

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Учешће центра за социјални рад у остваривању и
заштити права детета у породичном окружењу:
пракса Центра за социјални рад у Сврљигу
(мастер рад)**

Ментор:

Проф. др Невена Петрушић

Студент:

Наталија Недељковић

Број индекса:

M010/18-O

У Нишу, 2019. године

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
I. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР.....	6
1. Право детета на идентитет – право детета на везе са породицом.....	6
1.1. <i>Право детета да зна своје порекло.....</i>	<i>6</i>
1.2. <i>Право детета да живи са родитељима и право детета на личне односе са родитељима.....</i>	<i>7</i>
2. Општи принципи у материји права детета.....	9
2.1. <i>Поштовање мишљења детета.....</i>	<i>9</i>
2.2. <i>Право детета на живот, опстанак и развој.....</i>	<i>13</i>
2.3. <i>Најбољи интерес детета.....</i>	<i>14</i>
2.4. <i>Право детета на недискриминацију.....</i>	<i>16</i>
3. Родитељско право.....	17
3.1. <i>Појам и правна природа родитељског права.....</i>	<i>17</i>
3.2. <i>Садржина родитељског права.....</i>	<i>18</i>
3.2.1. Чување и подизање детета.....	18
3.2.2. Васпитавање деце.....	19
3.2.3. Образовање детета.....	19
3.2.4. Заступање детета од стране родитеља.....	20
3.2.5. Издржавање детета.....	21
3.2.6. Управљање и располагање имовином детета.....	22
3.3. <i>Модалитети вршења родитељског права.....</i>	<i>23</i>
3.3.1. <i>Заједничко вршење родитељског права.....</i>	<i>24</i>
3.3.1.1. <i>Заједничко вршење када постоји заједнички живот родитеља.....</i>	<i>24</i>
3.3.1.2. <i>Заједничко вршење када родитељи не живе заједно.....</i>	<i>25</i>
3.3.2. <i>Самостално вршење родитељског права.....</i>	<i>26</i>
3.3.2.1. <i>Самостално вршење родитељског права у случају кад је један родитељ фактички или правно спречен да то чини.....</i>	<i>26</i>
3.3.2.2. <i>Самостално вршење родитељског права по одлуци суда.....</i>	<i>27</i>
3.3.2.3. <i>Правни положај родитеља коме дете није поверено.....</i>	<i>29</i>
4. <i>Правни статус центра за социјални рад.....</i>	<i>30</i>
II. ПРАВНИ ОКВИР ДЕЛОВАЊА ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ОСТВАРИВАЊУ И ЗАШТИТИ ПРАВА ДЕТЕТА У ПОРОДИЧНОМ ОКРУЖЕЊУ.....	32
1. <i>Остваривање надзора над вршењем родитељског права.....</i>	<i>32</i>
2. <i>Овлашћења ЦСР у парничном поступку.....</i>	<i>37</i>
3. <i>Овлашћења ЦСР у ванпарничном поступку.....</i>	<i>48</i>
4. <i>Овлашћења ЦСР у поступку извршења.....</i>	<i>50</i>
5. <i>Овлашћења ЦСР у поступку обезбеђења.....</i>	<i>52</i>
6. <i>Управни поступци које ЦСР води у овим стварима.....</i>	<i>52</i>
6.1. <i>Поступак за постављање привременог старатеља.....</i>	<i>52</i>
6.2. <i>Поступак за одређивање личног имена.....</i>	<i>54</i>
III. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ.....	54
1. <i>Предмет истраживања.....</i>	<i>54</i>

2. Циљ истраживања.....	56
3. Методологија истраживања.....	56
4. Резултати истраживања.....	57
4.1. Резултати у погледу броја и врсте предмета у области извршеног превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права од стране ЦСР Сврљиг.....	57
4.2. Резултати истраживања из области учешћа ЦСР Сврљиг у поступцима за вршење родитељског права.....	57
4.3. Резултати истраживања из области учешћа ЦСР Сврљиг у поступцима за лишење родитељског права.....	65
4.4. Резултати истраживања из области учешћа ЦСР Сврљиг у поступку извршења.....	73
4.4.1. Учешће ЦСР у поступку одузимања и предаје детета (и поступку извршења ради одржавања личних односа са дететом).....	73
4.5. Резултати истраживања из области учешћа ЦСР Сврљиг у поступку обезбеђења.....	74
4.5.1. Учешће ЦСР у поступку за одређивање привремене мере у поступцима за вршење/лишење родитељског права и у поступку за заштиту од насиља у породици.....	74
4.6. Резултати истраживања из области учешћа ЦСР Сврљиг у поступцима за заштиту од насиља у породици извршеног према детету.....	75
4.7. Резултати истраживања из области учешћа ЦСР Сврљиг у ванпарничном поступку.....	77
4.7.1. Учешће ЦСР Сврљиг у поступку за продужење родитељског права.....	77
4.7.2. Учешће ЦСР Сврљиг у поступку давања дозволе за ступање у брак.....	77
4.8. Резултати интервјуа са запосленима ЦСР-а у Сврљигу.....	78
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	83
ЛИТЕРАТУРА.....	91
ПОПИС ОСТАЛЕ КОРИШЋЕНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ.....	93
УПИТНИК ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА ИЗ СПИСА ПРЕДМЕТА.....	94
УПИТНИК ЗА ИНТЕРВЈУ.....	102
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ.....	104
SUMMARY AND KEYWORDS.....	105
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА.....	106
ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА.....	107
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА.....	108

УВОД

У савременом праву, захваљујући Конвенцији Уједињених нација о правима детета,¹ дете се више не посматра само као особа којој треба пружити заштиту (идеја протективизма), већ се препознаје као *достојанствено, способно и аутономно биће, самостални титулар људских права и слобода, прилагођених његовим развојним потребама,*² коме је пружена могућност да као субјект, а не објект тих права, захтева њихово поштовање (концепт „права детета“), што је резултат промена у поимању концепта детињства, у социјалном и културном смислу, у 20. веку.³ Конвенција о правима детета, први пут у историји на једном месту дефинише свих пет категорије права детета (грађанска, политичка, економска, социјална и културна права). Ратификацијом КПД⁴ наша држава се обавезала да одредбе конвенције инкорпорира у сопствени правни систем. Први корак у имплементацији је учинила 2005. године, доношењем Породичног закона.⁵

Када је реч о правима детета у породичном контексту, Породични закон је задржао термин „родитељско право“, али је законодавац изричитом нормом утврдио *смисао родитељског права*, прописавши да је оно *изведено из дужности родитеља* и да постоји само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета.⁶ Дакле, право родитеља трансформисано је у дужност старања о детету, тако да језгро родитељског права чине дужности родитеља, а права која им законодавац признаје у функцији су испуњавања родитељских дужности, које су прописане с циљем да омогуће оптималан физички, морални и интелектуални развој детета у породичној

¹ Конвенција о правима детета је усвојена 20.11.1989. године под окриљем Уједињених нација, а ступила на снагу 2.9.1990. године (у даљем тексту: КПД).

² Петрушић Н., *Право детета на слободно изражавање мишљења у новом породичном праву Републике Србије*; у Станковић Г. (ур.), Научна конференција „Новине у породичном законодавству“, Ниш, 2006, Правни факултет, 99-117, стр. 100

³ *Ibid.*

⁴ Конвенцију о правима детета ратификовала је 1990. године СФРЈ, у чијем је саставу Србија била, доношењем Закона о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета. Република Србија се као сукцесор Државне заједнице Србије и Црне Горе сматра чланицом Конвенције о правима детета. КПД се у Републици Србији, као и сви остали ратификовани међународни уговори, непосредно примењује, при чему се по својој правној снази, закони о потврђивању међународних уговора налазе одмах после Устава (чл.16 ст. 2 и чл. 194 Устава РС).

⁵ Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015 (у даљем тексту: ПЗ). ПЗ је иначе донет 17. фебруара 2005. године, а почео да се примењује 1. јула 2005. године.

⁶ Члан 67 ПЗ

средини, како би се, у крајњој линији, дете оспособило да буде здрав, успешан и корисан члан друштва.⁷

Вршење родитељског права подразумева активан став и ангажовање родитеља, што је у модерним законодавствима изражено не само кроз одређивање права родитеља као дужности родитеља већ и кроз потврђивање става КПД детета о примарној и заједничкој одговорности родитеља за подизање и развој детета, као и одговорности државе за пружање помоћи породицама када оне нису способне да врше своју функцију према деци.^{8 9}

Према ПЗ-у, центар за социјални рад, који је означен називом „орган старатељства”, обавља послове заштите породице, помоћи породици, као и послове старатељства.¹⁰ Члан 6 КПД захтева од држава уговорница да обезбеде развој сваког детета у „максималној могућој мери“. Како се наводи у литератури, често је задатак радника у систему социјалне заштите да раде са родитељима када њихов квалитет родитељства не омогућава детету да досегне свој пуни потенцијал. Радници у систему социјалне заштите у тим ситуацијама раде са родитељима како би повећали ресурсе, било материјалне и/или вештине, како би помогли породици да детету пружи боље окружење и квалитет живота. Овај аспект социјалне заштите је од виталног значаја за спречавање да деца буду одвојена од њихове породице.¹¹

Аутономија породице и породични интегритет су својеврсна ограничења интервенције у породичне односе, па је таква интервенција државе допуштена само када је заснована на стриктно дефинисаним законским условима, као и иначе када се ограничавају људска права.¹² Породични закон предвиђа да се само судском одлуком дете може одвојити од родитеља, одн. може се ограничити право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи ако постоје разлози да се родитељ

⁷ Драшкић М., *Породично право и права детета*. Београд, 2011, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 287

⁸ Члан 18 Конвенције УН о правима детета, [*Electronic version*], преузето 14.04.2019. год., <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

⁹ Како се то наводи у литератури: „У случају да у оквиру породице настану прилике које онемогућавају остваривање права или доводе до кршења права детета, онда држава треба да интервенише“, Вучковић Шаховић Н., *Права детета и међународно право*, Београд, 2000, Југословенски центар за права детета, стр. 163-164

¹⁰ Члан 12 ст. 1 ПЗ

¹¹ International Federation of Social Workers (IFSW), „*Social Work and the Rights of the Child: A Professional Training Manual on the UN Convention*”, Berne, 2002, [*Electronic version*], преузето 17.5.2019. године, http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_124952-4.pdf, стр. 42

¹² Члан 65 ст. 2 Устава РС предвиђено је да сва или поједина права могу једном или обома родитељима бити одузета или ограничена само одлуком суда, ако је то у најбољем интересу детета, у складу са законом.

потпуно или делимично лиши родитељског права¹³ или у случају насиља у породици.¹⁴ Међутим, како би се избегло одвајање детета од родитеља и доношење одлуке о лишењу родитељског права као најтеже породичноправне санкције,¹⁵ ПЗ-ом је предвиђено вршење превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права од стране органа старатељства, тј. центра за социјални рад, као јавне установе социјалне заштите, како би се предузимањем мера и доношењем одлука у остваривању тог надзора родитељима *омогућило* да врше родитељско право, одн. како би се родитељи *исправили* у вршењу родитељског права.¹⁶ Такође, ЦСР има бројна овлашћења у грађанском судском поступку (одређене врсте парничног, ванпарничног и извршног поступка и поступка обезбеђења), а све у циљу одржања и јачања јединства и хармоније породице, као основне ћелије друштва, која има незаменљиву улогу у одгајању детета.

Остваривање превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права од стране центра за социјални рад, као и учешће ЦСР-а у одређеним врстама парничног, ванпарничног и извршног поступка и поступка обезбеђења, предмет је теоријске, нормативне и емпиријске анализе у овом раду. Ради прегледности и сагледавања целовитости предметне материје, у првом делу рада (*теоријски оквир*) обрађена су и поједина права детета која оно остварује у породичном контексту, као и појам, правна природа, садржина и модалитети вршења родитељског права. Такође, анализирани су и правни статус и овлашћења центра за социјални рад, као органа старатељства и јавне установе социјалне заштите. Предмет обраде у другом делу рада (*правни оквир*) су конкретна овлашћења која закон даје органу старатељства тј. центру

¹³ У случају да родитељ *злоупотребљава* права из садржине родитељских права или *грубо занемарује* дужности из садржине родитељских права тај родитељ се у потпуности лишава родитељског права. Могући начини злоупотребе права или грубог занемаривања дужности из садржине родитељског права наведени су егземпларно у чл. 81 ПЗ. У случају да родитељ *несавесно* врши права или дужности из садржине родитељских права тај родитељ се делимично лишава родитељског права, одн. одузимају се поједина права и дужности из садржине родитељског права. Видети чл. 82 ПЗ.

¹⁴ Члан 60 ст. 3 и члан 61 ст. 3 ПЗ

¹⁵ Мери и границу наведене аутономије родитеља у вршењу родитељских права и дужности представља управо принцип "најбољег интереса детета". Другим речима, ако се родитељско право врши тако да се угрози или доведе у питање психофизички развој детета, држава има обавезу интервенисати у породичне односе и уклонити дете из таквог породичног окружења. Међутим, такво радикално мешање државе у односе између родитеља и деце може уследити тек након неуспелих покушаја државе да родитељима пружи подршку, осим ако је из околности случаја јасно како је степен угрожености детета такав да се одмах морају применити најекстремније мере државне интервенције. Lindley B., "State Intervention and Parental Autonomy in Children's Cases: Have We Got the Balance Right?", *What is a Parent? A Socio-Legal Analysis* (eds. A. Bainham, S. Day Sclater, M. Richards), Hart Publishing, Oxford - Portland 1999, стр. 197. Тако, држава најпре мора покушати да опорави и помогне оздрављењу породичних односа, односно омогући вршење родитељске дужности у случајевима симптома нефункционалности породице. Сходно томе, лишење родитељског права треба посматрати као последњу и крајњу меру.

¹⁶ Члан 79 и 80 ПЗ

за социјални рад у остваривању и заштити права детета које оно остварује у породичном окружењу, док су предмет обраде трећег дела (*емпиријски део – истраживање*) предмети из праксе Центра за социјални рад у Сврљигу у остваривању превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права, одређене врсте парничног, ванпарничног и извршног поступка и поступка обезбеђења анализирани у контексту остваривања и заштите права детета која се првенствено остварују у породичном окружењу.

I. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

1. Право детета на идентитет – право детета на везе са породицом

Као једно од ужих права која чине делове права детета на идентитет,¹⁷ право детета на везе са породицом обухвата: право детета да зна своје порекло, право детета да живи са родитељима и право детета на личне односе са родитељима.¹⁸

1.1. Право детета да зна своје порекло

Право детета да зна своје порекло инспирисано је медицинским, психолошким и материјалним интересима.¹⁹ Ово право предвиђено је КПД, Уставом РС²⁰ и ПЗ .

Према чл. 7 КПД, дужност је држава чланица КПД да обезбеде да одмах по рођењу дете буде уписано у матичну књигу. Из овог следе права детета на име, држављанство и „ако је то могуће“ право да зна ко су му родитељи. Међутим, то што је детету признато право да зна своје порекло не значи да ће га увек и користити, још мање да га неко може присилити на то.

Што се тиче ПЗ, у чл. 59 је предвиђено право детета да зна ко су му родитељи, без обзира на узраст, а малолетник који је напунио 15 година и који је способан за

¹⁷ Право детета на идентитет укључује бројна права, попут права на упис у матичну књигу рођених, права на име, права да познаје и ужива бригу родитеља, права да стекне држављанство и права у вези са очувањем идентитета (држављанство, име и породичне везе). Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *Права детета*, Ниш, 2015, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 108

¹⁸ Наведена права чине делове породичног идентитета. Остале категорије идентитета су: племенски, биолошки и политички идентитет. Видети: Stewart A. G., „Interpreting the Child’s Right to Identity in the UN Convention on the Rights of the Child“, *Family law Quarterly*, Vol. 26, No. 3, 1992, стр. 225

¹⁹ Ковачек-Станић Г., *Породично право: партнерско, деље и старатељско право*, Нови Сад, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2014, Центар за издавачку делатност, стр. 294

²⁰ Члан 64 ст. 2 Устава РС, свако дете има право на лично име, упис у матичну књигу рођених, право да сазна своје порекло и право да очува свој идентитет.

расуђивање може, поред осталог, извршити увид у матичне књиге рођених као и друга документа која се односе на његово порекло.²¹ Препрека постоји само ако је дете зачето уз биомедицинску помоћ, када се очинство мушкарца који је даровао семене ћелије и материнство жене која је даровала јајну ћелију не може утврђивати.²² Најзначајнија новина коју је донео ПЗ, у односу на ранији закон,²³ у погледу права детета да зна своје порекло, кад се ради о природном рођењу, дакле, оном које није потпомогнуто биомедицинским путем, јесте напуштање рокова за подизање тужбе од стране детета у патернитетским и матернитетским парницама.

Може се закључити да је право детета да зна своје порекло законодавац регулисао настојаћи да успоставити баланс између овог права и неких других права, као што су право на приватност и право на породичну стабилност и интегритет.

1.2. Право детета да живи са родитељима и право детета на личне односе са родитељима

Родитељи имају *заједничку и превасходну одговорност* према деци у смислу заштите најбољих интереса детета, а држава је одговорна за пружање помоћи породицама када оне нису способне да врше своју функцију према деци,²⁴ што

²¹ То што је у ПЗ одређено да дете, уз испуњење одређених услова, може извршити увид у „...друга документа која се односе на његово порекло“ има вероватно највише значаја код усвојења детета. Значајно код усвојења је такође и то што је матичар дужан да упути дете на психо-социјално саветовање пре него што му дозволи увид у матичну књигу рођених. Међутим, у литератури се истиче и да решења садржана у ПЗ на основу којих се након усвојења мењају сви подаци у матичној књизи рођених, то што биолошки родитељи немају право увида у матичну књигу рођених и што не постоји обавеза усвојитеља да предоче усвојеном детету да је усвојено, доводи у питање остваривање овог права. Видети: Центар за права детета, *Анализа законодавства Републике Србије с аспекта права детета*, Београд, 2011, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године,

http://www.unicef.rs/files/FINAL_Analiza%20zakonodavstva%20RS_9_2_11.pdf, стр. 14

²² Дете зачето поступком БМПО репродуктивним ћелијама донора *једино има право да из медицинских разлога тражи од Управе за биомедицину податке од медицинског значаја који се односе на донора полних ћелија*, када напуни 18 година живота, а изузетно и када напуни 16 година живота ако је стекло пословну способност. *Давање ових података не односи се на податке о личности донора*, већ само на податке од медицинског значаја за дете, његовог будућег супружника, односно ванбрачног партнера, као и од значаја за њихово потомство (чл. 64 ст. 1 и 2 Закона о лечењу неплодности поступцима биомедицински потпомогнутог оплођења, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009)

²³ Према Закону о браку и породичним односима (ЗБПО) из 1980. године (*Службени гласник СРС*, бр. 22/80, 24/84, 11/88, + 22/93, 25/93, 35/94, 46/95, 29/01), који се примењивао до ступања на снагу ПЗ-а, за подношење тужбе од стране детета у матернитетским и патернитетским парницама био је предвиђен рок. Дете је имало то право до своје 25. године живота. Видети чл. 98, 100, 104 и 109 ЗБПО.

²⁴ Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 150

препознаје како КПД,²⁵ тако и ПЗ. С друге стране, једно од права детета је и *право* да живи са својим родитељима и да се они о њему старају пре свих других,²⁶ као и право да одржава личне односе (на контакт) са родитељем са којим не живи.²⁷

До одвајања детета од родитеља може доћи због различитих разлога – мере државе против родитеља или деце, родитељске/породичне активности, одлука детета, природни разлози, екстерни узроци и др.²⁸ Одвајање од родитеља може за дете, зависно од његовог узраста, представљати велику трауму са тешким последицама по његов даљи развој. Стога, право детета да живи са својим родитељима *може бити изузетно искључено. То се може урадити само у судском поступку када је то у најбољем интересу детета.* И после доношења одлуке о одвајању детета од родитеља, оно има право да са њима одржава личне односе, које такође може бити ограничено само судском одлуком када је то у најбољем интересу детета.²⁹

Најчешће се дете одваја од једног родитеља или се ограничава право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи у *случају развода брака* или када су они судском одлуком у потпуности или делимично *лишени родитељског права.* У ПЗ наведене су још две ситуације када суд може, зависно од своје процене, донети одлуку о одвајању детета од родитеља/о ограничавању права детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи:³⁰

- 1) *ако постоје разлози да се родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права;*
- 2) *у случају насиља у породици.*^{31 32}

²⁵Члан 8 Конвенције о правима детета, [Electronic version], преузето 14.04.2019. год., <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

²⁶ Члан 60 ПЗ

²⁷ Члан 61 ПЗ. Право родитеља, односно детета на контакт обухвата не само право детета да виђа свог родитеља, већ и право да са њим одржава личне односе на сваки могући начин (телефоном, писмима, путем електронских комуникација). М. Драшкић, *op.cit.*, стр. 273

²⁸ Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 157

²⁹ Према нашем породичном законодавству, избегавање родитеља да одржава личне односе са дететом представља грубо занемаривање дужности из садржине родитељског права и разлог за потпуно лишење родитељског права (чл. 81 ст. 3 тач 3 ПЗ). Међутим, јасно је како родитељ који не жели контакт са дететом губитак родитељског права неће доживљавати као санкцију јер из њему знаних разлога нема интерес да поменуто право врши и држава му не може наредити да га врши. Због тога лишење родитељског права суштински представља меру заштите "најбољег интереса детета", а не санкцију за родитеља који одбија контакт са дететом. Према томе, може бити говора о *праву*, али не и дужности родитеља да остварује контакт са својим дететом. Влашковић В., *Начело "најбољег интереса детета" у породичном праву*, докторска дисертација, Крагујевац, 2014, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 314-315. Иста ситуација је и када је реч о праву детета да живи са родитељима и да се они о њему старају пре свих других.

³⁰ Члан 60 ст. 3 и члан 61 ст. 3 ПЗ.

³¹ Породични закон уводи и низ мера за заштиту од насиља у породици које су конципиране тако да санкције буду усмерене на онога ко чини насиље, а да се лицима која трпе насиље пружа подршка (она се

2. Општи принципи у материји права детета

2.1. Поштовање мишљења детета

Изражавање мишљења детета и његово уважавање није ствар нечије добре воље већ норма међународног и домаћег права.

Ово право обухвата неколико права: право на слободно изражавање мишљења,³³ право на обавештавање ради формирања мишљења и право детета да његово мишљење буде узето у обзир.³⁴

Породични закон, као и КПД у овом случају имају у виду нарочито поступке који се тичу личности детета, као што су поступак за развод, поступак којим се регулишу последице развода, поступак усвојења итд. *Конвенција о правима детета не одређује узраст са којим дете стиче могућност да се изјасни о његовом одвајању од родитеља/о ограничавању права детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи, али то чини наше право. Суд мора посветити дужну пажњу мишљењу детета, у складу са годинама и зрелошћу детета,³⁵ а детету које је навршило 15 година живота и које је способно за расуђивање, признато је овлашћење да може само одлучити са којим ће родитељем живети или о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи.³⁶*

углавном обезбеђује кроз систем социјалне заштите). Тако се, уколико дете трпи насиље, осим у изузетним ситуацијама, из породице „измешта” насилни родитељ, што је значајан помак у односу на претходни период када се из породице „измештало” дете. Центар за права детета, *op. cit.*, стр. 13; Ради се о следећим мерама: издавање налога за иселење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности, издавање налога за уселење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности, забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености, забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице, забрана даљег узнемиравања члана породице (чл. 198 ПЗ).

³² У литератури се истиче да суд, према ПЗ-у може изрећи мере ради заштите детета од насилног родитеља које привремено спречавају или ограничавају одржавање личних односа са дететом, али да ПЗ не овлашћује суд да донесе одлуку или изрекне меру којом би дао право „насилном“ родитељу да се виђа са дететом у присуству још неке особе. Цвејић Јанчић О., „Recent legal reform of the parentage: Serbian Family Law“; у: Ingeborg Schwenzer (ур.), *Tensions Between Legal, Biological and Social Conceptions of Parentage*, Antwerpen-Oxford, 2007, Intersentia, 321-341, стр. 334

³³ Чл. 12 КПД садржи *право* детета, а не обавезу да изрази своје мишљење. Lansdown G., “Can you hear me? The Right of Young Children to Participate in Decisions Affecting Them”, *Working Papers in Early Childhood Development*, Vol. 36; 2005, Bernard van Leer Foundation, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године, <http://www.bibalex.org/Search4Dev/files/282624/114976.pdf>, стр. 2

³⁴ Поњавић З., *Породично право*, Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2013, Институт за правне и друштвене науке, стр. 237

³⁵ Члан 65 ст. 3 ПЗ

³⁶ Члан 60 ст. 4 ПЗ

У контексту родитељског права, вредност и домашај мишљења детета је обрнуто сразмеран са простором за вршење родитељског права³⁷ - концепт развојних способности детета.³⁸ Тако, према схватању Комитета, што је дете старије, зрелије и искусније, родитељи, старатељи или друга лица одговорна за дете, морају обавезу васпитања и усмеравања детета трансформисати и прилагодити у давање савета и размену мишљења са дететом на равноправним основама.³⁹ Интересантно је да нема ниједне одредбе у ПЗ која би обавезивала родитеље, одн. одрасле чланове породице да уваже мишљење детета када доносе одлуке које се тичу свакодневног живота (породице). Према томе, законодавац ово право не поима као опште право детета, *већ је ово право везано за судске и управне поступке.*⁴⁰

Породични закон право детета на изражавање мишљења нормира у чл. 65. *Ово право је ограничено способношћу формирања мишљења.*⁴¹ Да би дете могло формирати своје мишљење, неопходно је да располаже *благовременим обавештењима*, а давање обавештења је, према ПЗ-у, једна од дужности суда, колизијског старатеља и привременог заступника детета. Оног момента када дете наврши 10 година живота, оно стиче способност *слободног и непосредног изражавања мишљења* у сваком судском и

³⁷ Влашковић В., *op.cit.*, стр. 250

³⁸ Нешто више о концепту развојних способности детета („*evolving capacities*“) у наставку рада, у делу који се односи на право детета на живот, опстанак и развој.

³⁹ Para. 84. General comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, [*Electronic version*], преузето 17.05.2019. год., <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

⁴⁰ Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 109-110

⁴¹ Став Комитета је да државе треба да претпостављају да је дете способно да формира сопствено мишљење и да му/јој признају право да га изрази; није на детету да оно прво доказује своју способност. Para. 20. CRC/C/GC/12. Такође, Комитет наглашава да чл. 12 КПД не намеће узрасна ограничења праву детета да изрази своје мишљење, и обесхрабрује државе-уговорнице у увођењу узрасних ограничења, било у закону било у пракси, која би ограничила право детета да буде саслушано о свим питањима која се тичу детета. У том смислу, Комитет је, између осталог, нагласио да је концепт детета које има право „...*укорењен у свакодневном животу детета од најранијих дана*“. Истраживања показују да је дете способно да обликује мишљење од најранијег доба, чак и када можда није у стању да га вербално изрази. Према томе, пуна примена чл. 12 КПД захтева признавање, и поштовање, невербалних облика комуникације који обухватају игру, говор тела, изразе лица и цртање и сликање, којима и веома мала деца показују разумевање, изборе и склоности. Para. 21. CRC/C/GC/12; Вучковић Шаховић Н. (ур.), *Права детета у међународним документима*, Београд, 2011, Заштитник грађана, Повереник за заштиту равноправности, [*Electronic version*], преузето 17.5.2019. године, http://www.unicef.rs/files/Publikacije/PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf, стр. 249-250. Наиме, старост сама по себи не показује ниво дечијег разумевања, јер и врло мала деца могу да покажу висок ниво разумевања. Lansdown G., „*Every child’s right to be heard, A resource guide on the UN Committee on the rights of the child general comment No. 12*“, London, 2011, [*Electronic version*], преузето 17.5.2019. године, www.unicef.org/adolescence/files/Every_Childs_Right_to_be_Heard.pdf, стр. 20-22. Истраживања показују да процена способности детета да формира мишљење пре свега подразумева дужност одраслих да формирају контекст прилагођен детету (од просторије до начина комуникације), па тек онда процену да ли у таквом контексту дете може да изрази своје мишљење. Lansdown G., *op.cit.*, стр. 4-7. Наглашава се потреба да радници у систему социјалне заштите буду посебно обучени за вербалну и невербалну комуникацију са (малом) децом, попут игре, цртања, музике, мешавине игре и глуме... International Federation of Social Workers (IFSW), *op.cit.*, стр. 73

управном поступку у коме се одлучује о његовим правима,⁴² нпр. у поступку који се води поводом његовог поверавања.

Такође, дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање, ако је тужбом покренуло поступак за вршење или лишење родитељског права или поступак за заштиту права детета, и тиме стекло положај странке у поступку,⁴³ ако су му интереси супротни интересима родитеља, може само или преко другог лица затражити да му орган старатељства постави колизијског старатеља, односно да му суд постави привременог заступника.⁴⁴

Ако колизијски старатељ или привремени заступник детета утврди да је дете које он заступа способно да формира своје сопствено мишљење у поступку поверавања једном од родитеља дужан је:⁴⁵

- а) да се стара да дете благовремено добије сва обавештења која су му потребна,
- б) да детету пружи објашњење које се тиче могућих последица акта који је он предузима,
- в) да пренесе суду мишљење детета, ако дете није непосредно изразило мишљење пред судом, осим ако би то очигледно било у супротности са најбољим интересом детета.

Не постоји обавеза органа поступка да у својој одлуци образложи зашто је нашао да је у најбољем интересу детета да му ускрати право да у поступку изрази своје мишљење,⁴⁶ док и када образлаже на који начин је утврдио најбољи интерес детета, чињеница је да не постоје јасно дефинисани критеријуми ни у законодавству ни у пракси на основу којих се у конкретном случају принцип најбољег интереса детета утврђује.⁴⁷

⁴² Члан 65 ст. 4 ПЗ

⁴³ Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 10-11

⁴⁴ Члан 265 ст. 2 и 3 ПЗ

⁴⁵ Члан 267 ПЗ

⁴⁶ Комитет за права детета је у Општем коментару 14(2013) о најбољем интересу детета навео да је основна обавеза држава уговорница прописана чл. 3 ст. 1 КПД да осигурају да све одлуке судова или управних органа које се односе на децу, показују да је најбољи интерес детета узет као врховни принцип, а да ова обавеза подразумева да је у образложењу ових одлука описано на који начин је надлежни орган утврђивао и испитивао шта представља најбољи интерес детета у конкретном случају, као и који значај је суд односно орган управе принципу најбољег интереса детета дао. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), CRC/C/GC/14, [Electronic version], преузето 17.05.2019. године, http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

⁴⁷ Јанић Љ., Право детета на слободно изражавање мишљења у поступку за лишење родитељског права; у: Ђурђић, В. и Лазич, М. (ур.), *Зборник радова студената докторских студија права*, Ниш, 2016, Правни факултет Универзитета у Нишу, 177-191, стр. 184

Суд и орган управе утврђују мишљење детета у сарадњи са школским психологом односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима,⁴⁸ а у присуству лица које дете само изабере.

Технике које се могу применити ради утврђивања мишљења детета су нпр. техника опсервације (посматрања), интервју, дечија игра, упитници, психолошке технике и тестови (нпр. тестови личности), дечији цртежи⁴⁹ итд. У једном од истраживања доказано је да се у центрима за социјални рад у раду са децом у судским поступцима претежно користе опсервација и интервју,⁵⁰ што је највероватније случај и када није у питању судски поступак, већ, нпр. доношење одлука у остваривању превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права од стране органа старатељства.

Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, у складу са узрастом и зрелошћу детета.⁵¹ Свакако, орган поступка није дужан да се сагласи са

⁴⁸ Мада, једно истраживање је показало да судови најчешће утврђују мишљење детета посредно, преко стручних лица, а не уз њихову помоћ. Видети: Јовић С., Петровић М., Радуловић С., Стевановић И., Вељковић Л., *Како до правосуђа по мери детета. Положај детета у грађанским судским поступцима у Републици Србији – поштовање и остваривање права на партиципацију и најбоље интересе детета у судским поступцима*, Београд, 2015, Центар за права детета, [Electronic version], преузето 30.03.2019. год., http://www.cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/ka_pravosudju_po_meri_deteta_gradjansko.pdf, стр. 63-64. Са друге стране, у литератури се истиче да орган старатељства у свом налазу и стручном мишљењу често не дефинише јасно мишљење детета, критеријуме и елементе на основу којих је утврђивао способност детета да формира мишљење у поступку, већ се зауставља на описивању карактеристика дететовог стања и нивоа у којем су потребе детета задовољене у биолошкој породици. Примера ради, наводи се извод из налаза и стручног мишљења које је центар за социјални рад дао у једном од предмета: „Деца су од стране родитеља занемарена и васпитно запуштена. Она су неадекватно негована и лечена. Прележала су шугу (...) несоцијална су и са развијеним агресивним моделом понашања, склона скитњи и лутању и незадовољених развојних потреба. (...) Девојчица је смештена у хранитељску породицу са чијим члановима је развила чврсте емотивне везе. Тренутно је ученица правог разреда основне школе, адекватно је лечена и добро савладава обавезе у школи.“ Јанић Љ., *op.cit.*, стр. 187-188

⁴⁹ Истиче се да се посебно у разговору са дететом млађег узраста (млађе од 7 година) може користити цртеж, као начин и подстицај за комуникацију. Петрушић Н., Игњатовић Т., Делибашић З., Андрејевић С., Џуца Ј., *op.cit.*, стр. 43

⁵⁰ Јовић С., Петровић М., Радуловић С., Стевановић И., Вељковић Л., *op.cit.*, стр. 31

⁵¹ У литератури се посебно истиче значај образложења сваке одлуке у било ком поступку која је донета на основу (не)уважавања мишљења детета, у том смислу, одн. зашто је дететово мишљење уважено или зашто није уважено. Па тако, нпр. водитељ случаја у центру за социјални рад (ЦСР-у) је дужан да детаљно образложи своју одлуку да уважи дететово мишљење, или процену и закључак да дете нема одговарајућу способност и зрелост да оформи сопствено мишљење, или да изражено мишљење детета није у његовом/њеном најбољем интересу, због чега оно није имало утицаја на садржину налаза и стручног мишљења. Видети: Петрушић Н., Игњатовић Т., Делибашић З., Андрејевић С., Џуца Ј., *Смернице за поступање центара за социјални рад у контексту грађанских судских поступака који се тичу права и интереса детета*, Београд, 2016, Центар за права детета, [Electronic version], преузето 30.03.2019. год.,

жељама детета, већ увек има у виду најбољи интерес детета, а често је дететово изражено мишљење баш у супротности са његовим најбољим интересима. Али, ваља рећи да Комитет види „најбољи интерес детета“ као циљ, а право детета на мишљење као начин за остваривање поменутог циља.⁵² У том смислу, не може се остварити „најбољи интерес детета“ без поштовања права детета на мишљење, као што наведено право детета може функционисати једино кроз „најбољи интерес детета“.⁵³

Ако право детета на слободно изражавање мишљења није поштовано, оно се може обратити за помоћ и заштиту. Оно то може учинити лично или преко неког другог лица или установе. Помоћ у остваривању права на слободно изражавање мишљења пружају судови и органи управе.

2.2. Право детета на живот, опстанак и развој

Конвенција о правима детета сврстава право на живот („...свако дете самим рођењем има право на живот“),⁵⁴ опстанак и развој у ред права детета која имају и ранг принципа, јер је тешко замислити да се било које друго право детета може остварити ако је ово право угрожено. У нашем Породичном закону се не говори изричито и о праву на живот, већ о праву детета на то да му буду обезбеђени најбољи могући животни и здравствени услови за правилан и потпун развој.⁵⁵ Право на развој се свакако мора тумачити холистички, у духу Конвенције о правима детета и у складу са осталим правима детета у КПД, па то подразумева свеобухватан физички, ментални, духовни, морални, психолошки и друштвени развој детета.⁵⁶ Право детета на живот посматрамо у светлу многобројних међународних одредаба које су сличне или истоветне са одредбом Устава РС о забрани смртне казне и клонирања људских бића,⁵⁷ а имамо у виду и то да је Уставом РС предвиђено да ово право спада у ред права која не могу бити дерогирана.⁵⁸

https://www.pars.rs/images/biblioteka/Smernice_za_postupanje_centara%20za%20soc.rad%20u%20kontekstu%20gradanskih%20postupaka%20koja%20se%20ticu%20prava%20detetaCSR_2016.pdf, стр. 31

⁵² Пара. 74. CRC/C/GC/12

⁵³ Влашковић В., *op.cit.*, стр. 253

⁵⁴ Члан 6 Конвенције о правима детета. Дакле, овим се постиже апсолутна забрана смртне казне за децу.

⁵⁵ Члан 62 ст. 1 ПЗ

⁵⁶ Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 96-97

⁵⁷ Члан 24 Устава РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006

⁵⁸ Члан 202 Устава РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006

Одлука о зачећу и рођењу је право мајке, па приметак нема статус субјекта права. И Породични закон о овом праву детета говори у смислу његовог постојања,⁵⁹ дакле неопходно је да је се дете родило.

Право детета на развој је у блиској вези са развојним способностима детета „*evolving capacities of the child*“ – како дете одраста, потребна му је све мања подршка родитеља и може постепено само преузимати све више и више активности и да доноси све више одлука самостално. Такође, битно је рећи да се развој и развојне способности детета тумаче у складу са уобичајеним критеријумима развоја – *узраст и зрелост детета*.⁶⁰

*Дете са 15 година живота, способно за расуђивање, може дати пристанак на предузимање медицинског захвата.*⁶¹ Интересантно је да се у неким случајевима предвиђеним у другим законима, за медицинске интервенције захтева узраст од 16 година,⁶² без захтевања способности за расуђивање као услова.

2.3. *Најбољи интерес детета*

Ово је такође једно од права детета које има ранг принципа у Конвенцији о правима детета – „*најбољи интереси детета су од првенственог значаја*“⁶³ у свим активностима које се тичу деце, а без обзира које институције или органи предузимају ове активности. Породичним законом РС нормирано је да су *сви дужни да се руководе најбољим интересом детета у свим активностима које се тичу детета*.⁶⁴

Овај принцип се назива и „слугом Конвенције“.⁶⁵ „Најбољи интерес детета“ као принцип има улогу контроле и улогу решења. Улога контроле се огледа у томе да се најбољи интерес детета користи да би се утврдило да су права и обавезе према детету правилно спроведене, док критеријум решења намеће обавезу утврђивања најбољих интереса детета, чиме су особе које доносе одлуке о детету приморане да размотре сва могућа решења за конкретан случај и да изаберу и промовишу решење које је у

⁵⁹ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 233

⁶⁰ Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 97

⁶¹ Члан 62 ст. 2 ПЗ

⁶² Члан 2 Закона о поступку прекида трудноће у здравственој установи, *Службени гласник РС*, бр. 16/95 и 101/2005 – др. закон)

⁶³ Члан 3 ст. 1 Конвенције о правима детета, [*Electronic version*], преузето 14.04.2019. год., <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

⁶⁴ Члан 6 ПЗ

⁶⁵ Наведено према: Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 92

најбољем интересу детета.⁶⁶ Дакле, ради се о правном стандарду који доприноси индивидуализацији сваког случаја (у складу са датим околностима, конкретном ситуацијом и потребама детета). Утврђивању најбољих интереса детета доприноси и Општи коментар бр. 14 о праву детета да његови најбољи интереси буду уважени у свим поступцима⁶⁷ донет од стране Комитета за права детета, који садржи критеријуме за утврђивање најбољих интереса детета. Комитет сматра да приликом утврђивања шта је у конкретном случају у најбољем интересу детета уобзир треба узети следеће елементе: поштовање мишљења детета (партиципација), идентитет детета, очување породичне средине и одржавање односа, брига, заштита и сигурност детета, здравље детета, образовање детета и рањивост детета.⁶⁸

⁶⁶ Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 92

⁶⁷ General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), CRC/C/GC/14, [Electronic version], преузето 17.05.2019. год., доступно на: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

⁶⁸ Para. 20-79 CRC/C/GC/14 Процена најбољег интереса детета подразумева уважавање свих основних права детета, међу којима нема хијерархије. Значај елемената који се процењују у сврху одређивања најбољег интереса детета је међузависан те је нужно њихово балансирање. Ако су елементи процене најбољег интереса детета у супротности једни са другима (нпр. право на одржавање личних односа са родитељем може бити у супротности са правом на заштиту и сигурност), нужно их је међусобно упоредити и утврдити које решење је у складу са најбољим интересом детета. То не значи да је могуће само једно решење за одређену ситуацију (нпр. у наведеном случају, уколико због контакта детета и родитеља постоји ризик за заштиту и сигурност детета, решење може бити контакт у надзираним/контролисаним условима, приврмени прекид контакта, мера заштите од насиља у породици, делимично или потпуно лишење родитељског права). Најбољи интерес детета може бити у супротности са интересима и правима других актера у поступку (нпр. друге деце, родитеља, рођака, итд). Пажљиво разматрање интереса свих заинтересованих страна требало би да доведе до решења. Око неких питања могуће је постићи компромис (нпр. када постоје несугласице између родитеља или родитеља и детета око становања, образовања или начина одржавања личних односа детета и родитеља којем није поверено). Ако се ипак не постигне усаглашавање, већи значај требало би дати најбољем интересу детета. Међутим, права и интереси детета не би требало да угрозе основна права других актера (нпр. право детета да одржава личне односе са родитељем не би требало да угрози безбедност другог родитеља), што значи да се у тим ситуацијама не тежи усаглашавању, већ се траже решења која равноправно остварују права оба актера. Треба имати у виду да се капацитети детета развијају, тако да процене и одлуке не могу бити коначне и неповратне (потребе детета би требало сагледати у перспективи, кроз процену континуитета и стабилности садашње и будуће ситуације у којој се дете налази). То важи и за процену функционалности родитеља и њихове способности да одговоре на потребе детета, која може да се мења и развија (због чега би требало предложити одговарајуће мере, као и мере за ревидирање и прилагођавање одлука). Како су деца све особе млађе од 18 година, процена и утврђивање најбољег интереса детета је важна и када дете старије од 15 година има право да одлучује о питањима која га се тичу, што значи да би водитељ случаја у ЦСР требало да процени и образложи да ли је одлука детета у његовом најбољем интересу. Петрушић Н., Игњатовић Т., Делибашић З., Андрејевић С., Џуца Ј., *op.cit.*, стр. 34-35

2.4. Право детета на недискриминацију

Право детета на недискриминацију спада у ред права које имају ранг принципа у Конвенцији у правима детета. Суштина принципа јесте да *сва права важе за сву децу, без изузетка и без обзира на било које лично својство деце*, као што су пол, раса, језик, етничко порекло, вероисповест итд.⁶⁹

Говорећи о овом принципу, мора се имати у виду да деца често трпе дуплу повреду права⁷⁰ – зато што су деца (због својих година) и због још неког личног својства (зато што су деца која имају другачију боју коже, зато што су имигранти, припадају домородачким групама, због инвалидитета, зато што су женског пола итд.).

Постоји непосредна и посредна дискриминација. До непосредне дискриминације долази када су дете или група деце, због свог личног својства, изложени неједнаком третману у односу на друго дете, односно другу групу деце. Посредна дискриминација се огледа у једнаком поступању према детету, одн. групи деце која се због свог личног својства налазе у специфичној ситуацији у односу на другу децу, па такво једнако поступање према њима производи несразмерно неповољније последице. Дакле, забрана непосредне дискриминације је у функцији формалне једнакости, а забрана посредне дискриминације у функцији фактичке (суштинске) једнакости.⁷¹

Дискриминација је у Србији забрањена Уставом РС,⁷² Законом о забрани дискриминације, посебним антидискриминационим законима,⁷³ као и законима који уређују неке друге области друштвених односа (нпр. Закон о раду⁷⁴). Значајно је рећи да се у Закону о забрани дискриминације забрањује и дискриминација детета и по било ком личном својству дететових родитеља, старатеља и чланова породице,⁷⁵ па се тиме доприноси обухватнијој правној заштити деце од дискриминације.

⁶⁹ Чл. 2 КПД

⁷⁰ Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 84

⁷¹ *Ibid.*, стр. 87

⁷² Чл. 21 Устава РС

⁷³ Посебни антидискриминациони закони су: Закон о заштити права и слобода националних мањина, (*Службени лист СРЈ*, бр. 11/2002, "*Сл. лист СЦГ*", бр. 1/2003 - Уставна повеља и *Службени гласник РС*, бр. 72/2009 - др. закон, 97/2013 - одлука УС и 47/2018), Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом (*Службени гласник РС*, бр. 33/2006 и 13/2016) и Закон о равноправности полова (*Службени гласник РС*, бр. 104/2009).

⁷⁴ Закон о раду (*Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење)

⁷⁵ Члан 22 Закона о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/2009

3. Родитељско право

3.1. Појам и правна природа родитељског права

Нормирајући родитељско право, Породични закон истиче да је оно *изведена из дужности родитеља* и постоје само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета.⁷⁶ Дакле, у првом плану су дужности (одговорности) родитеља према деци. Одговорност родитеља је, иначе, правни појам који, заједно са појмовима „права детета” и „најбољи интерес детета”, треба да на савременији начин одреди однос родитеља и детета.⁷⁷ Основну одлику овог појма чини то што он сугерише изграђивање новог система правне и етичке валоризације детета као правног субјекта и посебне улоге родитеља у правилном развоју и подизању детета.⁷⁸

Родитељско право је лично право, које се не може преносити на друга лица. Њиме се не може располагати. Међутим, оно подразумева способност вршења права у интересу детета. Ако ова способност више не постоји, онда овлашћења из родитељског права могу стећи друга лица (нпр, у случају усвојења).

Родитељско право је апсолутно право. Оно ужива аутономију и заштиту од узнемиравања од стране трећих лица. Само у случајевима који су изричито предвиђени у закону ствара се могућност за интервенцију и мешање у породичне односе. Законом су, међутим, постављене границе те интервенције. То су они случајеви када треба заштитити интересе деце, на чему је нагласак, а не на кажњавању родитеља, што је у складу са доктрином *Parens Patriae*, насталом у англосаксонском праву.⁷⁹

Родитељско право би се могло посматрати и као друштвена функција коју родитељи врше – превазилази садржину једног субјективног права и посматра се као

⁷⁶ Члан 67 ПЗ. У домаћој правној литератури се из наведене формулације ПЗ изводи закључак како је родитељско право по свом карактеру право функција, које има смисао само ако се остварује "најбољи интерес детета" као циљ. Поњавић З., *Приватизација породице и породичног права*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 150 – 151. Наведено према: Влашковић В., *op.cit.*, стр. 278

⁷⁷ У литератури се истиче да наш ПЗ вршење родитељског права заправо везује за остваривање права деце, а не за принцип „најбољег интереса детета“ који представља флексибилнији правни оквир за уважавање одређеног степена аутономије родитеља приликом вршења родитељског права. Међутим, дужности детета ће постојати једино ако су родитељи вршили родитељско право у складу са „најбољим интересом детета“, односно у „мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета“. Нпр., ПЗ изричито не предвиђа обавезу деце да поштују своје родитеље. Ипак, у Закону се наводи како "родитељи имају право и дужност да са дететом развијају однос заснован на "љубави, поверењу и узајамном поштовању"(чл. 70 ПЗ). Стилизација наведене одредбе упућује како је на родитељима одговорност да обезбеде поштовање детета. Другим речима, обавеза детета да поштује родитеље непосредно зависи, тј. проистиче из дужности родитеља да дете васпитавају на одговарајући начин и не постоји независно од права и дужности родитеља на васпитавање своје деце. Влашковић В., *op.cit.*, стр. 279

⁷⁸ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 286

⁷⁹ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 241

скуп права и дужности које родитељи врше у интересу детета. Дужности родитеља, односно права детета која произлазе из родитељског права, имају за циљ да се дете физички, морално и интелектуално оспособи за здравог, корисног и успешног члана друштва.⁸⁰ Ако родитељи права и дужности не врше у складу са постављеним друштвеним циљем, не само да дете може да тражи заштиту својих права, већ је и држава овлашћена да преко својих органа тражи вршење и постави питање одговорности родитеља.

3.2. Садржина родитељског права

Родитељско право састоји се од права и дужности родитеља да се старају о детету. Ово старање обухвата: чување, подизање, васпитање, образовање, заступање, издржавање и управљање и располагање имовином детета.⁸¹

3.2.1. Чување и подизање детета

Ово право и дужност означава, пре свега, овлашћење родитеља да одреде место становања детета. Ако родитељи живе заједно, дете има место становања код њих, а ако живе одвојено, договарају се о месту становања. Ако се не могу договорити, о овом ће одлучиће суд у склопу решавања питања вршења родитељског права.

Родитељи имају право и дужност да се лично старају о животу и здрављу детета. Само у случају да се ради о детету старијем од десет година које се противи враћању код родитеља, може се затражити да одлуку о овоме донесе надлежни орган.

Родитељи имају и дужност *да чувају дете* – да контролишу активности и да намећу одређене моделе понашања. У случају да ово не чине у складу са законом или да напусте дете, према њима ће бити предузете породичноправне и кривичноправне санкције. Из дужности родитеља да чувају дете проистиче и њихова имовинскоправна одговорност за штету коју дете причини трећим лицима. Добро је што је ПЗ-ом предвиђено да родитељи не смеју остављати дете предшколског узраста без надзора,⁸² али питање је колико се то заиста и поштује, због савременог начина живота. Такође, родитељи имају право, уређујући ово питање, да одлуче да дете обезбеде смештеј у

⁸⁰ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 287

⁸¹ Члан 68 ст. 2 ПЗ

⁸² Члан 69 ст. 3 ПЗ

неком интернату где ће становати (нпр. Дом ученика средњих школа), или, да га повере неком другом лицу, под условом да оно испуњава услове за стављање под старатељство.⁸³ У овом случају право чувања је за то време пренето на њих.

У тесној вези са претходним је право и дужност родитеља *да подижу своје дете*. Подизање детета је свакодневна брига о њиховом животу и здрављу, као и задовољавање њихових основних животних потреба за храном, одећом, здравственом заштитом. Ово се најпотпуније остварује у случају када дете живи са својим родитељима.⁸⁴

Родитељи дају сагласност на терапеутске поступке и хируршке интервенције над дететом. Сагласност родитеља се неће тражити једино у ситуацији када су угрожене виталне функције детета. У нашем праву дете са навршених 15 година живота и способношћу за расуђивање може само донети одлуку о медицинској мери.⁸⁵

3.2.2.Васпитавање деце

Према правној норми нашег Породичног закона: „родитељи имају право и дужност да са дететом развијају однос заснован на љубави, поверењу и узајамном поштовању, те да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва“.⁸⁶

Очигледно је да се ова дужност и право родитеља третира, *пре свега, као старање о моралном развоју детета*, различито од подизања и образовања.

3.2.3.Образовање детета

Обавеза је родитеља да детету омогуће образовање у за то одређеним институцијама, као и да надзиру њихово образовање.

Када је у питању основно образовање, оно је обавезно и постоји дужност родитеља да га омогуће деци. Даље образовање деце зависи од могућности родитеља⁸⁷ и треба да буде у складу са способностима, жељама и склоностима детета.⁸⁸

⁸³ Члан 69 ст. 4 ПЗ

⁸⁴ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 242

⁸⁵ Члан 62 ст. 2 ПЗ

⁸⁶ Члан 70 ПЗ

⁸⁷ Члан 71 ст. 1 ПЗ

⁸⁸ Члан 63 ПЗ

Последњих година код нас постаје нарочито актуелно питање верског образовања деце. Они могу да одлуче да дете уопште не образују религиозно. Родитељи имају право да донесу споразумно одлуку која је у складу са њиховим верским и етичким уверењима.⁸⁹ Међутим, са 15 година дете стиче „религиозно пунолетство“, односно могућност да самостално одлучи о свом религиозном образовању.⁹⁰

3.2.4. Заступање детета од стране родитеља

Родитељи су законски заступници своје малолетне нееманциповане деце, као и пунолетне деце над којом је продужено родитељско право. Дакле, родитељи имају право и дужност да заступају дете у свим правним пословима и у свим поступцима изван граница пословне и процесне способности детета.⁹¹

Законско заступање родитеља се односи како на правне радње којима се не стварају економски ефекти у имовинској маси детета, тако и на малолетникову имовину стечену наслеђем, поклоном, легатом, као и свим оним што је прибављено као накнада за ове ствари. Овде спада и имовина стечена од стране малолетника млађег од 15 година.⁹²

Родитељи дете заступају заједнички и споразумно. Њихова равноправност у односу на дете не значи да према трећим лицима увек иступају заједнички, нити обавезу оног родитеља који иступа да пружи доказ о сагласности другог родитеља.

Они се могу споразумети да само један од њих заступа дете (изричито или прећутно). Ако се у правном саобраћају као заступник детета појави само један од њих, важи претпоставка да се други сагласио са тим, па надлежни државни орган неће тражити доказе од тог родитеља да се други сагласио са тим. То истовремено значи да је правни посао пуноважан и да други родитељ не може тражити поништење, под условом да је треће лице са којим је закључен посао било савесно.

⁸⁹ Члан 71 ст. 2 ПЗ

⁹⁰ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 244

⁹¹ Што се тиче вољног заступања детета од стране родитеља, у закону је речено да родитељи имају право и дужност да заступају дете у свим правним пословима и у свим поступцима у границама пословне и процесне способности детета, осим ако није другачије одређено законом (чл. 72 ст. 2 Породичног закона). Оно што је проблем јесте што је овим створена „егзотична правна појава „законски вољни заступник““ из разлога што је овде основ вољног заступања сам закон, а не воља заступаног, што негира дете као истинског властодавца. Више о недоумицама и проблемима које ово законско решење изазива видети код: Петрушић, Н., *Заступање детета у парници*; у: Ђорђевић, М. (ур.). *Правни живот бр.10/2006*, Београд, 2006, 169-191, стр. 8-9

⁹² Поњавић З., *op.cit.*, стр. 245

Само један родитељ ће заступати дете и у ситуацији ако му је дете поверено у случају фактичке или правне спречености другог родитеља да врши родитељско право.⁹³

Међутим, у неким случајевима, када је то изричито одређено законом, родитељ не може заступати дете. То су, пре свега, они послови који су строго везани за личност детета и које само оно може да обави, тзв. посебне пословне способности детета.⁹⁴ Тако, уз дозволу суда у случају оправданих разлога малолетно лице са навршених 16 година које је достигло телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку може закључити брак,⁹⁵ са навршених 16 година и ако је способан за расуђивање малолетник може дати изјаву о признању очинства⁹⁶ итд. Родитељи, такође, не могу заступати дете ако су им интереси супротни са интересима детета, односно ако дете није заступано на одговарајући начин. Тада се детету поставља колизијски старатељ или привремени заступник, а захтев за његово постављање може органу старатељства, односно суду учинити и дете са навршених 10 година живота, ако је способно за расуђивање.⁹⁷ ⁹⁸ Такође, родитељи не могу заступати дете приликом закључења уговора о раду, нити могу заступати дете у пословима који се тичу управљања и располагања приходима који су на тај начин стечени, а што све подразумева да је дете напунило 15 година.⁹⁹

3.2.5. Издржавање детета

Родитељи имају право и дужност да издржавају дете под условима одређеним законом.

Издржавање малолетне деце – Услови за издржавање малолетне деце су најстрожије постављени у погледу дужника издржавања. Наиме, изричито се не

⁹³ *Ibid.*, стр.245

⁹⁴ Бројне примере посебне тј. специјалне пословне способности, груписане према годинама живота са којима их дете стиче, као и која права има независно од узраста, видети код: Панов. С, *Породично право*, Београд, 2010, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 212-215

⁹⁵ Члан 23 ст. 2 ПЗ

⁹⁶ Члан 46 ПЗ

⁹⁷ Члан 265 ст.2 и чл. 266 ст. 2 ПЗ

⁹⁸ Међутим, ограничена је могућност постављења колизијског старатеља или привременог заступника у смислу да се детету овакав независни заступник може поставити само у случају да дете има положај странке у поступку. Обавезни положај странке у поступку дете има само у патернитетским и матернитетским парницама, где увек долази до заснивања супарничарства, док у неким другим поступцима, ако их дете није покренуло тужбом, оно неће имати обавезан положај странке, што је случај у парницама за лишење родитељског права или парницама за заштиту детета од насиља у породици. Петрушић, Н., *op.cit.*, стр. 11

⁹⁹ Члан 64 ст. 3 ПЗ

захтева услов да родитељ има могућности да даје издржавање. У правној теорији се стога врло често истиче да су родитељи дужни да покажу максималан напор и самопрегор у извршавању ове обавезе, чак и по цену сопствене оскудице.¹⁰⁰ Дужност малолетног детета да делимично подмирује потребе свог издржавања од сопствене зараде или имовине супсидијарна је у односу на дужност родитеља и крвних сродника

Издржавање пунолетне деце – Обавеза родитеља да издржавају своју децу се у извесним случајевима продужава и после њиховог пунолетства. Према нашем праву, родитељи су дужни да издржавају пунолетну децу у два случаја:

- 1) ако су деца неспособна за рад, а немају довољно средстава за издржавање,¹⁰¹
- 2) ако се деца редовно школују – у закону су дефинисани услови за издржавање. Услови на страни повериоца (пунолетног детета) су:

- *недовољност средстава за издржавање,*¹⁰² као и у претходном случају и
- *редовно школовање детета* – претежни део судске праксе стао је на становишту да право на издржавање имају сва пунолетна деца (студенти), без обзира да ли су редовни (буџетски) или ванредни (самофинасирајући) студенти.¹⁰³ Пунолетна деца која се редовно школују имају право на издржавање док та врста школе по нормалном току ствари траје, а најкасније до 26. године.¹⁰⁴

Услов на страни дужника издржавања – родитељи су дужни да издржавају своју пунолетну децу *сразмерно својим могућностима.*¹⁰⁵ Ако родитељи нису живи или немају довољно средстава за издржавање своје пунолетне деце на школовању, обавеза прелази на крвне сроднике у правој усходној линији, сразмерно њиховим могућностима.¹⁰⁶

3.2.6. Управљање и располагање имовином детета

Управљање имовином детета – према члану 192 ст. 2 Породичног закона, родитељи имају право и дужност да управљају имовином детета коју оно није стекло

¹⁰⁰ Наведено према: Поњавић З., *op.cit.*, стр. 338

¹⁰¹ Члан 155 ст. 1 ПЗ

¹⁰² Поњавић З., *op.cit.*, стр. 339

¹⁰³ Више о овоме: *Ibid.*, стр. 340

¹⁰⁴ Члан 155 ст. 2 ПЗ

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Члан 155 ст. 3 ПЗ

радом. Како се наводи у литератури, преовлађујуће мишљење правних писаца је да под управљањем треба подразумевати све акте који су потребни за чување, одржавање и унапређење, односно повећање имовине детета (на пример, поправљање оштећене ствари, осигурање од наступања осигураног случаја, плаћање пореза, издавање у закуп, депоновање вредних ствари на чување, прибирање плодова, камата, закупнина итд.).¹⁰⁷

Располагање имовином детета – према члану 193 ст. 2 Породичног закона, родитељи имају право да располажу имовином детета коју оно није стекло радом. *Што се тиче располагања непокретном имовином и покретном имовином велике вредности, родитељи то могу чинити само уз претходну или накнадну сагласност органа старатељства.*¹⁰⁸ Сагласност органа старатељства је, дакле, потребна за све акте *отуђења* (продајом, трампом, поклоном, поравнањем, одрицањем или признањем тужбеног захтева на штету детета, давањем негативне наследничке изјаве...) или *оптерећења* (обвезивањем као јемца, хипотеком...) дететове непокретне имовине, одн. покретне имовине велике вредности. Правни посао за који ЦСР није дао одобрење је ништав. Још једно ограничење које се намеће родитељима јесте то да главницу имовине детета родитељи могу употребити само за његово издржавање или када то захтева неки други важан интерес детета, а приходе од имовине детета могу употребити и за сопствено издржавање одн. за издржавање свог другог заједничког малолетног детета.¹⁰⁹

3.3. *Модалитети вршења родитељског права*

Родитељи могу родитељско право вршити заједнички или самостално. Самостално вршење родитељског права је јасно само по себи – само један родитељ врши родитељско право. Што се тиче заједничког вршења родитељског права, оно је могуће првенствено када родитељи воде заједнички живот, *али и када не воде заједнички живот ако су закључили споразум о заједничком вршењу родитељског права, а суд је проценио да је он у најбољем интересу детета*, што је новина коју је

¹⁰⁷ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 433

¹⁰⁸ Члан 193 ст. 3 ПЗ

¹⁰⁹ Члан 193 ст. 4 и 5 ПЗ

донео ПЗ, у односу на ранији ЗБПО, када је заједничко вршење родитељског права било могуће једино кад су родитељи водили заједнички живот.¹¹⁰

3.3.1. Заједничко вршење родитељског права

Као што је већ речено, овакав начин вршења родитељског права према Породичном закону могућ је у два случаја:¹¹¹ када родитељи воде заједнички живот и када не воде заједнички живот ако су закључили споразум о заједничком вршењу родитељског права, а суд је проценио да је он у најбољем интересу детета.

3.3.1.1. Заједничко вршење када постоји заједнички живот родитеља

Све одлуке које се тичу права и дужности родитеља из садржине родитељског права, везане за личност или имовину детета, родитељи доносе заједнички и споразумно.

Иако је уобичајено да се у правном промету као репрезентант детета у погледу обављања свакодневних послова за дете појављује само један од родитеља, док се сагласност другог претпоставља, у извесним ситуацијама се захтева изричита, а не прећутна, сагласност другог, а такав је случај увек када се доноси одлука о питањима која битно утичу на живот детета, независно од тога да ли родитељи заједнички врше родитељско право или родитељско право врши само један од њих.¹¹²

У случају да између родитеља настане конфликт у погледу вршења права који не може бити превазиђен договором, постоји могућност да се, у крајњем случају, обратe суду. Тужба која се односи на вршење родитељских права може бити поднета од стране детета, родитеља и органа старатељства.¹¹³ Приликом доношења одлуке о овим питањима, суд је дужан да се руководи најбољим интересима детета. О овим спорним питањима треба да се изјасни и дете, ако је способно да формира мишљење.

¹¹⁰ Члан 124 и 125 ЗБПО

¹¹¹ Члан 75 ПЗ

¹¹² Члан 78 ст. 4 ПЗ

¹¹³ Члан 264 ст. 1 ПЗ

3.3.1.2. Заједничко вршење када родитељи не живе заједно

У оквиру остваривања родитељског права, како се наводи у литератури,¹¹⁴ потребно је разликовати појмове *припадање* родитељског права и *вршење* родитељског права. Родитељско право припада и једном и другом родитељу, и мајци и оцу. Основно правило је да они то право врше заједнички и споразумно, у погледу свих права и дужности које чине његову садржину – док воде заједнички живот. Под законом утврђеним условима, родитељи могу заједнички вршити родитељско право и у случају одвојеног живота, што је у складу са начелом заједничке одговорности родитеља за подизање и развој детета.

Данас се настоји минимизирати утицај одвојеног живота родитеља. Овакав споразум родитеља има многобројне предности. На првом месту, он показује да су родитељи спремни да наставе да деле задовољство и одговорност одгајања детета и након што престану да живе заједно у браку или ванбрачној заједници. У односу на дете, њихов споразум је порука детету да је и даље једнако вољено од оба родитеља. Најзад, овакво решење има и практичне предности, јер оставља родитељима могућност да свој живот планирају лишени свакодневног и непрестаног притиска одговорности са којом се суочава родитељ који самостално врши родитељско право.¹¹⁵

Заједничко вршење родитељских права *се не претпоставља*, већ о томе родитељи морају постићи изричит писмени споразум и он им се он не може наметнути од стране суда, против њихове воље. Према једном истраживању, закључено је да је заједничко вршење родитељског права још увек изузетан облик старања, који родитељи тешко прихватају као опцију после развода брака.¹¹⁶

Споразум родитеља о заједничком вршењу родитељског права мора бити у писменом облику. Ако суд процени да је споразум у најбољем интересу детета унеће га у изреку пресуде којом одлучује о вршењу родитељског права.¹¹⁷ Овај споразум нема карактер уговора јер њиме родитељи не располажу родитељским правом.

¹¹⁴ Вујовић Р., *Поступак за лишење родитељског права*, докторска дисертација, Ниш, 2017, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 24

¹¹⁵ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 298-299

¹¹⁶ Ковачек-Станић Г., Самарџић С., Ковачевић М., Развод брака и заједничко родитељско старање као последица развода брака у теорији и пракси, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2017, Нови Сад, 2017, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 1285-1303, стр. 1302

¹¹⁷ Нешто више о процени најбољег интереса детета код одлучивања о начину вршења родитељског права (самостално или заједнички) у наставку текста, у делу овог рада који се односи на самостално вршење родитељског права.

Саставни део овог споразума је и споразум о томе шта ће се сматрати пребивалиштем детета.¹¹⁸ Будући да родитељи не живе заједно, најчешће ће пребивалиште детета бити одређено према месту пребивалишта једног од родитеља. Други родитељ и даље врши родитељско право, иако не живи са дететом.¹¹⁹ Он има и даље, поред осталог, право и дужност да чува дете. Питање је, међутим, колико је то у стању фактички да чини и није ли овим, бар привремено, изгубио ово право.¹²⁰

У случају несагласности родитеља, који заједнички врше родитељско право око неког питања у вези вршења родитељског права, могу се обратити суду *тужбом* како би га решио.

Споразум родитеља о заједничком и споразумном вршењу родитељских права може се раскинути на захтев једног или оба родитеља који су учествовали у његовом закључивању, као и детета и органа старатељства. У случају да дође до раскида споразума, родитељско право вршиће само један родитељ, самостално, ако о томе суд донесе одлуку или се тако родитељи, у складу са законом, договоре.

3.3.2. Самостално вршење родитељског права

3.3.2.1. Самостално вршење родитељског права у случају кад је један родитељ фактички или правно спречен да то чини

У Породичном закону се наводе следеће ситуације када један родитељ врши самостално родитељско право када је један родитељ фактички или правно спречен да врши родитељско право:¹²¹ један родитељ је непознат; један родитељ је умро; један родитељ је потпуно лишен родитељског права; један родитељ је потпуно лишен

¹¹⁸ Члан 76 ст. 2 ПЗ

¹¹⁹ Не мешати са ситуацијом кад је један родитељ *лишен* родитељског права.

¹²⁰ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 248-249. Међутим, среће се и мишљење да се у овој ситуацији родитељи могу споразумети да дете део времена фактички живи са једним, а потом са другим родитељем. Видети нпр. Драшкић М., *op.cit.*, стр. 299-300; Ковачек-Станић Г., Самарцић С., Ковачевић М., *op.cit.*, стр. 1291. У литератури се истиче да у домаћем праву нема велике разлике између заједничког и самосталног вршења родитељског права у погледу садржине самих права када се родитељи не определе за могућност подељеног боравишта у случају заједничког вршења родитељског права - тада ће пребивалиште детета бити код једног родитеља. Уколико родитељи постигну договор око флексибилног начина одржавања контакта, разлике практично и нема у погледу свакодневне бриге о детету. Са друге стране, код самосталног вршења родитељског права, родитељ који не врши родитељско право има право да учествује у доношењу свих важних одлука везаних за дете, али законски заступник детета је онај родитељ који врши родитељско право. Ковачек-Станић Г., Самарцић С., Ковачевић М., *op.cit.*, стр. 1297-1298

¹²¹ Члан 77 ст. 1 и 2 ПЗ

пословне способности; један родитељ врши родитељско право јер још није донета одлука о томе.

3.3.2.2. Самостално вршење родитељског права по одлуци суда

Самостално вршење родитељског права може бити резултат судске одлуке донете по тужби овлашћених лица: детета, другог родитеља и органа старатељства, пред надлежним судом опште месне надлежности (према месту пребивалишта туженог), а ако тужбу подноси дете, може бити надлежан и суд на чијем подручју оно има пребивалиште, одн. боравиште.

Постоје две ситуације када суд својом одлуком уређује питање вршења родитељског права:¹²²

- 1) ако родитељи не живе заједно, а нису закључили споразум о вршењу родитељског права¹²³ – родитељско право ће вршити онај родитељ коме је дете поверено одлуком суда, а родитељ са којим дете не живи ће споразумно са другим родитељем одлучивати о неким питањима из садржине родитељског права;
- 2) када су родитељи закључили споразум о заједничком или самосталном вршењу родитељског права, али суд процени да тај споразум није у најбољем интересу детета *или* када су родитељи закључили споразум о самосталном вршењу родитељског права и суд процени да је он у најбољем интересу детета

Иначе, кад процењује шта је „најбољи интерес детета“ код одлучивања о начину вршења родитељског права (самостално или заједнички), суд је дужан да затражи налаз и мишљење органа старатељства, породичног саветовалишта или друге установе специјализоване за посредовање у породичним односима.^{124 125} Суд је, такође, дужан

¹²² Члан 77 ст. 3-5 ПЗ

¹²³ По правилу, док суд не донесе одлуку о вршењу родитељског права, родитељско право врши родитељ са којим је дете остало да живи (након престанка заједничког живота родитеља). Цвејић Јанчић О., *op.cit.*, стр. 328. Често је то битно приликом давања налаза и мишљења ЦСР-а о повери детета, као и доношења одлуке суда о томе – суд узима у обзир околност који се родитељ адекватно старао о детету након престанка заједничког живота родитеља, гледајући да одржи „*status quo*“.

¹²⁴ Члан 270 ПЗ

¹²⁵ О значају који има налаз и мишљење центра за социјални рад као органа старатељства у поступку за вршење родитељског права, најбоље говори чињеница да судови углавном у својим одлукама у потпуности прихватају налаз и мишљење органа старатељства о моделу вршења родитељског права и о

ако процени да је дете способно да формира своје мишљење, да му омогући да то мишљење изрази, као и да мишљење детета размотри с дужном пажњом.

На основу процене свих релевантних околности суд доноси одлуку о поверавању деце. Он може одлучити да сва деца, када их има више, буду поверена једном родитељу или да нека буду поверена оцу, а нека мајци.¹²⁶

Истом одлуком којом одлучује о поверавању заједничког детета једном родитељу суд мора одлучити и о:¹²⁷

- а) висини доприноса за издржавање од стране другог родитеља коме дете није поверено, и
- б) начину одржавања личних односа детета са тим родитељем – дете са 15 година, способно за расуђивање, може само одлучити о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи. Ако је суд одлучио о одржавању личних односа у пресуди донетој у оквиру парнице за вршење родитељског права када дете није још имало 15 година, у ситуацији када оно достигне тај узраст и жели само о томе одлучивати оно својом изјавом не може судску одлуку ставити ван снаге, већ мора повести нову парницу за уређење вршења родитељског права у делу који се односи на одржавање личних односа.

Одлуком о поверавању детета суд може, ако процени да су се за то стекли законски услови, одлучити и о потпуном или делимичном лишењу родитељског права, и одредити једну или више мера заштите од насиља у породици.¹²⁸

У овом поступку не може се донети пресуда због пропуштања, нити се може донети пресуда на основу признања или одрицања, а странке не могу располагати предметом спора на тај начин што ће закључити судско поравнање.¹²⁹

моделу виђања детета са родитељем коме није поверено. Јовић С., Петровић М., Радуловић С., Стевановић И., Вељковић Л., *op.cit.*, стр. 55-56

¹²⁶ Дакле, главни законски критеријум код одлучивања суда о модалитету вршења родитељског права јесте најбољи интерес детета, а не као раније „осетљив узраст“ или пол детета који су *a priori* давали предност мајци или оцу детета. Више о томе видети код Ковачек-Станић Г., *op.cit.*, стр. 333-334; У страној теорији и пракси издвајају се као важни следећи критеријуми: предност мајке, особа која одгаја дете као примарна, расположиво време за провођење са дететом, време проведено са родитељем док траје поступак, интегрисаност у породицу, стабилност средине, злостављање и занемаривање, алкохолизам и наркоманија, ментална нестабилност, мешање у посете, честа промена боравишта, одласци из земље, однос са очухом или маћехом, помоћ баба и деда и других рођака, жеља детета Atkinson J., Criteria for Deciding Child Custody in the Trial and Appellate Courts, *Family Law Quarterly*, Vol. 18, No. 1, 1984, 8-36. Наведено према: Ковачек-Станић Г., *op.cit.*, стр. 334

¹²⁷ Такође, ова питања су и предмет споразума родитеља о самосталном вршењу родитељског права.

¹²⁸ Члан 273 ст. 2 и 3 ПЗ

¹²⁹ Члан 271 ПЗ

3.3.2.3. Правни положај родитеља коме дете није поверено

Он је исти без обзира да ли је о поверавању одлучивао суд или су се родитељи о томе споразумели, а суд се са тим сагласио. Родитељу коме дете није поверено и даље припада родитељско право, али га не врши непосредним старањем о детету. Родитељ који не врши родитељско право у овом случају и даље има нека права и дужности из садржине родитељског права. У питању су следећа права и дужности:

1) Право и дужност да издржава дете – родитељ се никада не може ослободити обавезе издржавања детета, без обзира на разлоге због којих не живи са дететом.¹³⁰

2) Право и дужност да са дететом одржава личне односе¹³¹ – ако родитељи не постигну споразум о самосталном вршењу родитељског права или суд нађе да он није у најбољем интересу детета, одлуку о одржавању личних односа доноси суд, па ће дефинисати у својој одлуци све елементе овог споразума, а пре свега време, место и трајање виђања.

Право родитеља на личне односе може бити ограничено само судском одлуком. Суд може ово право привремено ограничити или забранити ако је донета одлука о делимичном или потпуном лишењу родитеља родитељског права, или мера заштите од насиља у породици, или ако постоје разлози за доношење ових мера.

3) Право и дужност да заједно и споразумно са родитељем који врши родитељско право одлучује о питањима која битно утичу на живот детета¹³² – је у функцији ублажавања негативних дејстава одлуке о поверавању детета једном родитељу. ПЗ набраја нека од ових најважнијих питања. То су питања која се тичу: образовања детета, предузимања већих медицинских захвата над дететом, промене пребивалишта детета и располагање имовином детета велике вредности.¹³³

4) Право захтевања измене одлуке о поверавању детета – захтев за измену модела вршења родитељског права могу поднети још и дете и орган старатељства.¹³⁴ Одлуку ће донети суд на основу процене да ли је то у најбољем интересу детета и при томе ће ценити нове околности, које су у међувремену настале у животу родитеља коме дете није било поверено (нпр. ако је родитељ коме дете није било поверено стекао запослење, обезбедио стан, вратио се из иностранства итд.), односно када више није у

¹³⁰ Члан 78 ст. 3 ПЗ. Тако и у случају лишења родитељског права – чл.81 ст. 4 и чл. 82 ст. 2 ПЗ

¹³¹ Члан 78 ст. 3 ПЗ

¹³² *Ibid.*.

¹³³ Члан 78 ст. 4 ПЗ

¹³⁴ Члан 264 ст. 1 ПЗ

интересу детета да остане код родитеља који је до тада вршио родитељско право (на пример, због тешке болести тог родитеља, неуредног живота, лишења пословне способности итд.).¹³⁵ ¹³⁶ Родитељи који су склопили споразум о самосталном вршењу родитељског права могу поднети суду нови споразум о заједничком вршењу родитељског права, који ће суд усвојити ако процени да је у најбољем интересу детета.

4. Правни статус центра за социјални рад

Центар за социјални рад ¹³⁷ представља јавну установу социјалне заштите која има бројна јавна овлашћења,¹³⁸ у складу са законом, у области социјалне, породичноправне и заштите малолетника у сукобу са законом, укључујући заштиту младих, одраслих и старијих лица ради савладавања социјалних и животних тешкоћа. Према ПЗ-у, ЦСР, који је означен називом „орган старатељства”,¹³⁹ обавља послове заштите породице, помоћи породици, као и послове старатељства.¹⁴⁰ Центар за социјални рад оснива јединица локалне самоуправе.¹⁴¹ Организација, начин и стандарди рада у ЦСР-у – органу старатељства уређени су Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад.¹⁴²

У ЦСР делују служба за заштиту деце и младих, служба за заштиту одраслих и старих, служба за правне послове и служба за финансијско-административне и техничке послове, а могу бити организоване и друге (на пример, пријемна служба и

¹³⁵ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 307

¹³⁶ У правној теорији ово право родитеља назива се *правом на супсидијарно старање*. Супсидијарно родитељско старање успоставља се на два начина – на основу одлуке суда и *ex lege*. Р. Вујовић, *op.cit.*, стр. 26

¹³⁷ У даљем тексту: ЦСР.

¹³⁸ Члан 4 Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - др. правилник и 1/2012 - др. правилник

¹³⁹ Како се наводи у литератури, овај назив није адекватан јер ЦСР није више државни орган, већ установа која има различиту делатност и којој су поверена поједина јавна овлашћења и над којом надзор врши надлежно министарство. Видети: Станковић Г., *Процесни положај центра за социјални рад као органа старатељства у грађанском судском поступку*, реферат са Стручног скупа: „Процесни положај центара за социјални рад пред судовима“, 26. и 27. септембар 2013, Дивчибаре, [*Electronic version*], преузето 30.03.2019. год., http://www.asocijacijsr.org/prof_dr_gordana_stankovic.pdf, стр. 1

¹⁴⁰ Члан 12 ст. 1 ПЗ

¹⁴¹ Члан 14 ст. 2 Закона о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011

¹⁴² Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - др. правилник и 1/2012 - др. правилник (у даљем тексту: Правилник)

служба за планирање и развој), ако је центар довољно велик. У ЦСР-у који има мање од 10 запослених послове из делокруга ЦСР обављају сви запослени стручни радници.¹⁴³

Свака служба има руководиоца, који организује стручне и друге раднике у оквиру организационе јединице, обезбеђује услове за њихов рад и врши контролу ажурности и законитости рада. Сваки корисник услуга ЦСР (осим корисника новчаних давања) има задуженог водитеља случаја, а доноси се план услуга и мера који је одговарајући и прилагођен конкретној ситуацији у којој се налази конкретни корисник и његовим потребама. Водитељ случаја је стручњак задужен за конкретан случај који процењује и координира поступком процене потреба корисника, предузима мере и координира предузимање мера других служби у заштити и подршци кориснику. Дакле, ЦСР ради по методу “вођења случаја” који, како је наведено у Правилнику, представља „системски приступ у социјалном раду који обухвата активности процене, аранжирања приступа услугама, планирања, координације, надгледања и евалуацију услуга које *треба да одговоре на потребе конкретног корисника*“.¹⁴⁴ Супервизор обезбеђује поштовање стандарда стручног рада и доприноси квалитету услуга које пружа ЦСР. Иако је уобичајено радно време у ЦСР-у осам сати, у неодложним ситуацијама и када је нужно предузети хитне мере у складу са јавним овлашћењима, грађанима су доступне 24 часа услуге неодложне интервенције,¹⁴⁵ најчешће у форми „пасивног дежурства” (број мобилног телефона најчешће је доступан полицији).

Према ПЗ-у, ЦСР представља основног носиоца комплексне правне заштите породице који има задатак да остварује превентивни и корективни надзор над вршењем родитељског права.^{146 147} Када родитељи уопште не врше своје родитељско право, одн. дужности или их врше (испуњавају) на неадекватан, мањкав одн. погрешан начин, ПЗ-ом су предвиђене одређене мере, о којима одлучује и које спроводи, у складу са законом, центар за социјални рад – орган старатељства,¹⁴⁸ и то:

¹⁴³ Члан 24 Правилника

¹⁴⁴ Члан 2 ст. 1 тач. 5 Правилника

¹⁴⁵ Члан 40 Правилника

¹⁴⁶ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 1

¹⁴⁷ У литератури се истиче да се тежиште старатељске заштите помера на превентивну заштиту породице као целине, да се институти породичног права испуњавају социјалнозаштитним садржајима, а правна санкција се условљава претходном применом метода социјалног рада или се замењује садржајима социјалне заштите. Јањић-Комар М., Обретковић М., *Права детета – права човека*, Београд, 1996, Досије, Удружење Правника Србије за социјално право, стр. 107

¹⁴⁸ Тиме је потврђено основно полазиште Конвенције о правима детета да родитељи детета носе примарну и заједничку одговорност за дете, а да је држава дужна да се „умеша“ у случају да родитељи неадекватно врше или уопште не врше своја права и дужности из садржине родитељског права.

1. у оквиру превентивног надзора, када се доносе и спроводе одлуке којима се *омогућава* родитељима да врше родитељско право и
2. у оквиру корективног надзора, када се доносе и спроводе одлуке којима се *исправљају* родитељи у вршењу родитељског права.

Дакле, према ПЗ-у, оно што ЦСР као орган старатељства не може учинити у остваривању надзора над вршењем јесте доношење одлуке о одвајању детета од родитеља, пошто је то резервисано само за суд,¹⁴⁹ као квалификованији,¹⁵⁰ што је у складу са КПД.¹⁵¹

Такође, ЦСР има бројна овлашћења у грађанском судском поступку (одређене врсте парничног, ванпарничног и извршног поступка и поступка обезбеђења), а која служе остваривању и заштити права детета у породичном окружењу. Можда најзначајнија и најпознатија његова улога овде јесте улога вештака, када даје свој налаз и мишљење о одређеним стварима, обзиром на то да суд приликом доношења одлуке у највећем броју случајева усваја (и то у потпуности) тај налаз и мишљење.

Детаљније о свим овим овлашћењима центра за социјални рад у наставку рада.

II. ПРАВНИ ОКВИР ДЕЛОВАЊА ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ОСТВАРИВАЊУ И ЗАШТИТИ ПРАВА ДЕТЕТА У ПОРОДИЧНОМ ОКРУЖЕЊУ

1. Остваривање надзора над вршењем родитељског права

Што се тиче конкретних овлашћења ЦСР као органа старатељства која му даје закон у остваривању надзора над вршењем родитељског права, она се огледају у предузимању одређених мера у оквиру превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права. Мере које може предузети у оквиру превентивног надзора су „расуте“ у Породичном закону РС, а мере које може предузети у оквиру корективног надзора су набројане и наведене на једном месту у ПЗ-у, с тим што се неке од њих даље конкретизују у другим одредбама ПЗ-а и процесним законима (нпр. овлашћење на покретање судских поступака се конкретизује у ПЗ-у код одређивања лица овлашћених на покретање поступка за лишење родитељског права).

¹⁴⁹ Члан 60 ст. 2 и 3 и чл. 61 ст. 2 и 3 ПЗ

¹⁵⁰ Ковачек-Станић Г., *op.cit.*, стр. 349

¹⁵¹ Члан 9 Конвенције о правима детета, [*Electronic version*], преузето 14.04.2019. год., <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

„Мере“ у остваривању превентивног надзора, када ЦСР *омогућава* родитељима да врше родитељско право,¹⁵² су најпре, све одлуке којима се решавају неспоразуми, неслагања, недоумице или недостатак искуства родитеља у вршењу родитељског права (нпр. родитељи се не слажу око избора школе или слободних активности детета, један родитељ приговара забранама или захтевима које детету поставља други родитељ...).¹⁵³ Затим, овде имамо и доношење одлука без којих правно родитељи не би ни могли да обављају нека права и дужности из садржине родитељског права, као што су:

1) *одређивање личног имена детету од стране органа старатељства, и то:* одређивање имена детету ако родитељи нису живи, ако нису познати, ако у законом одређеном року нису одредили име детету,¹⁵⁴ ако не могу да постигну споразум о имену детета, односно ако су одредили погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине и одређивање презимена детету ако родитељи нису живи, ако нису познати или ако не могу да постигну споразум о имену детета.¹⁵⁵ Дакле, правило је да родитељи (заједно) одређују лично име детету,¹⁵⁶ а у изузетним ситуацијама (горе наведеним) ЦСР ће одредити лично име детету пошто претходно саслуша оба родитеља и утврди разлоге њиховог неспоразума. Дете добија презиме према презимену једног или оба родитеља, али заједничкој деци истих родитеља не могу бити одређена различита презимена.

2) *претходна или накнадна сагласност органа старатељства за располагање дететовом непокретном имовином или покретном имовином велике вредности од стране родитеља.*¹⁵⁷ Сагласност ЦСР-а је, дакле, потребна за све акте *отуђења* (продајом, трампом, поклоном, поравнањем, одрицањем или признањем тужбеног захтева на штету детета, давањем негативне наследничке изјаве...) *или оптерећења* (обвезивањем као јемца, хипотеком итд.) дететове непокретне имовине, односно покретне имовине велике вредности. Правни посао за који орган старатељства није дао одобрење је ништав.¹⁵⁸

¹⁵² Члан 79 ПЗ

¹⁵³ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 309

¹⁵⁴ Родитељи су дужни да надлежном матичару пријаве лично име детета најкасније у року од 30 дана од дана рођења детета. Видети чл. 54 ст. 1 Закона о матичним књигама, *Службени гласник РС*, бр. 20/2009, 145/2014 и 47/2018

¹⁵⁵ Члан 344 ст. 4 и чл. 345 ст. 3 ПЗ

¹⁵⁶ Лично име детету одређује само један родитељ, ако други родитељ није у животу, ако је у немогућности да врши родитељско право, или ако је непознат.

¹⁵⁷ Члан 193 ст. 3 ПЗ

¹⁵⁸ О осталим схватањима у правној литератури о томе какав је значај има сагласност органа старатељства за правни посао који предузима родитељ као законски заступник детета видети код Драшкић М., *op.cit.*, стр. 434-435

Важно је разумети да се мере превентивног надзора увек односе на ситуацију у којој родитељи још увек заједнички и споразумно врше родитељско право, одн. родитељско право врши само један родитељ, али нема веће дисфункционалности.¹⁵⁹ Ако се родитељи обратe ЦСР-у са захтевом да обави превентивни надзор и установи се да међу родитељима постоји заправо спор о вршењу родитељског права, одлуку ће донети суд.¹⁶⁰ Наравно, ЦСР увек је дужан да све поступке родитеља процењује са становишта најбољег интереса детета.¹⁶¹

У остваривању корективног надзора, када ЦСР *исправља* родитеље у вршењу родитељског права,¹⁶² он може предузети следеће мере којима се изричу мере заштите личности и имовине детета, а које су у Породичном закону изричито набројане,¹⁶³ чиме се родитељи, у суштини, штите од превелике дискреције органа старатељства:

1. упозорење родитеља на недостатке у вршењу родитељског права – ЦСР предузима када постоје недостаци у вршењу било ког права и дужности из садржине родитељских права. Ово је најблажи облик „мешања“. Она се састоји у овлашћењу ЦСР-а да скрене пажњу родитељима на пропусте које чине у одгајању детета (нпр. дете неуредно посећује школу, физички и хигијенски запуштено, показује знаке агресивности, родитељи пропуштају да прибаве приход од имовине детета,...), али и да помогне родитељима да почну правилно подизати своје дете. Начин на који ће се извршавати ова мера одређује ЦСР, нпр. да се контрола над поступцима родитеља обавља обавезивањем родитеља да редовно долазе у ЦСР у коме ће добити одговарајуће савете, а може им се *предложити* и да редовно посећују предавања намењена оспособљавању родитеља за васпитни процес, да се додатно образују, да потраже савет стручњака од кога могу добити професионални савет и непосредну помоћ, као и обиласком родитеља у стану или на радном месту, одређивањем особе која ће надzirати вршење родитељског права или на неки други одговарајући начин.¹⁶⁴

2. упућивање родитеља на разговор у породично саветовалиште или у установу специјализовану за посредовање у породичним односима – уследиће само ако претходна мера упозорења не да жељене резултате, тј. ако родитељи не исправе недостатке у вршењу родитељских права. Сврха ове мере је да се родитељима укаже на недостатке у старању о детету и да се да стручан савет и помоћ око исправљања

¹⁵⁹ *Ibid.*, стр. 265

¹⁶⁰ Члан 264 ст. 1 ПЗ

¹⁶¹ Члан 6 ст. 1 ПЗ

¹⁶² Члан 80 ст. 1 ПЗ

¹⁶³ Члан 80 ст. 2 и 3 ПЗ

¹⁶⁴ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 310

недостатака,¹⁶⁵ али за разлику од претходне мере упозоравања родитеља на недостатке у вршењу родитељског права, која се може састојати и у саветовању родитеља да се консултују са неким изван ЦСР-а, овом мером *родитељима се налаже, дакле обавезни су да се обрате институцијама које располажу неким специфичним знањима којима не располаже ЦСР.*¹⁶⁶ Уколико родитељи не сарађују или одбијају да се повинују одлуци ЦСР-а одн. институције у коју су били упућени, ова мера надзора може бити замењена неком тежом.

3. налог родитељима да положе рачун о управљању имовином детета – по правилу, родитељи нису дужни, за разлику од старатеља, полагати рачуне о управљању имовином детета јер родитељи имају право, наиме, да самостално управљају имовином детета. ЦСР ће захтевати да родитељи положе рачун *онда када наступе одређене околности, које указују на недостатке, тј. да родитељи несавесно и неодговорно управљају имовином детета.* Полагање рачуна се може захтевати ако је штетно или неефикасно управљање имовином детета проузроковано кривицом родитеља (груба немарност, злоупотреба поверења, дискриминација детета...), *али и онда када нема никакве кривице на страни родитеља* (неискуство, незнање, лакомисленост...). Ова мера може бити одређена као редовна, нпр. сваке године, или само када се то од њих затражи,¹⁶⁷ што зависи од околности случаја. И ова мера надзора може бити замењена неком тежом (овлашћење ЦСР-а да покреће судске поступке у складу са законом).

Без обзира на то која од ове три мере је изречена у конкретном случају, ЦСР је дужан да стално надзире вршење родитељског права, да прати поступке родитеља, да процењује оправданост предузетих мера и да предлаже нове мере или престанак мера које су донеле добре резултате. Трајање мера корективног надзора није прописано, али се обично овакве мере изричу најпре за ограничено време, и по потреби се продужавају.¹⁶⁸ Мере се предузимају у погледу сваког појединог детета или у погледу све деце истих родитеља ако родитељи исте пропусти праве у односу на сву децу. Надзире се вршење само једног права и дужности из садржине родитељског права или родитељског права у целини. Нема значаја да ли су родитељи криви за угрожавања дететових интереса (алкохолизам, неуредан живот, неодговорност...), или је до тога

¹⁶⁵ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 257

¹⁶⁶ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 311

¹⁶⁷ Поњавић З., *op.cit.*, стр. 257

¹⁶⁸ Драшкић М., *op.cit.*, стр. 311-312

дошло због неког објективног разлога (тешка болест, несрећа, губитак посла, неискуство...).¹⁶⁹

4. **покретање судских поступака у складу са законом** – кад орган старатељства исцрпи све претходно поменуте мере корективног надзора, тј. кад закључи да оне нису дале задовољавајуће резултате, те да мора да интервенише суд у правцу већег и ригорознијег ограничавања родитеља у вршењу родитељског права,¹⁷⁰ орган старатељства има овлашћења, дата Породичним законом, да тужбом покрене следеће парничне поступке *као странка у функционалном смислу (у своје име, али у туђем интересу)*:¹⁷¹ парнице за заштиту права детета,¹⁷² парнице за вршење родитељског права,¹⁷³ парнице за лишење родитељског права,¹⁷⁴ парнице за враћање родитељског права,¹⁷⁵ парнице за издржавање детета¹⁷⁶ и парнице за заштиту од насиља у породици.¹⁷⁷ Ефекти парнице коју покреће не погађају ЦСР већ лице ради чијих права је он подигао тужбу (дете). ЦСР остварује ова своја процесна овлашћења *примарно или супсидијарно* – да би заштитио туђа грађанска субјективна права која је дужан да штити или ако сам титулар права у питању (одн. законски заступник) не врши своја овлашћења на покретање поступка.¹⁷⁸

Сврха надзора над вршењем родитељског права јесте да се родитељима омогући вршење родитељског права или да се родитељи исправљају у томе, како не би дошло до лишења родитељског права, као најтеже породичноправне санкције, која се изриче родитељима ради заштите личности, права и интереса малолетног детета. За разлику од мера корективног надзора, које само у одређеној мери ограничавају родитељско право, у случају потпуног лишења родитељског права¹⁷⁹ родитељима се у целини одузима родитељско право и надомешћује неким другим обликом породичноправне заштите, а у

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ У литератури је ово познато као „начело најмањег посезања“ – не примењују се теже мере ако се блажим мерама може постићи жељено дејство. Јањић-Комар М., Обретковић М., *op.cit.*, стр. 108

¹⁷¹ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 3

¹⁷² Члан 263 ст. 1 ПЗ

¹⁷³ Члан 264 ст. 1 ПЗ

¹⁷⁴ Члан 264 ст. 2 ПЗ

¹⁷⁵ Члан 264 ст. 3 ПЗ

¹⁷⁶ Члан 278 ст. 3 ПЗ

¹⁷⁷ Члан 284 ст. 2 ПЗ

¹⁷⁸ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 4

¹⁷⁹ У случају да родитељ *злоупотребљава* права из садржине родитељских права или *грубо занемарује* дужности из садржине родитељских права тај родитељ се у потпуности лишавља родитељског права. Могући начини злоупотребе права или грубог занемаривања дужности из садржине родитељског права наведени су егземпларно у чл. 81 ПЗ.

случају делимичног лишења родитељског права¹⁸⁰ одузимају се поједина права и дужности из садржине родитељског права.

2. Овлашћења ЦСР у парничном поступку

Центар за социјални рад као орган старатељства има различите задатке у домену материјалног права, па самим тим и различите процесне улоге у парничном поступку, и у општем и у посебним парничним поступцима.¹⁸¹ У парничном поступку ЦСР, пре свега, може да има процесни положај странке – тужиоца.

Породичним законом предвиђено је да орган старатељства врши превентивни и корективни надзор над вршењем родитељског права.¹⁸² У оквиру корективног надзора над вршењем родитељског права, уколико превентивни надзор не да резултате, а ради заштите права и интереса детета, законодавац је овластио ЦСР да покрене судске поступке у складу са законом,^{183 184} одн. признао му је активну процесну легитимацију коју, пошто није субјект породичноправног односа и нема стварну легитимацију, нема.

Активна процесна легитимација (могућност да буде тужилац) призната је ПЗ-ом органу старатељства кад су у питању следећи посебни породични парнични поступци: парнице за заштиту права детета,¹⁸⁵ парнице за вршење родитељског права,¹⁸⁶ парнице за лишење родитељског права,¹⁸⁷ парнице за враћање родитељског права,¹⁸⁸ парнице за издржавање детета¹⁸⁹ и парнице за заштиту од насиља у породици.¹⁹⁰

¹⁸⁰ У случају да родитељ *несавесно* врши права или дужности из садржине родитељских права, тај родитељ се делимично лишава родитељског права, одн. одузимају се поједина права и дужности из садржине родитељског права. Видети чл. 82 ПЗ.

¹⁸¹ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 2

¹⁸² чл. 79 и чл 80 ПЗ

¹⁸³ чл. 80 ст. 3 ПЗ

¹⁸⁴ Центар за социјални рад, као установа социјалне и породичноправне заштите, као и свака јавна установа има статус правног лица и уписан је у регистар установа. Пошто је правно лице, ЦСР има правну и пословну способност, те може да стиче права и обавезе. Самим тим што има правну способност, ЦСР има и страначку способност у грађанском судском поступку, те може да буде странка у поступку. Пошто ЦСР, будући да је правно лице, нема фактичку способност за предузимање процесних радњи, као и свако друго правно лице, њега заступа директор ЦСР-а, као његов орган, који представља заступника правног лица који је уписан у регистар (чл. 77 Закона о парничном поступку (ЗПП), *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014 и 87/2018). Пошто је директор ЦСР-а његов орган, он се у судском поступку саслушава као странка јер он изражава вољу и предузима правне радње самог ЦСР-а. Овлашћење за заступање директор може да пренесе на пуномоћника – запослено лице у самом ЦСР-у или на адвоката који се професионално бави заступањем, али се они као пуномоћници не могу саслушати као странке. Станковић Г., *op.cit.*, стр. 2

¹⁸⁵ чл. 263 ст. 1 ПЗ

¹⁸⁶ чл. 264 ст. 1 ПЗ

¹⁸⁷ чл. 264 ст. 2 ПЗ

¹⁸⁸ чл. 264 ст. 3 ПЗ

¹⁸⁹ чл. 278 ст. 3 ПЗ

У парничном поступку који је покренуо, ЦСР је **странка у функционалном смислу** („странка по дужности“) јер штити туђа субјективна права, одн. подиже тужбу у своје име, али у туђем интересу. Ефекти парнице коју покреће ради заштите туђих права и правних интереса не погађају ЦСР већ лице ради чијих права је он подигао тужбу (дете). У овим парницама, које је покренуо ЦСР, дете није странка у поступку иако се у парници штите његова права и интереси. Дете, иако је субјект права по Конвенцији о правима детета, у парници коју је покренуо ЦСР, је „прикривена или притајена странка“¹⁹¹ јер се у парници штите индиректно његова права и интереси, пошто је орган старатељства странка у функционалном смислу. ЦСР остварује своја процесна овлашћења на подизање тужбе примарно или супсидијарно – да би заштитио туђа грађанска субјективна права која је дужан да штити (права и интереси детета) или ако сам титулар права у питању (одн. законски заступник) не врши своја овлашћења.¹⁹²

Центар за социјални рад, пре свега, може да покрене **парницу за вршење родитељског права**, у своје име али у интересу детета кад, нпр. није донета одлука о вршењу родитељског права иако родитељи не живе заједно, кад је умро родитељ који је до тада самостално вршио родитељско право, а родитељски однос другог родитеља је познат или је утврђен, кад треба одузети дете које се налази код трећег лица, кад се једном од родитеља ускраћује право на одржавање личних односа са дететом, кад орган старатељства покреће парницу за вршење родитељског права у циљу промене начина

¹⁹⁰ чл. 284 ст. 2 ПЗ

¹⁹¹ Обавезни положај странке у поступку дете има само у патернитетским и матернитетским парницама, где увек долази до заснивања супарничарства. Петрушић, Н., *op.cit.*, стр. 11; Старовић Б., Кеча Р., *Грађанско процесно право*, Нови Сад, 2004, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 512-513. У неким другим поступцима, ако их дете није покренуло тужбом, оно неће имати обавезан положај странке, што је случај у парницама за вршење/лишење родитељског права, парницама за заштиту детета од насиља у породици или парницама за заштиту права детета.. Надаље, у литератури се истиче да је последица овога немогућност улагања жалбе на одлуке суда када дете нема положај странке, иако пресуда *de facto* има утицаја на његов живот (и права), па се заговара размотрање могућности увођења института нужног супарничарства и у овим поступцима. Но, поступајући орган у сваком случају има обавезу да детету омогући да искаже своје мишљење. Центар за права детета, *op. cit.*, стр. 16. Такође, има мишљења и да би ванпарнични поступак много више одговарао код низа правних ствари из домена породичноправних односа због тога што би у много већој мери у односу на парнични поступак (који је законодавац код тих ствари изабрао као метод правне заштите) омогућио детету, као субјекту права, положај странке – положај учесника у поступку. Истиче се да законодавац није имао у виду чињеницу да се у многим породичноправним стварима *преуређује* правни однос и пружа *заштитничка помоћ* детету, те нема потребе за антагонистичким процесним улогама родитеља и детета. Станковић Г., Дете као странка у парничном поступку, *Зборник радова „Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног“*, Пале, 2012, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 29–46, [Electronic version], преузето 17.05.2019. год., <https://www.pravni.ues.rs.ba/Download/Zbornik-Prava-djeteta/PDRPI1.pdf>, стр. 32

¹⁹² Станковић Г., *op.cit.*, стр. 4

вршења родитељског права или поверавања детета другом родитељу или трећем лицу јер је родитељско право вршено на неодговарајући начин.¹⁹³

Законодавац је признао ЦСР-у активну процесну легитимацију и у **парницама за заштиту права детета**. Парнице за заштиту права детета су парнице које се воде ради заштите различитих права детета предвиђених Породичним законом у оквиру корпуса дечијих права за чију заштиту нису прописана правила неког посебног парничног поступка. У њима се штити нпр. право детета да одржава личне односе са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост, право становања детета на стану чији је власник родитељ детета који не врши родитељско право, право детета на образовање и др.¹⁹⁴ Предвидеђена је дужност грађана, установа социјалне, дечије, образовне или здравствене заштите, правосудних и других органа да информишу орган старатељства о потреби да се заштите одређена субјективна права детета.¹⁹⁵

Активну процесну легитимацију ради заштите права и интереса детета орган старатељства има и у **парницама за потпуно или делимично лишење родитељског права**, у којима суд изриче најтежу породичноправну санкцију према родитељу и најрадикалније задире у статус родитеља и његова права. У парници коју је покренуо ЦСР, дете нема процесни положај странке, као и у **парници за враћање родитељског права**, осим кад се у супарничарској заједници евентуално нађу дете и орган старатељства, иако ће то бити редак случај у пракси.¹⁹⁶

У **парници за заштиту од насиља у породици** коју је покренуо ради одређивања мере заштите од насиља или за продужење трајања мере заштите које је суд одредио, орган старатељства је такође странка у функционалном смислу.

У **парницама за издржавање** активну легитимацију има, поред повериоца и дужника издржавања, и орган старатељства. ЦСР је овлашћен, као странка у функционалном смислу, а у интересу детета, да покрене парницу за одређивање висине доприноса за издржавање малолетног детета ако родитељ са којим дете живи, као његов заступник, из неоправданих разлога не тражи издржавање за дете или ако је дете поверено другом лицу или установи; такође, и кад се ради о промени висине доприноса

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ *Ibid.*, стр. 5

¹⁹⁵ чл. 263 ст. 3 ПЗ. Ова дужност обавештавања постоји и у погледу разлога за лишење родитељског права. чл. 264 ст. 4 ПЗ

¹⁹⁶ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 5

за издржавање уколико су се промениле околности које су меродавне за одређивање висине доприноса за издржавање.¹⁹⁷

Орган старатељства у парничном поступку може да има **и улогу јединственог супарничара** (од почетка парнице - од подизања тужбе, и накнадно - до закључења главне расправе, ако приступи тужиоцу (детету) који је покренуо конкретан парнични поступак ради заштите свог права и да постане накнадно сатужилац), нпр. уколико је дете тужилац у парници за враћање родитељског права, орган старатељства може да накнадно ступи у парницу као супарничар. ЦСР добија положај и позицију самосталне парничне странке у супарничарској заједници, која не произлази из заједнице интереса, јер те заједнице нема, пошто ЦСР, штитећи интересе детета, у општем интересу преузима улогу сатужиоца. У овом случају не могу се применити сва правила ЗПП-а која важе за јединствене супарничаре, а сам ПЗ, у одредбама којима је регулисао породично процесно право, није предвидео неопходна одступања од општег процесног режима. Овде су процесна овлашћења ЦСР-а у одређеној мери сужена у односу на ситуацију кад је он сам у тужилачкој страначкој улози. Међутим, ова процесна улога и позиција омогућава ЦСР-у да врши неку врсту контролно-надзорне функције јер предузимањем парничних радњи, посебно оних које је пропустио да предузме други супарничар (одн. законски заступник детета) поправља његову процесну позицију јер дејство радњи које један јединствени супарничар предузме производе дејство и за другог супарничара. Ова процесна улога му омогућава да истовремено штити и опште друштвене интересе и интересе оног лица које ужива посебну друштвену заштиту и да у поступку дела у складу са принципом пропорционалности.^{198 199}

Орган старатељства се може наћи и у **улози законског заступника** детета или пословно неспособног лица. По правилу, законски заступник је увек физичко лице које треба да буде пословно и парнично способно. Изузетно, као законски заступник може да се јави и ЦСР као орган старатељства, који је правно лице које врши јавна овлашћења. Кад се ЦСР јавља у улози законског заступника парничне радње у име

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ *Ibid.*, стр. 6

¹⁹⁹ Ангажовање ЦСР-а у овој процесној улози олакшава рад суду јер смањује потребу да суд користи своја инквизициона овлашћења која он има у овим парницама и која понекад, због непознавања конкретних околности, не може у потпуности да оствари. Ова процесна позиција и улога је посебно од значаја јер је тужилац (дете), који је титулар права, у већини случајева неука странка која није ангажовала адвоката, или коју заступа неко од сродника, посебно кад сам тужилац одн. законски заступник детета није захтевао да му суд постави бесплатног законског заступника, који је увек из реда адвоката, или који не испуњава услове да буде ослобођен од претходног сношења парничних трошкова да би могао да захтева да му се у поступку обезбеди бесплатно заступање. *Ibid.*

ЦСР-а пред судом предузима лице које је одредио директор ЦСР-а, као пуномоћник ЦСР-а.^{200 201}

Орган старатељства може да се јави у улози законског заступника странке у поступку и у свим парницама у којима је штићеник странка уколико је, у смислу одредбе чл. 131 ПЗ, одлучио да непосредно врши дужност старатеља и одредио стручњака запосленог у ЦСР-у да у његово име обавља послове старатеља. Дакле, он може као старатељ пословно неспособног лица, да покрене бракоразводни поступак. У том случају, он ово законско овлашћење може да врши под истим условима и на начин на који то чини старатељ тј. уз дозволу органа старатељства.²⁰²

У парничном поступку орган старатељства се може јавити и у улози умешача и то као обичан умешач, као умешач са положајем јединственог супарничара и као умешач суи генерис. У случају мешања ЦСР-а у парницу која је у току примењују се општа правила парничног поступка која се односе на умешаче.

ЦСР може да се умеша у парнице у којима није овлашћен да их покрене ако је то потребно ради заштите интереса детета, пунолетног лица над којим је продужено родитељско право или странке која није у стању да се сама стара о заштити својих права и интереса. Суд је дужан да позове ЦСР да узме учешће у туђој парници као умешач (као што је то дужан да учини кад се ради о јавном тужиоцу) само уколико би нека од странака захтевала да суд позове ЦСР да у поступку узме учешће као умешач.

Орган старатељства као умешач у туђој парници остварује две функције: с једне стране, он врши контролну функцију активности парничних странака и својим ангажовањем и парничним радњама настоји да се у поступку заштите интереси лица о којима он води рачуна, а с друге стране, помаже суду да одлука коју буде донео буде у најбољем интересу детета. Ангажовање органа старатељства као умешача олакшава рад суда јер смањује потребу да суд користи своја инквизициона овлашћења која он има у овим парницама из породичних односа и која понекад, због непознавања конкретних околности, не може у потпуности да оствари.²⁰³ Орган старатељства, као умешач, пријављује своје учешће поднеском или усмено на рочишту.

²⁰⁰ *Ibid.*, стр. 6-7

²⁰¹ Нема сметње да ЦСР, у улози законског заступника, ангажује пуномоћника из реда адвоката за заступање у поступку, уколико дипломирани правник, запослен у центру за социјални рад, нема положен правосудни испит, а директор центра, као његов орган и заступник правног лица, који пуноважно може да заступа центар, то не жели јер нема правничке квалификације. *Ibid.*, стр. 7

²⁰² *Ibid.*

²⁰³ *Ibid.*, стр. 7-8

ЦСР као орган старатељства, може да буде **обичан умешач** у свим парницама у којима се дете јавља у улози парничне странке, тужиоца или туженог. Нпр. ЦСР се може умешати у парницу која је покренута против пунолетног детета које није способно за рад и у којој родитељ тражи да престане право на законско издржавање. Или, уколико је у питању парница у којој се одлучује о промени права на одржавање личних односа детета и родитеља коме дете није поверено.²⁰⁴

Орган старатељства може да буде **умешач са положајем јединственог супарничара** у свим оним парницама за које је имао активну легитимацију а није их покренуо као тужилац него се касније у њу умешао. У случају „супарничарске интервенције“, ЦСР, као умешач, и странка којој се он придружио представљају јединствену странку. У овој ситуацији ЦСР има знатно самосталнији положај у туђој парници.²⁰⁵ Орган старатељства као „супарничарски интервенијент“ има сва она овлашћења која има и сама странка којој се придружио. Њему се достављају сва писмена као и странкама, за њега посебно теку рокови, а може се саслушати и као странка. Уколико се догоди да ЦСР и странка којој се придружио предузимају супротне процесне радње, суд је дужан да покуша да отклони ту колизију, а ако у том настојању не успе, сматра се да радње уопште нема. ЦСР као супарничарски интервенијент не може да предузима диспозитивне парничне радње, осим што има право да изјављује правне лекове јер је у питању парнична радња која је у интересу странке којој се придружио. Он има право да изјави и ванредни правни лек уколико је у конкретној парници допуштено његово изјављивање чак и кад није суделовао као умешач у парници која је вођена до правноснажности одлуке о тужбеном захтеву.

Правноснажна одлука из парнице у којој је орган старатељства учествовао као умешач са положајем јединственог супарничара производи дејство и према органу старатељства по принципу *проширене правноснажности*. То би значило да је орган старатељства везан за правноснажну одлуку из парнице у погледу које је имао овлашћење да је сам покрене јер се ради о одлукама које делују *erga omnes*, одн. пресуда производи непосредно дејство и на његову правну сферу.

Орган старатељства као супарничарски интервенијент има право на накнаду парничних трошкова од парничног противника странке којој се придружио само у погледу оних парничних радњи које је предузео уместо странке којој се придружио.

²⁰⁴ *Ibid.*, стр. 8

²⁰⁵ *Ibid.*, стр. 8-9

Осим тога, он може бити осуђен да накнади трошкове проузроковане радњама које су биле у супротности са радњама „његове“ странке.

ЦСР нема право да као странка покрене брачне или статусне парнице у којима се утврђује порекло детета, те због недостатка стварне легитимације нема ни активну процесну легитимацију, одн. јер му није призната законом. Пошто се уз брачне парнице често адхезионо воде парнице за вршење или лишење родитељског права, алиментационе парнице или парнице за заштиту од насиља у породици, за које орган старатељства има активну процесну легитимацију, орган старатељства би могао да у те адхезионо вођене парнице ступи као **умешач *sui generis***. Орган старатељства се не би придруживао ни једној од странака иако би требало да допринесе да се интереси детета максимално заштите у конкретном случају, и то посебно кад законски заступник детета не штити на одговарајући начин интересе детета, без обзира што суд *ex officio* покреће неке од адхезионих парница и што по закону има генерални задатак да поступа и одлучује у најбољем интересу детета.²⁰⁶

Процесни положај ЦСР-а као умешача *sui generis* у адхезионим парницама је специфичан: он може да износи чињенице које странке нису изнеле, да предлаже да се изведу докази о неспорним чињеницама, да предлаже и доказе које странке нису предложиле, да тражи одлагање расправе да би се извели нови докази, да се противи парничним радњама странака којима се располаже предметом парнице и да изјављује правне лекове у погледу одлука које су донесене у адхезионом парничном поступку.²⁰⁷

Ова процесна улога омогућава органу старатељства да исправе са прикупљеним подацима о личним и породичним приликама детета и осталих странака у поступку, као и податке о њиховим имовинским приликама, нуди као доказ. Суд је дужан да омогући да странке расправљају о доказима које је поднео ЦСР као умешач. ЦСР би могао да се као специфични умешач умеша и у парнице у којима је суд утврђивао мишљење детете и у којима је ЦСР већ учествовао у улози помоћног органа суда у поступку утврђивања мишљења детета коме суд треба да поклони дужну пажњу. Породичним процесним правом није предвиђено правно средство у судском поступку којим би се могла обезбедити контрола судске одлуке у чијем образложењу нема података о томе како је и на који је начин суд посветио дужну пажњу мишљењу детета или зашто није. У тој

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ Станковић, Г., *Грађанско процесно право. Св. 1, Парнично процесно право*, Ниш, 2010, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 175

ситуацији ЦСР би имао легитимно право да се умеша у парницу у циљу заштите интереса детета и да изјави правни лек као умешач.²⁰⁸

Кад се ЦСР умеша у парницу као умешач *sui generis*, суд је дужан да му доставља позиве, поднеске и одлуке и да му омогући да се изјашњава у поступку. Уколико би суд пропустио да достави неко од наведених писмена, то би представљало релативно битну повреду поступка јер је ЦСР у адхезионој парници, иако умешач, имао процесни положај странке.

Одлука парничног суда у парници у којој је ЦСР био умешач *sui generis* не би могла да произведе интервенцијско дејство јер ЦСР није у туђој парници штитио свој правни интерес, већ туђи интерес – интерес детета.²⁰⁹

Трошкове поступка који су настали поводом учешћа органа старатељства као умешача сноси сам орган старатељства. То је демотивишући разлог за шире ангажовање органа старатељства у овој процесној улози.

Орган старатељства се може јавити у парничном поступку и у **улози вештака**. Он има овакав процесни положај у оним ситуацијама у којима се од њега тражи мишљење о оправданости тражене мере заштите од насиља²¹⁰ или о одређеним питањима која се односе на чињенице које су спорне, а које суд утврђује по службеној дужности у оквиру својих истражних овлашћења.

Суд је дужан да од органа старатељства затражи налаз и мишљење у поступцима у којима је Породичним законом предвиђено *обавезно вештачење* органа старатељства - у поступку за заштиту права детета, о вршењу родитељског права, о лишењу одн. враћању родитељског права²¹¹ или у поступку у парници за заштиту од насиља.²¹²

Орган старатељства је специфичан вештак због стручне оспособљености запослених и њиховог стручног знања, којим суд не располаже, као и због своје оперативности и мобилности, коју суд нема. Органу старатељства су доступни многи подаци о околностима које се тичу породичноправних односа или личности странака којима суд нити располаже, нити, по природи ствари, до тих података може да дође.

Појављивање органа старатељства, као специфичног вештака,²¹³ коме се суд обавезно обраћа изазива у пракси одређени сукоб интереса између странака и органа

²⁰⁸ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 9

²⁰⁹ *Ibid.*, стр. 9-10

²¹⁰ чл. 286 ПЗ

²¹¹ чл. 270 ПЗ

²¹² чл. 286 ПЗ

²¹³ Оно што је специфично, то је околност да орган старатељства у улози вештака представља *симбиозу класичног доказног средства*, које се обавезно и нужно користи кад суд не располаже одговарајућим

старатељства, као вештака, који омета рад суда. Ради се о следећем: странка има несумњив интерес да сазна разлоге због којих је стручно мишљење органа старатељства у конкретној парници за њу неповољно. Управо због тога је ЗПП и предвидео генералну дужност да вештак своје мишљење образложи. Запослени у органу старатељства који се јављају у улози вештака понекад не образлажу свој предлог позивањем на професионалну тајну. Међутим, дужност вештака да образложи своје мишљење, право странке да сазна за разлоге који су мотивисали ЦСР као вештака и неопходност да и сам суд за њих сазна да би могао да оцени доказе, нису искључени посебним правилима породичног парничног процесног права.²¹⁴

Право странке да сазна за разлоге на којима се заснива мишљење вештака не може се никако ускратити позивањем на то да је орган старатељства дужан да чува професионалну тајну о чињеницама које се тичу личног и породичног живота одређеног лица. За странку у поступку, због тога што је он заснован на принципу страначке јавности, нема никаквих тајни. Дужност чувања професионалне одн. службене тајне постоји у односу на трећа лица.

Проблем је у томе што се странка, с једне стране, осећа изданом после поверљивог разговора у ЦСР-у, и што губи осећај поверења. С друге стране, радници органа старатељства су понекад “жртве” шиканозних питања странака (а посебно адвоката) пред судом у току вештачења на која нису навикли у свом раду, што код њих ствара осећај нелагодности, непријатности, збуњености или недовољне стручности и због тога покушавају да се заштите позивањем на професионалну тајну. Међутим, истиче се да одређена нелагодност, којој је изложен стручњак ЦСР-а, заправо представља нормалну последицу и нормални ризик посла који обавља. Понекад су, додуше, и последица необазривости или неспретности суда.

У литератури се истиче да се конфликт у питању може отклонити приликом обраде мишљења. Пажљива обрада случаја и пажљива селекција чињеничног материјала на коме се заснива мишљење органа старатељства, начин да се из њега изоставе непотребни и ирелевантни подаци који дифамирају (срамоте) странку и који не служе процесној сврси, представљају једино решење. Тако, нпр. нема потребе да се у мишљењу о поверавању деце одређеном родитељу наводе узроци који су довели до

знањем или искуством, и специфичног помагача који својим стручним знањем помаже суду у извођењу закључка о чињеничној основи спора који се решава у парници. Станковић Г., *op.cit.*, стр. 10

²¹⁴ Осим тога, истиче се и то да, према Европској конвенцији за заштиту људских права, једно од елементарних функционалних људских права је право странке на информисање (обавештавање), као елемент права на правично суђење. *Ibid.*, стр. 11

развода брака. Уместо да се изнесу околности и подаци о подобности родитеља за подизање и васпитавање детета, обично се пише о узроцима неуспелог брака иако у мишљењу ове врсте нема места за узрок поремећених брачних односа.²¹⁵

Орган старатељства се јавља **и као посебан правосудни орган** који учествује у поступку пружање правне заштите и решавања спора *алтернативним* путем кад у току бракоразводног поступка спроводи поступак *посредовања* (мирења²¹⁶ и/или нагодбе²¹⁷) или кад у току поступка за поништење брака спроводи поступак нагодбе.²¹⁸

Каже се да се ЦСР у поступку посредовања јавља као посебан правосудни орган јер он није државни орган у систему поделе власти, нити врши функцију суђења *stricto sensu*. Поступак посредовања и мирeња супружника који спроводи ЦСР, уколико су испуњени законски услови да се он спроведе, интерполиран је у бракоразводни поступак и представља његов саставни део и његову посебну фазу.

Центар за социјални рад има задатак да покуша да посредује да би супружници на миран начин решили бракоразводни спор и елиминисали га из међусобних односа, и да их припреми да споразумно уреде сва питања која се тичу њихове заједничке деце за случај да његово посредовање у санирању поремећених брачних односа не успе, као и у погледу деобе заједничке својине. Споразум који су супружници постигли у поступку посредовања у погледу вршења родитељског права уколико је у најбољем интересу детета и споразум о деоби заједничке имовине представљају подлогу за судску одлуку.

Центар за социјални рад може да има и **улогу специфичног истражног органа** у парничном поступку у одређеним случајевима кад по налогу суда прибавља доказе *уместо* самог парничног суда. Породичним законом предвиђено је да суд у парницама за заштиту од насиља у породици може затражити помоћ од органа старатељства у прибављању потребних доказа.²¹⁹

Центар за социјални рад је специфичан истражни орган кад на захтев и по налогу суда прикупља чињенице о личним и породичним приликама странке које, као процесни материјал, треба да уђу у подлогу за судску одлуку (у адхезионим (придруженим) поступцима које сам парнични суд покреће *ex officio* уз брачне,

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ Сврха мирeња јесте да се поремећени однос супружника разреши без конфликта и *без развода брака*. (чл. 234 ПЗ). Мирeње се спроводи само у поступку који је покренут тужбом за развод брака (чл. 233 ПЗ).

²¹⁷ Сврха нагодбе јесте да се поремећени однос супружника разреши без конфликта *након поништења или развода брака* (чл. 241 ПЗ). Нагодба се спроводи у поступку који је покренут тужбом за поништење брака, односно тужбом за развод брака кад мирeње супружника није успело (чл. 240 ПЗ).

²¹⁸ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 12

²¹⁹ чл. 286 ПЗ

патернитетске или матернитетске парнице²²⁰ да би заштитио интересе малолетне деце кад један од родитеља, као законски заступник детета, не врши своја законска овлашћења). У овим адхезионим поступцима, које покреће сам парнични суд и у којима се одлучује о појединим правима детета, дете има положај „притајене, прикривене странке“.

У овој улози орган старатељства се налази и кад, пошто води евиденцију одређених судских одлука и документацију, на тражење суда, упућује суду изводе из службене евиденције и тако пружа помоћ суду у прибављању потребних доказа.²²¹

У парничном поступку, орган старатељства може да се нађе **и у улози помоћног органа суда**. Центар за социјални рад се налази у овој улози кад, вршењем својих редовних задатака, омогућава суду да он пружи тражену правну заштиту, нпр. кад по налогу суда поставља странци колизијског старатеља.²²²

Центар за социјални рад може да се нађе и у улози помоћног органа суда кад сарађује са судом и помаже суду да утврди мишљење детета да би оно могло да га слободно изрази пошто је парнични суд дужан да мишљење детета утврђује у сарадњи са одговарајућим стручњаком ЦСР-а (као и са стручњаком породичног саветовалишта или школским психологом) који је обучен за вођење разговора са дететом одређеног узраста.

Процесна правила у ЗПП нису предвидела начин непосредног изражавања мишљења деце ниског календарског узраста или деце са сметњама у развоју. ЗПП регулише учешће тумача, који се користи кад се ради о знаковном језику, и учешће преводиоца, кад се поступак води на језику који није матерњи језик детета, али не регулише начин на који се утврђује мишљење детета. Из тог разлога у поступку утврђивања мишљења ЦСР одн. његов стручњак користи технике стручног рада у складу са правилима струке и савремених научних и стручних достигнућа.²²³

Орган старатељства врши **контролну функцију** у оним ситуацијама кад даје дозволу за покретање појединих судских поступака. Он тада не учествује непосредно у

²²⁰ Суд је дужан да сам покрене различите адхезионе поступке уз брачне, патернитетске или матернитетске парнице у којима се одлучује о издржавању детета, његовом поверавању на чување, васпитавање и издржавање или смештају или се одређују различите привремене мере које се тичу детета уколико један од родитеља, који врши функцију законског заступника детета, у току брачне, патернитетске или матернитетске парнице пропусти да истакне захтев одн. не покрене одговарајући поступак у коме би се одлучило о правима малолетног детета која се тичу његовог издржавања или смештаја. Станковић Г., *op.cit.*, стр. 12

²²¹ *Ibid.*, стр. 13

²²² *Ibid.*

²²³ *Ibid.*

поступку али својом активношћу ствара услове за пружање правне заштите у поступку који покрећу одређена лица као странке или као законски заступници одређених категорија лица. Законски заступник пословно неспособног лица који има намеру да штити његове интересе у поступку правне заштите, мора претходно да покрене посебан управни поступак у коме ЦСР треба да процени да ли је неко породично право пословно неспособног лица повређено, оспорено или угрожено и да ли његов законски заступник треба да заштити одређена лична права тог лица. Претходни посебан управни поступак који се води код ЦСР-а за парнични поступак има значај процесне претпоставке од које зависи допуштеност правне заштите, а која се тиче саме спорне ствари. Уколико нема дозволе ЦСР-а, суд ће одбацити тужбу.

Дозвола ЦСР-а, којом он даје претходну сагласност да законски заступник покрене поступак за заштиту права, предвиђена је ПЗ-ом у следећим случајевима: за парницу за поништење брака кад тужбу треба да подигне законски заступник пословно неспособног супружника,²²⁴ за парницу за развод брака²²⁵ и за парницу за утврђивање или оспоравање родитељског статуса.²²⁶

3. Овлашћења ЦСР у ванпарничном поступку

У ванпарничном поступку орган старатељства може да се јави као странка - предлагач, као учесник који у својству овлашћеног органа учествује у поступку, као вештак и као помоћни орган суда.

Законом о ванпарничном поступку (ЗВП)²²⁷ активна процесна легитимација призната је органу старатељства у појединим статусним и породичним ванпарничним поступцима, што је од значаја за тему овог мастер рада. У тим ванпарничним стварима ЦСР је странка која делује у јавном, а не у свом интересу. Орган старатељства се тада јавља као **овлашћени предлагач** у одређеним неофицијелним, двостраначким ванпарничним поступцима као што су *поступак за продужење родитељског права и поступак за престанак продуженог родитељског права*.

У статусним и породичним стварима орган старатељства учествује **као обавезни или нужни учесник који је овлашћени орган** кад се одлучује о правима и интересима

²²⁴ чл. 218 ст. 3 ПЗ

²²⁵ чл. 220 ст. 4 ПЗ

²²⁶ чл. 254 ст. 3 ПЗ

²²⁷ Закон о ванпарничном поступку, *Службени гласник СРС*, бр. 25/82 и 48/88 и *Службени гласник РС*, бр. 46/95 - др. закон, 18/2005 - др. закон, 85/2012, 45/2013 - др. закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015-др. закон

малолетника или других лица која су под посебном друштвеном заштитом и кад није предлагач. Тако нпр. у поступку за продужење родитељског права. Као обавезни учесник који има статус овлашћеног органа, ЦСР као орган старатељства накнадно стиче процесни положај учесника у поступку који је покренуо суд по службеној дужности или предлагач предлогом. Према ЗВП-у, орган старатељства спада у круг странака у ванпарничном поступку *као орган чије је суделовање у поступку одређено законом, независно од тога да ли је покренуо поступак или је касније ступио у њега.*²²⁸ Прво, *ако поступак није покренуо ЦСР онда када је законом овлашћен да покрене поступак*, суд ће га без одлагања обавестити да је поступак покренут на предлог овлашћеног лица. Суд може овлашћеном органу одредити рок за пријављивање учешћа у поступку и до истека тог рока застати са поступком ако је то потребно ради заштите учесника у поступку или ради заштите друштвених интереса.²²⁹ У складу са начелом посебног старања о заштити права и правних интереса малолетника о којима се родитељи не старају, као и других лица која нису у могућности да се сама брину о заштити својих права и интереса,^{230 231} *кад се у поступку одлучује о правима и правним интересима малолетника и других лица под посебном друштвеном заштитом*, суд ће обавестити орган старатељства о покретању поступка, позивати га на рочишта и достављати му поднеске учесника и одлуке против којих је дозвољен правни лек, без обзира да ли орган старатељства учествује у поступку.²³² *Кад сматра да је то потребно*, суд ће позвати орган старатељства да учествује у поступку и одредити му рок у коме може пријавити своје учешће. Док не истекне овај рок суд ће застати са поступком, али орган старатељства може своје право да учествује у поступку користити и после протеча тог рока.²³³

Орган старатељства који учествује у поступку, и кад законом није овлашћен да покрене поступак, овлашћен је да предузима све радње у поступку ради заштите права и правних интереса малолетника и других лица под посебном друштвеном заштитом, а нарочито да износи чињенице које учесници нису навели да предлаже извођења доказа и да изјављују правне лекове.²³⁴ На овај начин он практично помаже

²²⁸ чл. 3 ст. 1 ЗВП

²²⁹ чл. 2 ст. 3 ЗВП

²³⁰ чл. 4 ст. 1 ЗВП

²³¹ Станковић, Г., *Грађанско процесно право. Св. 1, Ванпарнично и извршно процесно право*, Ниш, 2007, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 30-31

²³² чл. 4 ст. 2 ЗВП

²³³ чл. 4 ст. 3 ЗВП

²³⁴ чл. 5 ЗВП

суду да он оствари своја официјелна и инквизициона овлашћења која има у погледу прикупљања неопходне процесне грађе која представља подлогу за одлучивање.

Орган старатељства, по самом закону, има улогу **обавезног вештака** у поступку давања дозволе за ступање у брак у случају (отклоњивих брачних сметњи) малолетности и сродства, у поступку за судску еманципацију малолетног родитеља²³⁵ и у поступку за продужење родитељског права²³⁶ јер је суд дужан да прибави његово стручно мишљење.²³⁷

Као и у парничном поступку, орган старатељства може да се нађе и у улози **помоћног органа суда**. ЦСР се, пре свега, јавља у улози специфичног помоћног истражног органа у ванпарничном поступку, уколико није учесник у ванпарничном поступку, кад по налогу ванпарничног суда прикупља податке о личним и породичним приликама странака кад суд сматра да је то потребно ради доношења одлуке. ЦСР се налази у овој функцији и кад по налогу суда спроводи поступке из своје надлежности, нпр. кад поставља учеснику колизијског старатеља.²³⁸

Треба напоменути да ванпарнично процесно право, за разлику од парничног процесног права, не познаје установу умешача, па самим тим нема места учешћу органа старатељства у том својству у ванпарничним поступцима.²³⁹

4. Овлашћења ЦСР у извршном поступку

Према одредбама Закона о извршењу и обезбеђењу (ЗИО),²⁴⁰ орган старатељства и у поступку извршења и у поступку обезбеђења може да се јави у улози странке – извршног повериоца и у улози помоћног органа суда.

²³⁵ Станковић, Г., *op.cit.*, стр. 74

²³⁶ У овом поступку суд одлучује о продужењу родитељског права после пунолетства детета, када за то постоје законом одређени разлози. Суд по службеној дужности утврђује душевно и физичко стање детета које је од значаја за његову способност да се само стара о својој личности, правима и интересима, а орган старатељства дужан је „да да мишљење о целисходности продужења родитељског права“ (чл. 73 ст. 2 ЗВП).

²³⁷ У поступку давања дозволе за ступање у брак у случају малолетности и сродства, у Закону о ванпарничном поступку је речено да, кад је предлог поднело малолетно лице, ће суд ради испитивања свих околности које су од значаја за утврђење да ли постоји слободна воља и жеља малолетника да закључи брак, као и да ли је малолетно лице достигло телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку, између осталог, остварити „одговарајућу сарадњу са органом старатељства“ (чл. 82 ст. 2 ЗВП), док је код давања дозволе за ступање у брак у случају сродства, кад су заједнички предлог поднели усвојилац и усвојеник, изричито речено да ће суд „претходно прибавити мишљење органа старатељства“, ради испитивања оправданости предлога, а водећи рачуна о остваривању циљева брака и о заштити породице (чл. 82 ст. 5 ЗВП).

²³⁸ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 15-16

²³⁹ *Ibid.*, стр. 15

У поступку извршења ЦСР као орган старатељства је активно процесно легитимисан да покрене, као **извршни поверилац**, поступак за предају и одузимање детета. У овом поступку извршења ради намирења неновчаног потраживања, у коме се дете принудним путем одузима од лица код кога се налази и предаје лицу одн. установи којој је поверено на чување и васпитавање, ЦСР је странка у функционалном смислу и кад је покренуо као странка поступак за вршење родитељског права и кад извршна исправа није донета на његов захтев. ЦСР покреће овај поступак извршења на основу одлуке суда о вршењу родитељског права и кад у извршној исправи није наложена предаја детета.²⁴¹

ЗИО није прописао посебан поступак за извршење судских одлука које су донете ради заштите од насиља у породици. Из тог разлога одређивање и спровођење извршења зависи од тога какво је понашање наложено извршном исправом и у чему се састоји обавеза извршног дужника. Како је орган старатељства могао да буде парнична странка у функционалном смислу, он може да покрене и поступак извршења извршне исправе која представља основ извршења (може и овде да буде извршни поверилац).²⁴²

У поступку извршења орган старатељства може да се јави и у улози **помоћног органа извршног суда** кад се ради о извршењу одлука којима је наложено одузимање и предаја детета, кад се ради о грађанскоправној отмици детета и кад се ради о извршењу одлука ради одржавања личних односа.

У поступку ради предаје и одузимања детета кад се извршење спроводи физичким одузимањем детета, суд доставља решење о извршењу надлежном органу старатељства у чије име ће одређени стручњак ЦСР-а учествовати у поступку извршења. Суделовање ЦСР-а као помоћног органа треба да омогући заштиту најбољег интереса детета, треба да помогне да дете са што мање психичких траума прође кроз поступак спровођења извршења, јер се ради о ситуацији која је по природи ствари стресна за дете.^{243 244}

У поступку извршења одлуке ради одржавања личних односа са дететом ЗИО прописао је само сходну примену одредаба које се односе на предају и одузимање детета.²⁴⁵ У овим извршним стварима физичка предаја детета према диспозитиву

²⁴⁰ Закон о извршењу и обезбеђењу, *Службени гласник РС*, бр. 106/2015, 106/2016 - аутентично тумачење, 113/2017 - аутентично тумачење и 54/2019

²⁴¹ *Ibid.*, стр. 16

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ Видети нарочито чл. 375 и чл. 376 ЗИО.

²⁴⁴ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 16-17

²⁴⁵ чл. 379 ЗИО

извршне исправе није реално могућна, нити се спровођење извршења може састојати у једној тренутној радњи пошто се право на виђење и одржавање личних контаката врши у континуитету. Принудна реализација права на одржавање личних односа је изузетно деликатан задатак за суд који треба у што краћем року, уз неопходне стручне припреме и стручну помоћ, омогући да се, у интересу детета, факта саобразе праву, посебно уколико је због протеча времена дошло до емоционалне отуђености детета од родитеља са којим треба да одржава личне односе. Улога стручних лица ЦСР-а је да омогуће да се успостави однос блискости и поверења између родитеља и детета, као и низ мера које претходно треба предузети.²⁴⁶

5. Овлашћења ЦСР у поступку обезбеђења

Орган старатељства има одређена овлашћења и у поступку обезбеђења. Као **извршни поверилац**, он је овлашћен да пре парничног поступка, у току парничног поступка, по окончању парничног поступка, пре и у току ванпарничног поступка, као и у току поступка извршења предлаже да суд донесе привремене мере ради заштите права и интереса лица о чијој се правној заштити стара (дете). Одређивање привремених мера орган старатељства може да захтева и кад је странка и кад је умешач у парничном поступку.²⁴⁷ Нпр. привремене мере у поступку за вршење одн. лишење родитељског права, у поступку за заштиту од насиља у породици.

Када се одлука коју треба донети тиче права и интереса детета, суд од органа старатељства скоро увек тражи налаз и мишљење (**вештачење**) о потреби одређивања привремене мере, ради правилног сагледавања ситуације и доношења одлуке која је у најбољем интересу детета.

6. Управни поступци које ЦСР води у овим стварима

6.1. Поступак за постављање привременог старатеља

Орган старатељства може одлучити да постави привременог старатеља штићенику, као и детету под родитељским старањем одн. пословно способном лицу ако процени да је то неопходно ради привремене заштите личности, права или интереса тих

²⁴⁶ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 17

²⁴⁷ *Ibid.*

лица.²⁴⁸ ЦСР је дужан да постави привременог старатеља:²⁴⁹ лицу чије је боравиште непознато, а оно нема законског заступника или пуномоћника; непознатом сопственику имовине; лицу чији су интереси у супротности са интересима његовог законског заступника, односно лицима која имају супротне интересе а истог законског заступника (**колизијски старатељ**); страном држављанину који се налази или има имовину на територији Републике Србије; лицу које захтева да му буде постављен привремени старатељ и за то наведе оправдан разлог и другом лицу када је то предвиђено законом.

Привремени старатељ се, за разлику од трајног старатеља, поставља само за потребе одређене правне ствари, или више правних ствари, или у погледу одређене имовине или у погледу одређених права, па се и самом одлуком о постављању привременог старатеља **одређује правни посао или врста правног посла коју он може предузети** у зависности од околности сваког конкретног случаја.²⁵⁰

Наравно, привремени старатељ, мора имати лична својства и способности која су потребна за обављање дужности старатеља, а неопходно је и да се он прихвати те дужности.²⁵¹

Што се тиче **поступка стављања под привремено старатељство**, важе иста правила као и код стављања под трајно старатељство. Дакле, поступак стављања под привремено старатељство покреће орган старатељства по службеној дужности, док иницијативу за покретање поступка стављања под старатељство могу да поднесу здравствене и образовне установе или установе социјалне заштите, правосудни и други државни органи, удружења и грађани.²⁵² Месно је надлежан орган старатељства према месту пребивалишта, односно боравишта штићеника. Месна надлежност за штићеника коме се не могу утврдити ни пребивалиште ни боравиште одређује се према месту где је штићеник нађен.²⁵³ У овом поступку јавност је искључена, а подаци из евиденције и документације о стављању под старатељство спадају у службену тајну.²⁵⁴ Такође, поступак стављања под старатељство је хитан.²⁵⁵ Уручивањем решења о стављању под привремено старатељство сматра се да је привремени старатељ упознат са својим правима и дужностима (увођење привременог старатеља у дужност). Жалбу против решења о стављању под привремено старатељство може изјавити привремени старатељ,

²⁴⁸ чл. 132 ст. 1 ПЗ

²⁴⁹ чл. 132 ст. 2 ПЗ

²⁵⁰ чл. 132 ст. 3 ПЗ

²⁵¹ чл. 126 и чл. 128 ПЗ

²⁵² чл. 329 ПЗ

²⁵³ чл. 330 ПЗ

²⁵⁴ чл. 331 ПЗ

²⁵⁵ чл. 332 ПЗ

одн. лице које има правни интерес, министарству надлежном за породичну заштиту у року од 15 дана од дана пријема решења. У принципу, важе иста правила ПЗ-а која се примењују на (трајно) старатељство када се ради о правима и обавезама привременог старатеља, разрешењу привременог старатеља (нпр. у случају злоупотребе старатељске дужности) итд.

6.2. Поступак за одређивање личног имена

Орган старатељства, ће одредити *име* детету ако родитељи нису живи, ако нису познати, ако у законом одређеном року нису одредили име детету,²⁵⁶ ако не могу да постигну споразум о имену детета, односно ако су одредили погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине, као и *презиме* детету ако родитељи нису живи, ако нису познати или ако не могу да постигну споразум о имену детета.²⁵⁷ Дакле, правило је да родитељи (заједно) одређују лично име детету,²⁵⁸ а у изузетним ситуацијама (горе наведеним) орган старатељства ће одредити лично име детету пошто претходно саслуша оба родитеља и утврди разлоге њиховог неспоразума. Дете добија презиме према презимену једног или оба родитеља, али заједничкој деци истих родитеља не могу бити одређена различита презимена.

О одређивању личног имена орган старатељства доноси решење.²⁵⁹

III. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

1. Предмет истраживања

Предмет емпиријског истраживања спроведеног за потребе овог мастер рада јесте пракса ЦСР у Сврљигу у спровођењу превентивног и корективног надзора и остваривању овлашћења у парничном, ванпарничном и извршном поступку и поступку обезбеђења.

²⁵⁶ Родитељи су дужни да надлежном матичару пријаве лично име детета најкасније у року од 30 дана од дана рођења детета. Видети чл. 54 ст. 1 Закона о матичним књигама, *Службени гласник РС*, бр. 20/2009, 145/2014 и 47/2018

²⁵⁷ Члан 344 ст. 4 и чл. 345 ст. 3 ПЗ

²⁵⁸ Лично име детету одређује само један родитељ, ако други родитељ није у животу, ако је у немогућности да врши родитељско право, или ако је непознат.

²⁵⁹ чл. 341 ст. 2 ПЗ

Центар за социјални рад Општине Сврљиг основан је 1. јула 1981. године. Ради се о јавној установи социјалне заштите, са свим обележјима које иначе има центар за социјални рад данас. Организацију Центра за социјални рад у Сврљигу чине:²⁶⁰ директор, **једна унутрашња организациона јединица** и стручна и саветодавна тела.

У Центру за социјални рад Општине Сврљиг, с обзиром на то да има мање од десет запослених стручних радника на пословима социјалног рада и управно-правним пословима (у овом ЦСР постоји шест запослених стручних радника, а осталих четворо су распоређени на осталим пословима), вршење послова организује се у оквиру једне унутрашње организационе јединице коју сачињавају сви запослени стручни радници на пословима социјалног рада и управно-правним пословима²⁶¹ (према тиме, нема више посебних унутрашњих организационих јединица, као што су служба за заштиту деце и младих, служба за заштиту одраслих и старих, служба за правне послове, служба за финансијско-административне и техничке послове, пријемна служба, служба за планирање и развој итд.). Дакле, пошто због броја и структуре запослених, овај ЦСР не испуњава услове за образовање унутрашњих организационих јединица, послове из делокруга центра обављају сви запослени стручни радници, у складу са општим актом о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места.

У Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији послова у ЦСР Сврљиг предвиђена су следећа радна места: директор, супервизор, водитељ случаја,²⁶² стручни радник на пословима социјалног рада, стручни радник за управно-правне послове, самостални правни сарадник, шеф рачуноводства, самостални финансијско-рачуноводствени сарадник и курир.

Што се тиче стручних и саветодавних тела у ЦСР у Сврљигу, она могу бити: стална тела (стручни колегијум Центра, стручни колегијум Службе – унутрашње организационе јединице и стална комисија органа старатељства) и повремена тела (стручни тимови).

²⁶⁰ чл. 2 Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији послова у ЦСР Сврљиг

²⁶¹ чл. 4 Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији послова у ЦСР Сврљиг

²⁶² Важно је напоменути да је један од водитеља случаја такође и супервизор у овом ЦСР.

2. Циљ истраживања

Циљ истраживања спроведеног за потребе овог мастер рада био је да се испита деловање Центра за социјални рад у Сврљигу као органа старатељства у спровођењу превентивног и корективног надзора и остваривању процесних улога у парничном ванпарничном и извршном поступку и поступку обезбеђења. Увид у праксу ЦСР у Сврљигу омогућава да се стекне увид у то како и у којој мери ЦСР у Сврљигу, као један од ЦСР-а у Републици Србији, препознаје и поштује концепт „права детета“ и својим деловањем доприноси остваривању и заштити права детета које дете остварује у породичном окружењу.

3. Методологија истраживања

Истраживање има две компоненте. Прву компоненту истраживања чини анализа предмета из праксе ЦСР у Сврљигу, док другу компоненту чини испитивање ставова и перцепција стручних радника запослених у ЦСР у Сврљигу.

За прву компонента истраживања формиран је узорак који чине предмети из праксе ЦСР у Сврљигу, у периоду од 1.1.2016. до 31.12.2018. године, који се односе на превентивни и корективни надзор над вршењем родитељског права, и предмети у којима је ЦСР у Сврљигу учествовао, у различитим процесним улогама, у парничном, ванпарничном и извршном поступку и поступку обезбеђења који су вођени ради заштите права детета које дете остварује у породичном окружењу, и то: парнични поступци за вршење, одн. лишење родитељског права, парнични поступци за заштиту од насиља у породици извршеног према детету; ванпарнични поступци за продужење родитељског права, ванпарнични поступци за давање дозволе за ступање у брак, извршни поступци за одузимање и предају детета и одржавања личних односа са дететом и поступци за одређивање привремених мера.

Ова компонента истраживања спроведена је применом метода анализе садржаја списка предмета, а за прикупљање података из предмета коришћен је посебан упитник који је приложен на крају рада.

У оквиру друге компоненту истраживања спроведен је интервју полуотвореног типа са шесторо стручних радника ЦСР у Сврљигу. Упитник за интервју приложен је на крају рада.

Истраживање је спроведено у три фазе.

У припремој фази истраживања проучени су прописи и релевантн литература и израђени су упитници. Друга фаза истраживања обухватила је прикупљање, систематизовање и обраду података из списка предмета, обављен је интервју са стручним радницима и обрађене су информације прикупљене путем интервјуа. У трећој фази истраживања извршена је анализа и интерпретација прикупљених података.

4. Резултати истраживања

4.1. Резултати у погледу броја и врсте предмета у области извршеног превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права од стране ЦСР Сврљиг

У области извршеног надзора над вршењем родитељског права, било је укупно шест предмета из области превентивног надзора, а два из области корективног надзора. Из области превентивног надзора над вршењем родитељског права било је три предмета одређивања личног имена детету од стране органа старатељства²⁶³ и три предмета давања сагласности родитељима за располагање дететовом непокретном имовином или покретном имовином велике вредности. Из области корективног надзора, била су два предмета у којима је изречена мера упозорења родитеља на недостатке у вршењу родитељског права. Такође, у области корективног надзора, извршен је и увид у број и врсте покренутих судских поступака од стране ЦСР-а у Сврљигу у наведеном периоду. У периоду од 1.1.2016. до 31.12.2018. године, ЦСР у Сврљигу је, у складу са овлашћењима која му даје ПЗ у остваривању корективног надзора над вршењем родитељског права, покренуо укупно седам судских поступака, од тога три поступка за лишење родитељског права и четири поступка за заштиту детета од насиља у породици.

4.2. Резултати истраживања у погледу учешћа ЦСР Сврљиг у поступцима за вршење родитељског права

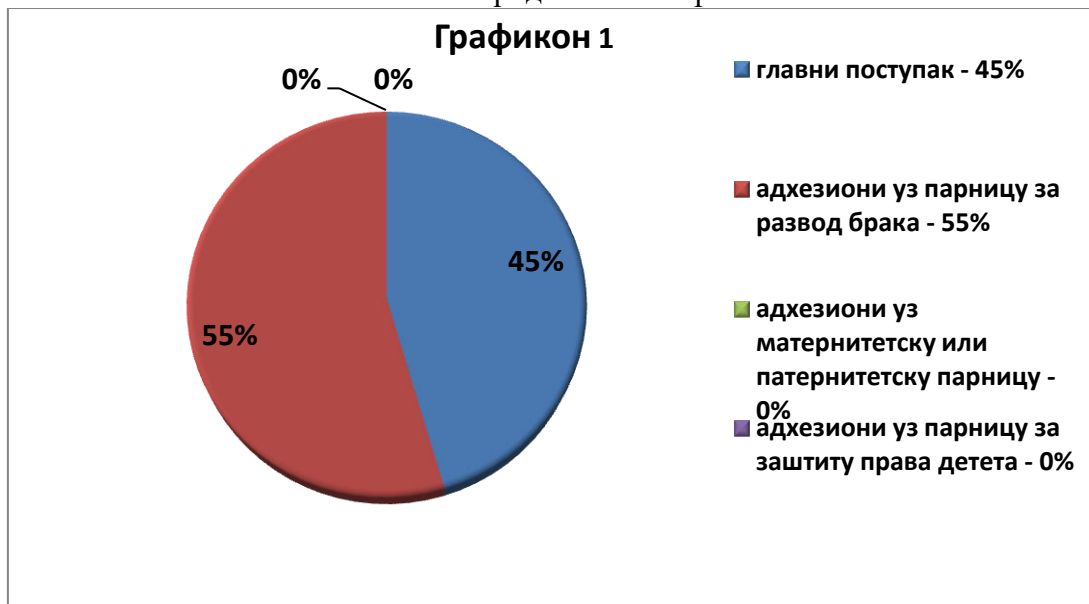
У периоду обухваћеном истраживањем ЦСР у Сврљигу учествовао је у 10 судских поступака за вршење родитељског права, и то у улози вештака, давањем налаза и мишљења. Шесторо деце припада првој узрасној категорији (0-9 година), једно дете

²⁶³ У случају да родитељи нису живи, ако нису познати, ако у законом одређеном року нису одредили име детету, ако не могу да постигну споразум о имену детета, односно ако су одредили погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине

припада другој узрасној категорији (10-14 година) и три детета припадају трећој узрасној категорији (15-17 година).

Пет поступака за вршење родитељског права је вођено као самостални (главни) поступак, док је шест поступака вођено као придружен (адхезиони) поступак уз бракоразводну парницу, с тим што је код једног детета поступак прво вођен као придружени уз бракоразводну парницу, а касније када је затражена измена одлуке о вршењу одлуке родитељског права вођен је као самостални поступак, па укупан број поступака износи једанаест. Ниједан поступак није вођен као адхезиони уз матернитетску или патернитетску парницу или парницу за заштиту права детета (Графикон 1).

Приказ броја основних и адхезионих поступака за вршење родитељског права

У свим случајевима поступак за вршење родитељског права покренут је тужбом, и то тужбом родитеља детета, а ниједан поступак као самостални није покренуло дете или ЦСР као орган старатељства, нити је уз бракоразводну парницу суд по службеној дужности покренуо парницу за вршење родитељског права као адхезиони поступак, обзиром на то да су сви родитељи у тужби којом су покренули бракоразводни поступак истакли захтев за уређивање начина вршења родитељског права. Кад дете не покрене поступак тужбом, оно не може имати ни положај странке у поступку, што доста утиче на његов процесни положај, одн. на уживање великог броја права признатих детету. Па тако, овде ниједно дете није испуњавало законом постављени услов за коришћење

права да траже постављање колизијског заступника – ниједно дете није стекло положај странке у поступку јер ниједно дете није тужбом покренуло поступак за вршење родитељског права (као самостални).²⁶⁴

Суд је у осам поступака за вршење родитељског права у потпуности уважио налаз и мишљење органа старатељства,²⁶⁵ како у погледу предлога коме од родитеља треба поверити дете, тако и у погледу предложеног модела виђања са родитељем коме дете није поверено. Само у једном поступку није уважио налаз и мишљење органа старатељства, из разлога што се стручњаци ЦСР-а у Сврљигу „уопште нису изјашњавали у односу на пресуду којом је тужилац оглашен кривим за насиље у породици, иако су се све време позивали да је то неопходно како би дали своје мишљење. Имајући у виду да није могло доћи до усаглашавања мишљења ЦСР Сврљиг и ЦСР Димитровград, при чему се и ЦСР Сврљиг изјашњавао да родитељи поседују сличне родитељске и интелектуалне потенцијале и да су подједнако мотивисани за вршење родитељског права, при чему није у могућности да да процену родитељских капацитета, јер то превазилази компетенције њиховог стручног тима, суд је прихватио мишљење ЦСР Димитровград...имајући у виду да је дат од стручних лица и

²⁶⁴ Поред могућности да дете које је навршило 10 година и способно је за расуђивање тражи постављање колизијског старатеља, одн. привременог заступника, дете не би могло ни самостално изјавити жалбу, уколико у поступку нема положај странке.

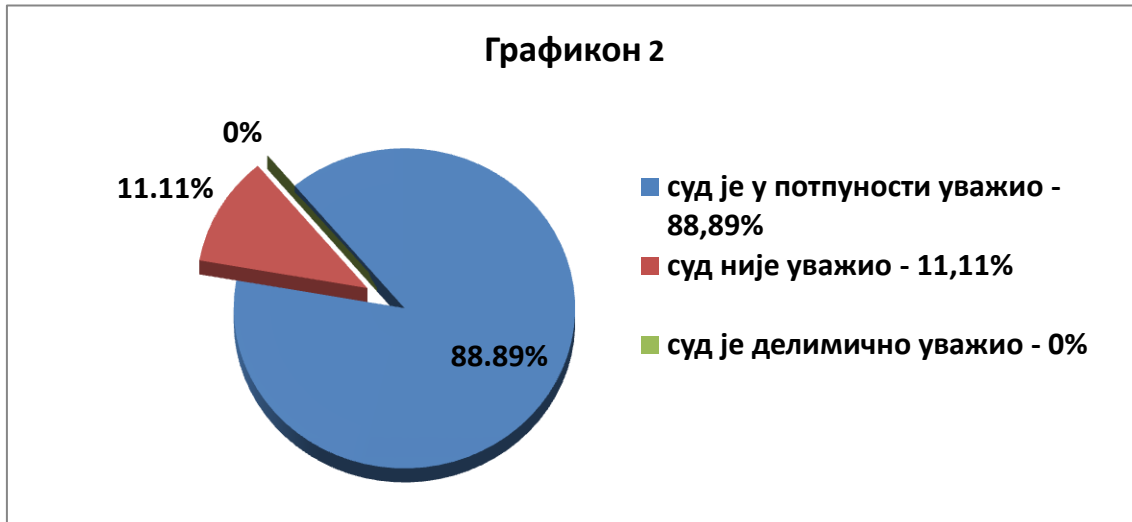
²⁶⁵ Примери стручног мишљења и предлога ЦСР у Сврљигу у поступку за вршење родитељског права: „...Иако су оба родитеља мотивисана за вршење родитељског права и обоје поседују адекватне родитељске капацитете да одговоре на развојне потребе (мал. деце), мишљења смо да би вршење родитељског права требало поверити оцу. Сматрамо да је то у складу са најбољим интересима, добробити и специфичним потребама мал. деце. Мишљења сам да би живот са оцем представљао најмање рестриктивно окружење (за мал. децу), отац адекватно о њима брине, развојне потребе деце су адекватно и правовремено задовољене, деца су емоционално везана за оца и остале чланове његове породице, а стабилни и складни породични односи међу члановима породице представљају адекватно окружење за развој личног и породичног идентитета(мал. деце). Такође, сматрамо да је неопходно редовно одржавање контаката са мајком како би деци био омогућен правилан психофизички развој. Предлажем да се виђање са мајком одвија...“;

„...Отац и мајка мотивисани су за самостално вршење родитељског права. Оба партнера подложна су манипулацији и емотивним уценама. Иако је на ранијем узрасту отац био мање инволвиран у родитељство, а мајка више била укључена око бриге, васпитања и образовања, процена стручног тима ЦСР је да актуелно оба родитеља поседују једнаке родитељске капацитете да задовоље развојне потребе (мал. детета). С обзиром да се он налази у адолесцентној развојној фази, када му је изразито битан отац као модел за идентификацију и уважавајући жељу детета, мишљења смо да би вршење родитељског права требало поверити оцу, а модел виђања са мајком није потребно уредити с обзиром на чињеницу да сво троје живе на истом спрату куће и да не долази до икаквих промена у породичном функционисању. Уколико мајка оде из породичне куће онда модел виђања са мајком уредити по договору, у складу са обавезама мал. детета и мајке...“;

„...На основу тренутно поремећених партнерских односа и немотивисаност занаставак заједнице, најцелисходније решење је престанак заједнице живота. (Отац детета) има личне и родитељске капацитете за чување детета, породица у којој живи је стимулативно, стабилно и безбедно окружење, има позитивне релације у ужем и ширем окружењу, присутни су неопходни ресурси у локалној заједници, успешно је и до сада вршио родитељско право. На основу тога процењује се и предлаже да се може поверити вршење родитељског права (над. мал. дететом). Одржавање личних односа детета са мајком, с обзиром на узраст, требало би да се одвија чешиће, а краће...“.

у складу са *правилима струке...*“, а у два поступка нема података о томе да ли је суд уважио и у којој мери налаз и мишљење органа старатељства због тога што одлука суда још увек није донета у моменту обављања истраживања (Графикон2).

Приказ броја уважених налаза и мишљења ЦСР Сврљиг у поступку за вршење родитељског права

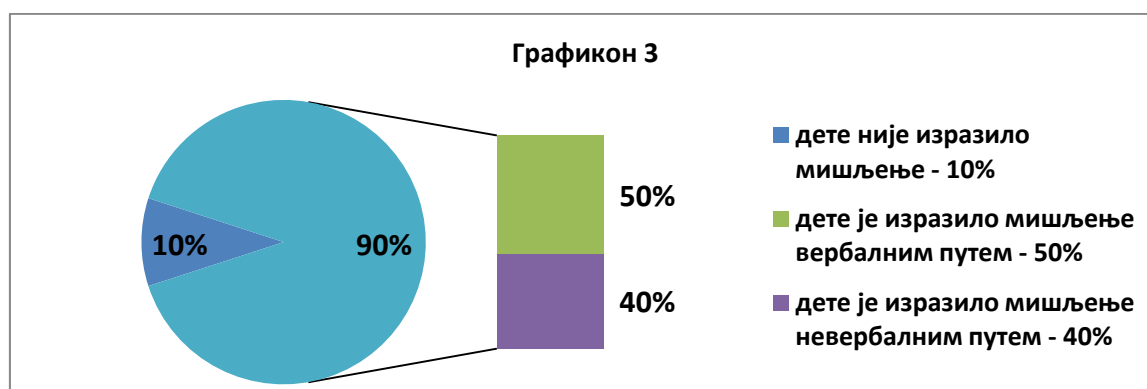
У пресудама суда у поступку за вршење родитељског права, у већини случајева нема посебног образложења зашто је суд уважио или није уважио налаз и мишљење ЦСР Сврљиг. Само се понегде наводи да је прихваћен пошто је дат од стране стручног тима по *правилима струке* или да су налаз и мишљење ЦСР-а у складу са споразумом странака (родитеља) о измени раније одлуке о вршењу родитељског права, који је прихваћен од стране суда пошто је у најбољем интересу детета.²⁶⁶

ЦСР је утврђивао мишљење детета у случајевима када је суд тражио од ЦСР-а давање налаза и мишљења о томе ком родитељу дете треба да буде поверено и о начину одржавања личних односа са родитељем са којим не живи. При том, ниједан налог суда упућен ЦСР није садржао изричит захтев за утврђивањем мишљења детета. ЦСР је

²⁶⁶ Нпр. „ ...*Наведени извештај Органа старатељства из Сврљига од.... је у свему прихваћен од стране странака, а који је извештај ценио и суд и у свему прихватио јер је дат од стране стручног тима по правилима струке, који је имао у виду жеље мал. ___ и ___, и имао у виду узраст мал. ___, при чему налази да је у најбољем интересу да се мал. ___ повери мајци...*“ „...а суд је прихватио мишљење Органа старатељства у потпуности у делу у коме је предложио начин виђања са мајком, па суд налази да је овакав начин виђања детета са мајком у најбољем интересу детета, зато што кроз виђање детета са мајком, мајка учествује у родитељству на одговарајући начин, ово тим пре што је одређен шири модел виђења у складу са потребама, могућностима и обавезама, како детета, тако и мајке...“; „ ... *Како између странака постоји споразум о измени раније одлуке о вршењу родитељског права над мал. сином странака, како у погледу повере детета, тако и у погледу висине доприноса који ће мајка ___ издвајати за издржавање мал. сина и у погледу виђања мајке са деттеом, а који је у складу са налазом и мишљењем ЦСР Сврљиг, то је суд споразум странака прихватио..., налазећи да је оваква одлука у интересу мал. детета, а имајући у виду да су се у међувремену промениле околности...“.*

утврђивао мишљење деветоро од десеторо деце,²⁶⁷ а у односу на поступак за вршење родитељског права, уз један изузетак, то је учињено посредно, јер је мишљење утврђивано *преко* ЦСР-а, а не (и) непосредно од стране суда, уз сарадњу ЦСР-а (чл. 65 ст. 6 ПЗ). Дакле, мишљење детета је утврђивано, само се разликују технике утврђивања, одн. начин изражавања мишљења детета (вербалним/невербалним путем). Петоро деце је вербално изразило своје мишљење (ком родитељу жели да буде поверено и у погледу одржавања личних односа са родитељем са којим не живи),²⁶⁸ док је код четири детета ЦСР уважио став да право детета на изражавање мишљења не треба везивати за узраст детета јер је дете способно да обликује мишљење од најранијег доба, чак и када можда није у стању да га вербално изрази, па се мишљење може изразити и невербалним путем, нпр. кроз игру, говор тела, изразе лица, цртање и др.²⁶⁹ Мишљење је изразило петоро деце прве, једно друге и троје деце треће узрасне категорије (Графикони 3 и 4)

Број поступака у којима деца јесу или нису изразила мишљење пред ЦСР Сврљиг у поступку за вршење родитељског права

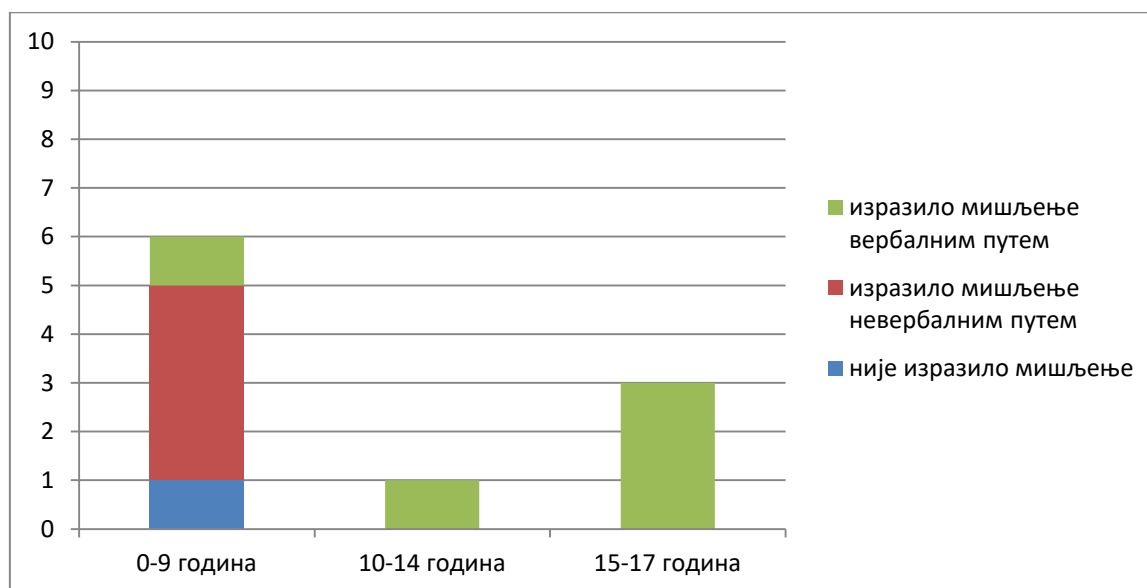

²⁶⁷ У том једном случају разлог неутврђивања мишљења детета од стране органа старатељства јесте то што је у питању била једнострана обрада личности оца детета од стране ЦСР Сврљиг пошто се једино он налазио на територији ЦСР Сврљиг.

²⁶⁸ У случајевима утврђивања мишљења детета које је оно изразило вербалним путем, у налазима ЦСР је навођено следеће: „ ...Оба родитеља мотивисана су за вршење родитељског права и обоје поседују адекватне родитељске капацитете да одговоре на развојне потребе своје мал. деце. Узимајући у обзир наведене чињенице, узраст и жељу (мал. деце)... “; „ ...У разговору са нама мал. ___ је изразила жељу да буде поверена оцу, док мал. ___ жели да буде поверена мајци на вршење родитељског права јер је на њу упућенија и са њом остварује блискије емотивне везе... “; „ ...Приликом теренског обиласка мал. ___ и опсервирања детета у кућним условима...мал. ___ изразила је жељу да жели да живи са оцем... “; „...Објаснила је да је Београд плаши, да не би волела да тамо живи, али жели да одржава контакте са мајком... “.

²⁶⁹ Нпр. „...Актуелно је на узрасту од 16 месеци. Правилног је психифизичког развоја, доброг општег здравственог стања... Није стидљиве природе, весело је и раздрагано. Одаје утисак срећног детета којем су развојне потребе адекватно задовољене, а стабилни складни породични односи међу члановима (очеве) породице представљају адекватно окружење за развој личног и породичног идентитета. Евидентна је амоционална приврженост оцу и баби... “.

Узраст деце која јесу или нису изразила мишљење пред ЦСР Сврљиг у поступцима за вршење родитељског права

Графикон 4

Налази ЦСР-а у поступцима за вршење родитељског права једино садрже опис изгледа и понашања детета,²⁷⁰ али не и оцену способности детета да формира своје мишљење (дете је способно/није способно да формира своје мишљење), иако је то неопходна претходна радња ЦСР-а као органа поступка приликом давања могућности детету да изрази своје мишљење, и у крајњем, уколико се оцени да дете није способно да формира своје мишљење, може му се ускратити право изражавања мишљења.

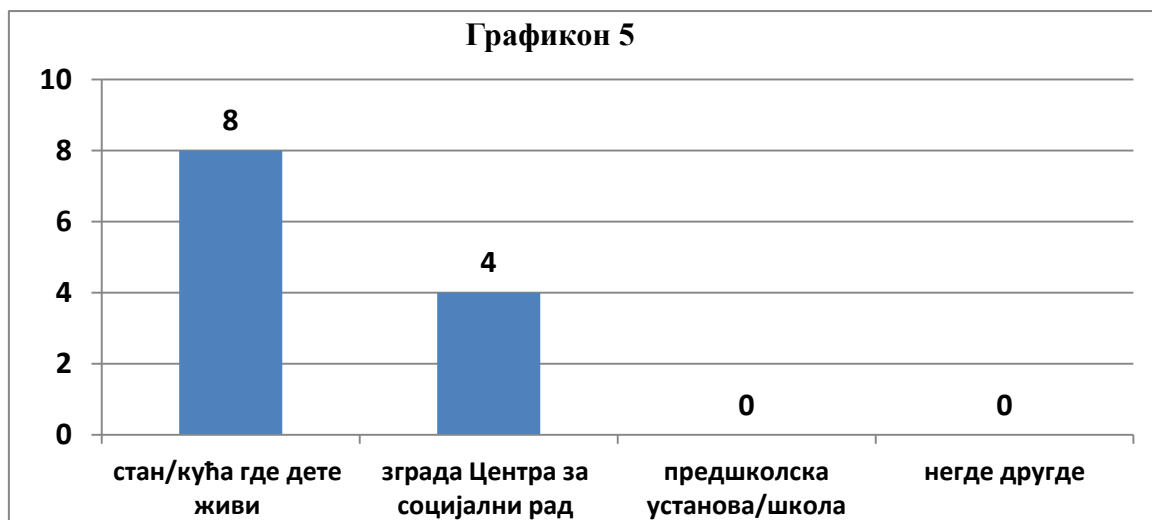
Из већине налаза ЦСР, уз један изузетак,²⁷¹ не може се утврдити да ли је дете поучено да има право, не и обавезу, да изрази своје мишљење о томе са којим родитељем жели да живи и о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи, што је посебно важно имајући у виду да изражавање мишљења детета противно његовој вољи представља повреду његових права гарантованих ПЗ и КПД. У једном поступку се радило о врло малом детету (16 месеци), па је евидентно да ЦСР вероватно због тога није поучио дете о овоме.

²⁷⁰ Нпр. „Правилног је психофизичког развоја, доброг општег здравственог стања... Није стидљиве природе, отворена је и непосредна у комуникацији“ или „Понашање деце је у складу са календарским узрастом, социјална и емоционална зрелост адекватне су узрасту. Стиче се утисак да су просечних интелектуалних способности...“.

²⁷¹ Само се из једног налаза и мишљења ЦСР може посредно закључити да је детету предочено да не мора да изрази своје мишљење о томе са којим родитељем жели да живи: „...Не може се изјаснити са којим од родитеља би хтео да живи, жели да остане све као и до сада и да сво троје и даље живе заједно у породичној кући...“

Такође, уочила сам да ЦСР у свом налазу није наводио ни обавештења које су детету саопштена у циљу омогућавања формирања „информисаног мишљења“, нити изричито и јасно у којој је средини дете изражавало своје мишљење, јер се на основу тога утврђује да ли је дете сасвим слободно изразило мишљење или је у таквом окружењу постојала могућност да буде инструисано/изложено нечијем утицају. Најчешћа места где је орган старатељства успоставио контакт са дететом ради утврђивања његовог мишљења су: стан/кућа где дете живи (у случају осморо деце) и зграда Центра за социјални рад (у случају четири детета). ЦСР није користио могућност да утврђује мишљење детета у предшколској установи/школи, нити на неком другом месту. Не наводи се ни да ли је мишљење детета утврђивано у присуству лица које дете само изабере и које је лице дете изабрало (Графикон 5).

Место у ком је ЦСР Сврљиг успоставио контакт са дететом ради утврђивања његовог мишљења у поступку за вршење родитељског права

ЦСР је у својим налазима наводио утврђени став детета о томе са којим родитељем жели да живи, али ни у једном случају није доставио суду транскрипт разговора који је стручно лице ЦСР водило са дететом приликом утврђивања његовог мишљења, што би свакако било пожељно и корисно учинити.

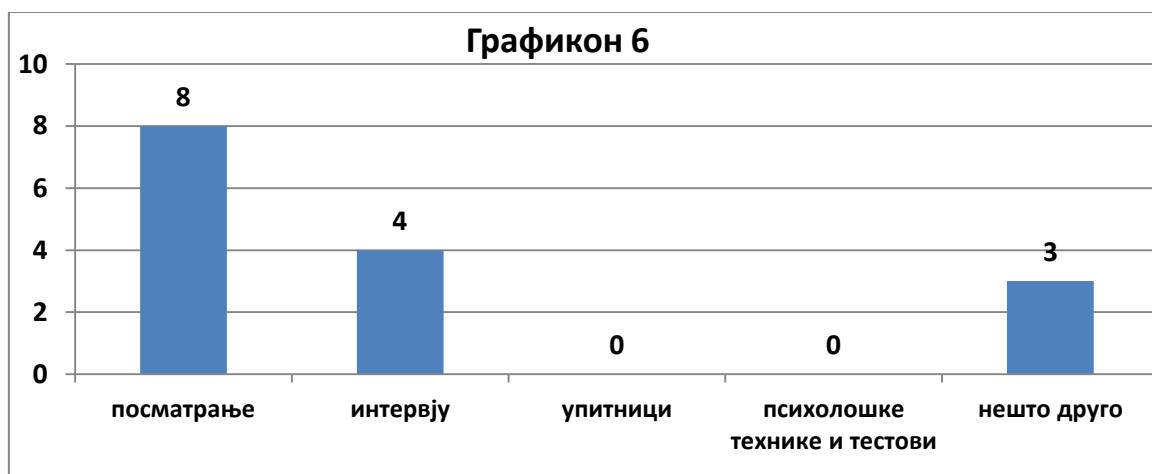
Као што је већ речено, у случају деветоро од десеторо деце ЦСР је утврђивао њихово мишљење (вербалним или невербалним путем изражено), а у свим тим случајевима донета пресуда је била у складу са израженим мишљењем детета. Овај податак представља важан показатељ да су деца способна да процене шта је у њиховом

најбољем интересу. То показује да је оправдан став да су право на слободно изражавање мишљења детета и принцип најбољег интереса детета узајамно повезани.²⁷²

Како изражено мишљење детета може да не буде у складу са његовим најбољим интересом, законодавац предвиђа обавезу управног органа - органа старатељства (као и суда) да мишљењу детета посвети *дужну пажњу* у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима у складу са годинама и зрелашћу детета (чл. 65 ст. 3 ПЗ). Такође, иако, према закону, обавеза ЦСР-а као органа поступка да у образложењу своје одлуке наведе разлоге због којих јесте или није уважио мишљење детета, ЦСР би требало да то чини увек. Без детаљног навођења разлога због којих није уважио мишљење детета, не постоји могућност да инстационални орган изврши контролу начина на који је ЦСР вредновао мишљење детета, тј. разлоге због којих није уважио мишљење детета.²⁷³ *De lege ferenda* требало би предвидети овакву обавезу суда и управног органа. Овакво правило је неизоставно потребно јер се само тиме могу обезбедити реални услови да мишљење детета заиста има адекватан третман у поступку, тј. да буде брижљиво размотрено и вредновано и оствари одговарајући утицај на садржину саме одлуке.²⁷⁴

Кад је ЦСР утврђивао мишљење детета, од техника је најчешће примењивао: посматрање - у случају деветоро деце, и интервју - у случају шесторо деце. Такође, коришћене су и неке друге технике (нпр. дечији цртежи, игра) – у случају троје деце. Нема података о томе да ли су коришћени упитници и психолошке технике и тестови (Графикон 6) .

Технике утврђивања дететовог мишљења у поступку за вршење родитељског права

²⁷² Према Комитету за права детета, једно од њих је циљ, а друго начин/средство остварења циља.

²⁷³ Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 114-115

²⁷⁴ *Ibid.*, стр. 115

Што се тиче елемената који су узети у обзир од стране ЦСР-а приликом утврђивања најбољег интереса детета ради давања налаза и мишљења у поступку за вршење родитељског права, ситуација је оваква: пол детета - у случају једног детета, узраст детета – у случају десеторо деце, жеље детета - у случају деветоро деце, интегрисаност у одређену социјалну средину – у случају десеторо деце, морални квалитети и понашање родитеља - у случају десеторо деце, став родитеља према родитељству – у случају десеторо деце, и нешто друго – у случају два детета, нпр. да не треба одвајати дете од сестара и чињеница да родитељи живе у истој кући (Графикон 7)

Елементи узети у обзир приликом утврђивања најбољег интереса детета у поступку за вршење родитељског права

Графикон 7

Нема података о томе да ли се дете преко ЦСР-а обратило суду и затражило помоћ у остваривању свог права на слободно и непосредно изражавање мишљења пред судом, као ни о томе да ли је дете припремљено за суд од стране ЦСР-а и на који начин је то ЦСР урадио (у случају непосредног изражавања мишљења пред судом).

4.3. Резултати истраживања у погледу учешћа ЦСР Сврљиг у поступцима за лишење родитељског права

Према прикупљеним подацима, ЦСР у Сврљигу је у периоду обухваћеном истраживањем учествовао у 20 поступака за лишење родитељског права. Пошто је већ

речено да је ЦСР у периоду обухваћеним узорком покренуо 3 поступка за лишење родитељског права, овде ће само бити речи о учешћу ЦСР Сврљиг у 17 поступака за лишење родитељског права, и то искључиво у улози вештака, давањем налаза и мишљења. Једанаесторо деце припада првој узрасној категорији (0-9 година), петоро деце припада другој узрасној категорији (10-14 година) и једно дете припада трећој узрасној категорији (15-17 година). Седамнаест поступака за лишење родитељског права је вођено као самостални (главни) поступак. Дакле, ниједан поступак није вођен као адхезиони (уз парницу за развод брака, парницу за вршење родитељског права, матернитетску или патернитетску парницу или парницу за заштиту права детета) (Графикон 8).

Приказ броја основних и адхезионих поступака за лишење родитељског права

У свим овим случајевима поступак за лишење родитељског права покренут је тужбом, и то тужбом ЦСР „Свети Сава“ Ниш као органа старатељства,²⁷⁵ а ниједан поступак као самостални није покренуло дете, други родитељ детета или јавни

²⁷⁵ Врховни касациони суд је 07.110.2015. године усвојио следећи правни закључак: „У парници ради вршења или лишења родитељског права када је орган старатељства тужилац на основу чл. 264 Породичног закона, суд не може од истог тог органа (Центра за социјални рад) затражити стручно мишљење о компетентности тужених родитеља за вршење или лишење њиховог родитељског права (чл. 270 Породичног закона) због сукоба интереса.“ (Спп 11/15)

тужилац. Као што је већ речено, кад дете не покрене поступак тужбом, оно нема положај странке у поступку, што утиче на његов процесни положај, одн. на уживање великог броја права признатих детету. Па тако, ниједно дете није испуњавало законом постављени услов за коришћење права да траже постављање колизијског заступника – ниједно дете није стекло положај странке у поступку јер ниједно дете није тужбом покренуло поступак за лишење родитељског права (као самостални).

Суд је у свих 17 поступака за лишење родитељског права у потпуности уважио налаз и мишљење ЦСР у Сврљигу, нарочито у погледу обима предложеног лишења²⁷⁶ (Графикон 9).

²⁷⁶ Примери (налаза и) мишљења ЦСР у Сврљигу у поступку за лишење родитељског права: „...Имајући у виду чињеницу да су родитељи стављајући свој међусобни однос и сукоб у први план несавесно вршили родитељско право, да још увек нису успели да се усмере на организацију сопственог живота и задовољавање потреба мал. ___ без усмерености једног против другог и жеље за међусобним дискредитовањем, те да у овом тренутку ниједан од родитеља не би адекватно задовољавао потребе мал. ___, стручни тим ЦСР Сврљиг је мишљења да оба родитеља треба делимично лишити родитељског права у односу на чување, подизање, васпитање, образовање, заступање, као и управљање и располагање имовином детета. Како има извесних помака код родитеља у смислу увиђања шта их дискредитује као родитеље – оба родитеља увиђају да је неопходно одвојити партнерски однос од родитељства, да њихов међусобни рат исцрпљује снаге које морају усмерити на родитељство, мишљења смо да им треба широк подршку и усмерење те да за годину дана треба преиспитати одлуку о враћању родитељског права. У међувремену, неопходно је да се брак између супружника разведе, утврди учешће у издржавању детета од стране оба родитеља и промени модел виђања оба родитеља са мал. ___, како би се елиминисали евентуални окидачи за даљи сукоб. Предлажем следећи модел виђања родитеља са мал. ___ ... Напомена: овај модел виђања са мал. ___ би се од стране ЦСР Ниш могао преиспитати након 3 месеца, када би се могао кориговати уколико дође до позитивних помака у функционисању оба родитеља у односу на дете...“;

„Узимајући у обзир напред наведене чињенице, стручни тим ЦСР Сврљиг је мишљења да је у најбољем интересу мал. ___ да се мајка потпуно лиши родитељског права над њом јер је грубо занемарила своју родитељску дужност из садржине родитељског права док је непосредно бринула о детету (детету није било одређено лично име, било је хигијенски запуштено, његове развојне потребе су биле занемарене), а након смештаја у хранитељску породицу се није интересовала за своје дете, не одржава личне односе са дететом са којим не живи и никада није доприносила издржавању детета о коме не брине...“;

„Узимајући у обзир напред наведене чињенице, стручни тим ЦСР Сврљиг је мишљења да је у најбољем интересу сво седморо мал. деце потпуно лишавање родитељског права у односу на сву децу јер је грубо занемарила своје обавезе и дужности из садржине родитељског права. Како за период од када су деца смештена у хранитељске породице, мајка није предузела ништа како би отклонила разлоге због којих су деца измештена, сматрамо да су њени родитељски капацитети ограничени и да не постоји могућност да се временом ојачају...“;

„...Мал. ___ је дете без адекватног родитељског старања од стране мајке, као јединог познатог родитеља. Мајка нема капацитете да адекватно препозна и задовољи развојне потребе мал. детета, нити да правилно штити личност, интересе и права мал. детета. ___ је негативно утицала на мишљење мал. детета, навела је мал. дете да прихвати да заснује ванбрачну заједницу, унапред је испланирала и уговорила њену удају са циљем да себи обезбеди материјалну корист, одн. да обезбеди боравак себи и детету у материјално обезбеђеној породици, чиме је своје потребе и интересе ставила у први план испред потреба и интереса своје мал. ћерке. Узимајући у обзир напред наведене чињенице, мишљења смо да је у најбољем интересу мал. детета да његова мајка делимично буде лишена родитељског права у односу на чување, подизање, васпитање, образовање, заступање, као и управљање и располагање имовином детета, због несавесног вршења дужности из садржине родитељског права. Предлажем да се доржавање личних односа мал. ___ са мајком одвија по договору мајке са старатељем детета, бабом по мајци...“.

Број уважених налаза и мишљења ЦСР Сврљиг у поступку за лишење родитељског права

У пресудама суда у поступку за лишење родитељског права, у већини случајева нема посебног образложења зашто је суд уважио или није уважио налаз и мишљење ЦСР Сврљиг. Само се понегде наводи да је прихваћен, пошто је донет у складу са правилима струке.

ЦСР је утврђивао мишљење детета у случајевима када је суд тражио од ЦСР-а давање налаза и мишљења о томе да ли родитеља/е треба лишити родитељског права. При том, ниједан налог суда упућен ЦСР није садржао изричит захтев за утврђивањем мишљења детета. ЦСР је утврђивао мишљење сво 17-оро деце, а гледајући у односу на поступак за лишење родитељског права то је учињено посредно, јер њихово мишљење је утврђивано *преко* ЦСР-а, а не непосредно од стране суда, уз сарадњу органа старатељства, како то налаже ПЗ.²⁷⁷ Међутим, у налазима ЦСР-а се ни у једном од ових случајева не наводи да су се деца изричито вербално изјаснила да желе да њихови родитељи буду лишени родитељског права над њима. У обзир су узети невербални облици комуникације који обухватају игру, говор тела, изразе лица, цртање... То се закључује из стручне оцене стручњака ЦСР-а у налазима.²⁷⁸ Дакле, и овде је ЦСР у својој пракси уважио став да остварење права детета на изражавање мишљења не треба

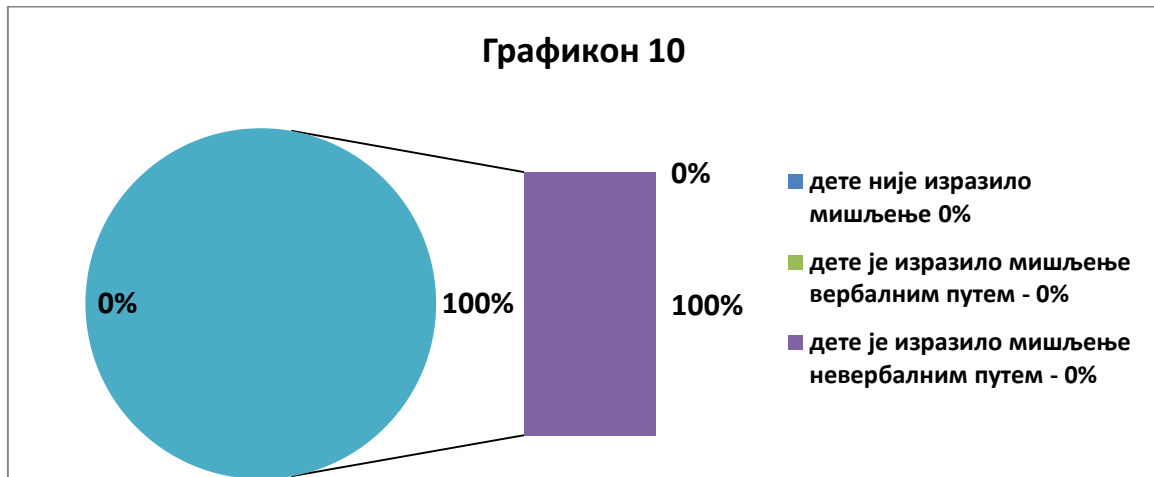
²⁷⁷ чл. 65 ст. 6

²⁷⁸ Примери оваквих стручних оцена: „...Добро се адаптирала на хранитеље, с тим што је хранитељ пре извесног времена преминуо, што је девојчица доживела као значајан емоционални губитак... ___ је доста везана за своју хранитељицу која на адекватан начин брине о њој и заступа и штити њена права и интересе“; „ баба ___ је отишла у породичну кућу људи код којих су биле мал. ___ и мајка и уз пристанак мал. ___ (унуке), унуку вратила у Ниш. Дете од тада борави код бабе и деде, редовно одлази у школу, примереног је понашања... “; „ ...на је 01.05.2015. године премештен у трећу хранитељску породицу у којој се адекватно адаптирао и у којој се и даље налази... Има развијене блиске емотивне везе са члановима хранитељске породице, а са сестром и старијом браћом такође одржава контакте...“.

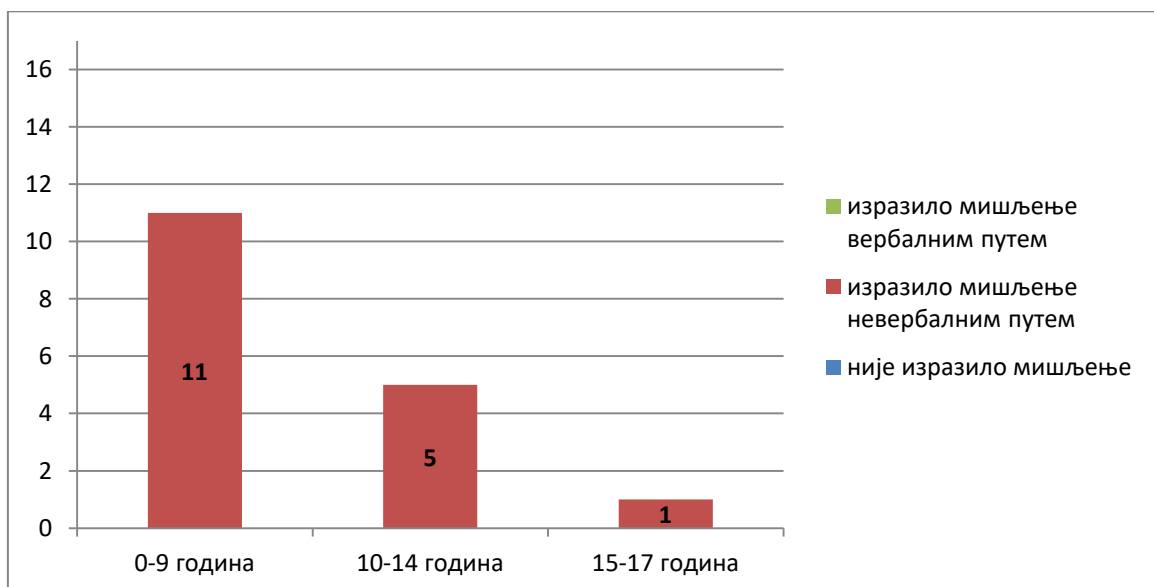
везивати за узраст детета јер је дете способно да обликује мишљење од најранијег доба, чак и када можда није у стању да га вербално изрази.

Мишљење је изразило 11 деце прве, петоро друге и једно дете треће узрасне категорије (Графикони 10 и 11).

Поступци у којима деца јесу или нису изразила мишљење пред ЦСР Сврљиг у поступку за лишење родитељског права

Узраст деце која јесу или нису изразила мишљење пред ЦСР Сврљиг у поступку за лишење родитељског права

Графикон 11

Налази ЦСР-а у поступцима за лишење родитељског права једино садрже опис изгледа и понашања детета,²⁷⁹ али не и оцену способности детета да формира своје мишљење (дете је способно/није способно да формира своје мишљење), иако је то неопходна претходна радња ЦСР-а као органа поступка приликом давања могућности детету да изрази своје мишљење, и у крајњем, уколико се оцени да дете није способно да формира своје мишљење, може му се ускратити право изражавања мишљења.

Из налаза ЦСР не може се утврдити да ли је дете поучено да има право, не и обавезу, да изрази своје мишљење о томе да ли желе да њихови родитељи буду лишени родитељског права над њима, што је посебно важно имајући у виду да изражавање мишљења детета противно његовој вољи представља повреду његових права гарантованих ПЗ и КПД.

Такође, уочила сам да ЦСР у свом налазу није наводио ни обавештења које су детету саопштене у циљу омогућавања формирања „информисаног мишљења“, нити изричито и јасно у којој је средини дете изражавало своје мишљење, јер се на основу тога утврђује да ли је дете сасвим слободно изразило мишљење или је у таквом окружењу постојала могућност да буде инструкисано/изложено нечијем утицају. Из тога што је у налазу нпр. наведено „...*Стручни тим ЦСР Сврљиг је опсервирао децу и мајку у просторијама ЦСР Ниш за време заказаног виђења мајке са децом...*“, може се закључити да су најчешћа места где је орган старатељства успоставио контакт са дететом ради утврђивања његовог мишљења: стан/кућа где дете живи (у случају петоро деце) и зграда Центра за социјални рад (у случају седморо деце). ЦСР није користио могућност да утврђује мишљење детета у предшколској установи/школи, нити на неком другом месту. Не наводи се ни да ли је мишљење детета утврђивано у присуству лица које дете само изабере и које је лице дете изабрало (Графикон 12).

²⁷⁹ Нпр. „...доброг је општег здравља...“ „...лако се успоставља контакт са њом и разговор се лако води у жељеном правцу“ или „...емоционална и социјална зрелост су у складу са календарским узрастом...“; „...стиче се утисак да нема одступања у понашању у односу на децу типичног развоја...“.

Места у којима је ЦСР Сврљиг успоставио контакт са дететом ради утврђивања његовог мишљења у поступку за лишење родитељског права

ЦСР је у својим налазима наводио утврђени став детета о томе да ли жели да њихови родитељи буду лишени родитељског права над њима, али ни у једном случају није доставио суду транскрипт разговора који је стручно лице ЦСР водило са дететом приликом утврђивања његовог мишљења, што би свакако било пожељно и корисно учинити.

Као што је већ речено, ЦСР је утврђивао мишљење сво 17-оро деце (код сво 17-оро деце мишљење детета је изражено невербалним путем), а у свим тим случајевима донета пресуда је била у складу са израженим мишљењем детета. Овај податак представља важан показатељ да су деца способна да процене шта је у њиховом најбољем интересу. То и овде показује да је оправдан став да су право на слободно изражавање мишљења детета и принцип најбољег интереса детета узајамно повезани.²⁸⁰

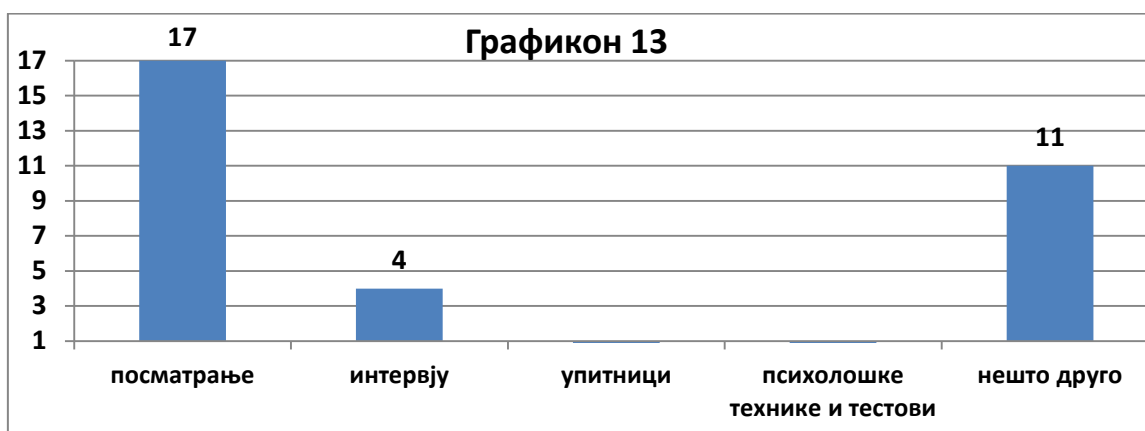
Како изражено мишљење детета може да не буде у складу са његовим најбољим интересом, закон предвиђа обавезу управног органа - органа старатељства (као и суда) да мишљењу детета посвети *дужну пажњу* у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима у складу са годинама и зрелошћу детета (чл. 65 ст. 3 ПЗ). Такође, иако, према закону, обавеза ЦСР-а као органа поступка да у образложењу своје одлуке наведе разлоге због којих јесте/није уважио мишљење

²⁸⁰ Према Комитету за права детета, једно од њих је циљ, а друго начин/средство остварења циља.

детета, ЦСР би требало да то чини увек, из истих разлога наведених код резултата истраживања у погледу учешћа ЦСР у поступцима за вршење родитељског права.

Кад је ЦСР утврђивао мишљење детета, од техника је најчешће примењивао: посматрање - у случају седамнаесторо деце и интервју - у случају четири детета. Такође, коришћене су и неке друге технике - дечији цртежи, игра – у случају четири детета и постојећа документација ЦСР „Свети Сава“ Ниш – у случају седморо деце. Нема података о томе да ли су коришћени упитници и психолошке технике и тестови (нпр. тестови личности), па закључујем да нису коришћени (Графикон 13).

Технике утврђивања мишљења детета у поступку за лишење родитељског права

Што се тиче елемената који су узети у обзир од стране ЦСР-а приликом утврђивања најбољег интереса детета у контексту доношења налаза и мишљења у поступку за лишење родитељског права, ситуација је оваква: узраст детета – у случају седамнаесторо деце, жеље детета - седамнаесторо деце, интегрисаност у одређену социјалну средину – у случају седамнаесторо деце, морални квалитети и понашање родитеља - у случају седамнаесторо деце, став родитеља према родитељству – у случају седамнаесторо деце и нешто друго – отпор старијег детета према одласцима код мајке (старијег детета исте мајке према којој се поступак за лишење родитељског права води) - у случају једног детета. Ни у једном случају није узет у обзир пол детета (Графикон 14).

Елементи узети у обзир приликом утврђивања најбољег интереса детета у поступку за лишење родитељског права

Графикон 14

Нема података о томе да ли је дете припремљено за суд од стране органа старатељства и на који начин је то урађено (у случају непосредног изражавања мишљења пред судом), нити о томе да ли се дете преко органа старатељства обратило суду и затражило помоћ у остваривању свог права на слободно и непосредно изражавање мишљења пред судом, па закључујем да тога и није било.

4.4. Резултати истраживања у погледу учешћа ЦСР Сврљиг у поступку извршења

4.4.1. Учешће ЦСР Сврљиг у поступку одузимања и предаје детета (и поступку извршења ради одржавања личних односа са дететом)

На посматраном узорку није било ниједног случаја учешћа органа старатељства у извршењу ради одузимања и предаје детета (и извршењу ради одржавања личних односа са дететом), па нема места сагледавању тога да ли је предлог за извршење поднео ЦСР или неко други, колико пре почетка спровођења извршења је достављено

решење о извршењу ЦСР-у, да ли је ЦСР на основу резултата рада свог психолога предложио судији подробније услове уређења простора у коме се спроводи извршење и начин предаје детета, као и тога на ком месту и на који начин је извршена предаја и одузимање детета ради поређења са оним што је предложио психолог ЦСР.

4.5. Резултати истраживања у погледу учешћа ЦСР Сврљиг у поступку обезбеђења

4.5.1. Учешће ЦСР Сврљиг у поступку за одређивање привремене мере у поступцима за вршење/лишење родитељског права и у поступку за заштиту од насиља у породици

ЦСР у Сврљигу је учествовао у четири поступка за одређивање привремене мере, сви вођени као придружени уз главни поступак за вршење родитељског права. Дакле, није било ниједног поступка за одређивање привремене мере који је вођен као придружен уз поступак за лишење родитељског права или поступак за заштиту од насиља у породици као главни, што је све предмет истраживања овде (Графикон 15).

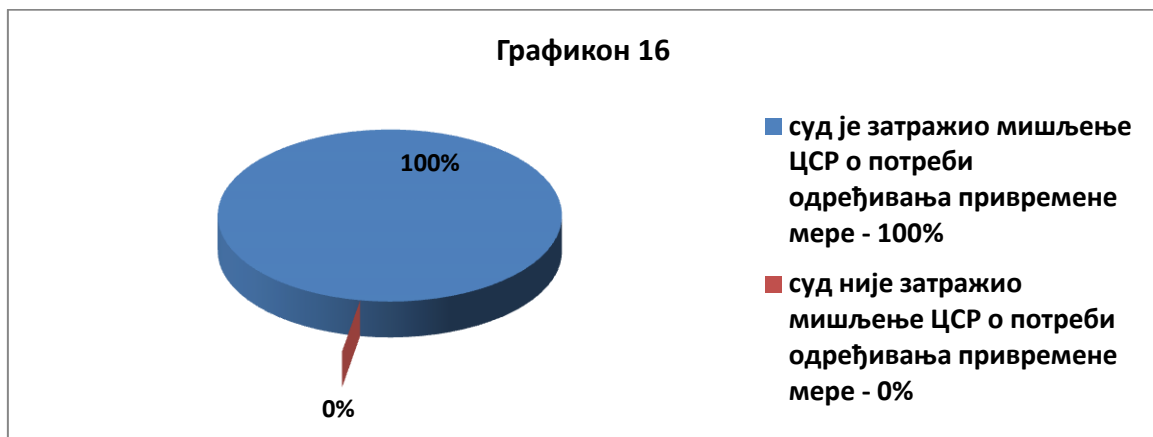
Врста основног поступка коме је поступак за одређивање привремене мере придружен

У свим овим случајевима орган старатељства није предложио одређивање привремене мере, па нема места сагледавању тога коју је меру предложио и због чега.

Међутим, с обзиром на то да орган старатељства није предложио одређивање привремене мере, суд је у сва четири случаја затражио мишљење органа старатељства о потреби одређивања привремене мере.²⁸¹ (Графикон 16).

Број покренутих поступака за одређивање привремене мере у којима је суд тражио мишљење ЦСР Сврљиг о потреби одређивања привремене мере

4.6. Резултати истраживања у погледу учешћа ЦСР Сврљиг у поступцима за заштиту од насиља у породици извршеног према детету

Поступак у парници за заштиту од насиља у породици извршеног према детету у сва четири случаја у којима је дошло до укључивања ЦСР Сврљиг вођен је као главни

²⁸¹ Примери мишљења органа старатељства о потреби одређивања привремене мере: „ ...Узимајући у обзир напред наведене чињенице, стручни тим ЦСР предлаже суду да одреди ново (психијатријско) вештачење оба родитеља од стране реномиране психијатријске установе, јер сматрамо да би се на основу налаза вештака стекао комплетнији увид у родитељске капацитете и функционалност оба родитеља. Што се тиче виђања оца и детета, сматрамо да не постоје препреке да се дете редовно виђа са оцем јер би неодржавање контаката нанело трајне последице дететовом правилном психофизичком развоју, па стога предлажемо да се прецизира модел виђања и то да отац узима дете сваког другог викенда у месецу и да проводи са њим време од петка у 15 сати, па до недеље у 17 сати, и да га враћа испред куће у којој дете живи са мајком...“;

„ ...Узимајући у обзир напред наведене чињенице, сматрам да су тренутно дететова права на образовање и живот у сигурном и безбедном окружењу значајно угрожена. Мајка својим понашањем услед погоршања болести директно и ненамерно злоупотребљава своје дужности из садржине родитељског права и угрожава дететово здравље и безбедност. Предлажем да се дете привремено заштити збрињавањем у породици свога оца јер би живот са оцем представљао најмање рестриктивно окружење и утицао би позитивно на правилан психофизички развој мал. _____. Предлажем да се мајка упути најпре на психијатријски преглед, а касније уколико је потребно да се упути на стационарно лечење како би се уз медикаментозну терапију коју је престала да користи успоставила контрола над њеним параноидним симптомима...“;

„ ...мишљења смо да није сврсисходно изрицање преложених привремених мера. Мал. Деца живе са оцем, ни на који начин нису угрожена њихова права и интереси, мајка је дала сагласност у присуству јавног бележника да отац изврши промену пребивалишта мал. _____, те је он сада пријављен на адреси с. Грбавче. Пријаве за насиље у породици ЦСР Сврљиг никада нису подношене...“.

(самостални) поступак. Дакле, нема случајева да је поступак за заштиту од насиља у породици извршеног према детету вођен као адхезиони (придружени) уз парницу за развод брака, матернитетску или патернитетску парницу, парницу за заштиту права детета или парницу за вршење/лишење родитељског права (Графикон 17).

Броја основних и адхезионих поступака за заштиту од насиља у породици извршеног према детету

Такође, сва четири поступка за заштиту од насиља у породици извршеног према детету покренуо је тужбом орган старатељства. Дакле, ниједан поступак није покренут тужбом детета, према коме је насиље и извршено, дететовог законског заступника или јавног тужиоца, нити је суд покренуо поступак по службеној дужности.

Обзиром на то да суд не може тражити мишљење ЦСР о сврсисходности тражене мере у поступку за заштиту од насиља у породици у ситуацији кад ЦСР као орган старатељства покрене тај поступак, а пошто је ЦСР Сврљиг покренуо сва четири поступка за заштиту од насиља у породици извршеног према детету, није било места анализи мишљења ЦСР о сврсисходности тражене мере, нити тога да ли је суд уважио то мишљење и, ако је уважио, да ли је дошло до поновљеног насиља, као и у ком периоду након доношења одлуке о изрицању мере за заштиту од насиља у породици извршеног према детету је дошло до поновљеног насиља ради увиђања да ли је мера за коју је ЦСР дао мишљење о сврсисходности била добар избор, тј. да ли је оправдао веру суда у његово мишљење. Иста је ситуација и у погледу захтева суда за пружањем помоћи у прибављању потребних доказа упућеном ЦСР-у, па нема места разматрању врсте прибављених доказа и начина њиховог прибављања.

4.7. Резултати истраживања у погледу учешћа ЦСР Сврљиг у ванпарничном поступку

4.7.1. Учешће ЦСР Сврљиг у поступку за продужење родитељског права

На посматраном узорку праксе ЦСР у Сврљигу, био је само један поступак продужења родитељског права, тачније поступак за преиспитивање разлога за даље трајање изречене мере продужење родитељског права.

Тај поступак је покренут *ex officio* од стране суда, након истека времена проверавања (три године) одређеног решењем о продужењу родитељског права.

Орган старатељства је дете ставио под непосредно привремено старатељство ЦСР-а у Сврљигу и одредио стручњака ЦСР који ту дужност обавља у име ЦСР-а.

Нема места разматрању зашто је суд уважио или није уважио мишљење органа старатељства о целисходности продужења родитељског права јер суд није затражио од органа старатељства давање налаза и мишљења, већ само постављање привременог старатеља који би штитио интересе детета у овом поступку.

4.7.2. Учешће ЦСР Сврљиг у поступку давања дозволе за ступање у брак

Налаз и мишљење ЦСР-а у поступку давања дозволе за ступање у брак у сва три поступка давања дозволе за ступање у брак у којима је учествовао, имајући у виду посматрани узорак, идентично гласи, нпр.: „, ...*Имајући у виду личност мал. ____, чињеницу да је емоционално зрела, добро социјализована, да нема поремећаје у структури личности и понашању, као и то да су њени родитељи пред овим органом дали изјаве о сагласности да њихова ћерка ____, може ступити у брак са ____, сматрам да јој треба дозволити ступање у брак пре пунолетства...*“.

Суд је у сва три случаја у потпуности уважио налаз и мишљење ЦСР-а о испуњености услова за давање дозволе за ступање у брак пре пунолетства/о оправданости предлога (Графикон 18).

Број уважених налаза и мишљења ЦСР Сврљиг у поступку давања дозволе за ступање у брак

У принципу, нема неког посебног образложења зашто је суд уважио или није уважио налаз и мишљење ЦСР-а, већ се само резимирају резултати рада ЦСР-а на случају. Оно што се једино истиче је то да је у пресуди наведено да је суд узео у обзир то да су родитељи мал. девојчице, подносиоца предлога, дали пред ЦСР-ом изјаве о сагласности да њихова ћерка може ступити у брак са особом са којом намерава да ступи у брак. Дакле, може се закључити да и суд и ЦСР придају посебно велики значај сагласности родитеља да њихово мал. дете може ступити у брак.

4.8. Резултати интервјуа са запосленима ЦСР-а у Сврљигу

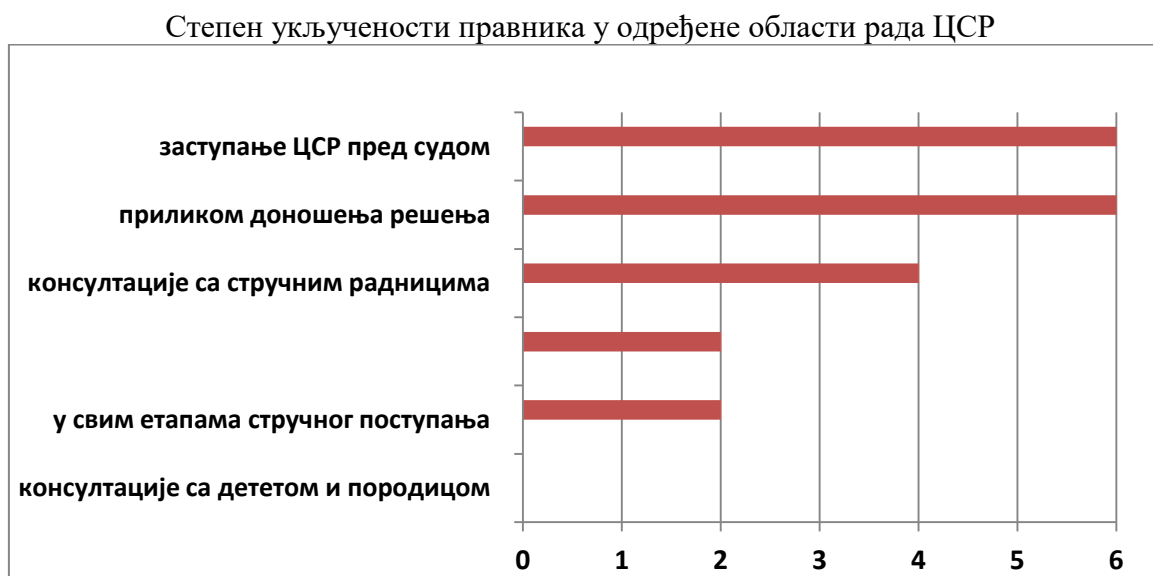
Интервју је обављен са социјалним радником, психологом (тренутно на радном месту директора), три педагога (један од њих је на радном месту и супервизора и водитеља случаја, један само на радном месту водитеља случаја, а трећи на радном месту стручног радника на пословима социјалног рада), дипломираним правником (радно место - стручни радник за управно-правне послове). Дакле, шесторо запослених је интервјуисано. Што се тиче година рада у ЦСР-у, ситуација је оваква: 39 година, 8 година, 17 година, 4 године, 26 година и 1,5 година (Графикон 19).

На питање колико су упознати са Конвенцијом о правима детета и концептима које је она увела у наше породично законодавство, претежан (и очекиван) одговор је „*делимично*“ (4 одговора), а остали одговори су „*добро сам упозната*“ и „*прилично*“.

Према мишљењу интервјуисаних запослених, најзначајнија улога ЦСР-а у остваривању и заштити права детета у породичном окружењу је „*јачање родитељских капацитета за повратак деце у породице*“, „*праћење породичних прилика, саветодавно усмеравање, подизање родитељских капацитета, заштита најбољих интереса детета*“, „*задовољавање најбољих интереса детета*“, „*заштита детета од злостављања и занемаривања*“, „*улога органа старатељства*“ и „*брига о интересима и потребама деце*“. Ово показује да су запослени ЦСР-а свесни тога да је најбоље да, у нормалним и редовним околностима, се о детету старају првенствено родитељи тј. да живи у породичном окружењу.

По оцени и мишљењу запослених у овом ЦСР-у, правник има највећу улогу, одн. оно у шта се највише укључује у ЦСР-у је заступање ЦСР пред судом (6 таквих одговора) и приликом доношења решења (6 одговора), затим следи консултације са стручним радницима (4 одговора), покретање поступака по службеној дужности (3 одговора), у свим етапама стручног поступања (2 одговора). Учешће правника у консултације са дететом и породицом није наведено као одговор (Графикон 20).

Графикон 20

По оцени запослених ЦСР Сврљиг (оцене од 1-најгоре до 5-најбоље), просечна оцена сарадње ЦСР-а са значајним установама и државним органима је следећа: са здравственим системом 2,83; са образовним системом 3,17; са судом 3,83; са

тужилаштвом 4,2; са полицијом 4,67; у категорији „са другима“ наведено је само „други центри за социјални рад“ и просечна оцена сарадње са њима износи 4. (Графикон 21)

Просечна оцена сарадње ЦСР Сврљиг са значајним установама и државним органима, по оци запослених ЦСР-а

Графикон 21

По оци запослених ЦСР-а, највећа тешкоћа у непосредном раду са децом у судским поступцима су следеће три ствари: када је у питању насиље у породици (3 одговора), застрашеност детета (3 одговора) и инструисаност детета од стране родитеља (3 одговора). Затим следе ситуације кад изражена воља детета није у складу са његовим најбољим интересом (2 одговора), кад родитељи нису спремни на сарадњу (1 одговор), а у категорији „нешто друго“ није било одговора (Графикон 22).

Број запослених који одређене чињенице сматрају највећим тешкоћама у раду са децом у судским поступцима

Графикон 22

На питање да ли сматрају да свако одбијање детета да изрази своје мишљење треба тумачити као право да одбије ову могућност или је то можда знак нечег другог (нпр. љутња на родитеља), па и то на неки начин представља изражавање мишљења детета, троје запослених је само одговорило „да“, па није јасно на шта су мислили, двоје је одговорило да то зависи од ситуације и да треба анализирати и испитати о чему се ту ради, а један „*углавном је у питању инструисаност детета и конфликт лојалности*“.

Од услова за рад, како би квалитетније радили са децом, запосленима највише недостаје: то што нема специјализације послова - „сви раде све“ (4 одговора) и недостатак времена (4 одговора). Затим следе недостатак упутстава за утврђивање мишљења детета (2 одговора) и недовољна лична знања и вештине - недовољна обученост (2 одговора), па недостатак стручног материјала/стручне литературе (1 одговор). Боља сарадња са колегама из ЦСР-а у којем раде, неадекватан простор, средства за анимирање деце (нпр. играчке) и нешто друго нису наведени у одговорима као недостаци (Графикон 23).

Број запослених ЦСР Сврљиг који сматрају да им одређени услови за рад највише недостају, како би квалитетније радили са децом

Графикон 23

Недостатак адекватног простора је, према оцени запослених ЦСР Сврљиг, најчешћа тешкоћа с којом се запослени суочавају када се ради о виђању детета са родитељем у контролисаним условима (у просторијама ЦСР) - троје запослених је дало такав одговор. Поред тога, један запослени је одговорио да тешкоћу представља

недостатак времена, један да тешкоћу представља страх за безбедност, један да су таква виђања „психички напорна за све“, један да су таква виђања „увер непредвидива и психички тешка за све чланове“ и један се само изјаснио да тешкоће постоје, али није навео о којим се тешкоћама ради.

Четворо запослених је одговорило да је често у дилеми између поштовања рокова и стручног (квалитетног) поступања, један је одговорио „понекад“ и један да није.

На питање колико често се налазе у сукобу између потребе да сведоче пред судом и жељом да задрже поверење породице, двоје запослених је одговорило „веома често“ или „често“, двоје „никада“, један „ретко“, и један „поступам професионално“.

Одговори на питање колико често суд од ЦСР-а коме припадају тражи помоћ око прибављања доказа, од „веома често“ и „често, увек када је у питању предмет који је покренут тужбом једног од родитеља, а у случајевима споразумног развода брака суд не тражи мишљење од ЦСР-а“, затим „није ми познато“ и „нисам сигурна“, све до „ретко“ и „ретко, тражи се искључиво мишљење са предлогом“, па није јасно шта су запослени овде подразумевали под појмом „доказ“, да ли само изразу налаза и мишљења, или и неке друге доказе.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Налази истраживања упућују на закључак да стручни радници ЦСР у Сврљигу, у одређеној мери препознају и поштују концепт „права детета“, која су детету, као аутономном субјекту и самосталном титулару ових права призната Конвенцијом УН о правима детета - основним и иновативним документом у области права детета, и тиме доприносе остваривању и заштити права детета које оно остварује у породичном окружењу. Међутим, остваривање улоге коју ЦСР има у домену заштите права детета у породичном окружењу није на задовољавајућем нивоу.

Истраживање је показало да није било пуно мера које је ЦСР предузео у оквиру остваривања надзора над вршењем родитељског права. Релативно је мало поступака које је ЦСР покренуо у вршењу корективног надзора: у периоду од 1.1.2016. до 31.12.2018. године покренуо је укупно седам судских поступака, од тога три поступка за лишење родитељског права и четири поступка за заштиту детета од насиља у породици. Ово је, можда, делом и последица тога да се ради о малом ЦСР-у са мање од десеторо запослених који има надлежност на општини која има око 14.000 становника.

У поступку за вршење родитељског права, у већини случајева, *суд је практично препустио одлуку о поверавању детета ЦСР-у, преузимајући у потпуности предложено решење из налаза и мишљења ЦСР-а*, како у погледу предлога коме од родитеља треба поверити дете, тако и у погледу предложеног модела виђања са родитељем коме дете није поверено. Слична је ситуација и поступцима за лишење родитељског права где је суд у свим поступцима у потпуности уважио налаз и мишљење органа старатељства, нарочито у погледу обима предложеног лишења.

У пресудама суда у поступку за вршење/лишење родитељског права, *у већини случајева нема посебног образложења зашто је суд уважио или није уважио налаз и мишљење ЦСР Сврљиг*. Само се понегде наводи да је прихваћен пошто је дат од стране стручног тима по правилима струке или да су налаз и мишљење ЦСР-а у складу са споразумом странака (родитеља) о измени раније одлуке о вршењу родитељског права, који је прихваћен од стране суда пошто је у најбољем интересу детета.

ЦСР је утврђивао мишљење детета у случајевима када је суд тражио од ЦСР-а давање налаза и мишљења о томе ком родитељу дете треба да буде поверено и о начину одржавања личних односа са родитељем са којим не живи, одн. о томе о томе да ли родитеља/е треба лишити родитељског права. При том, ниједан налог суда упућен ЦСР

није садржао изричит захтев за утврђивањем мишљења детета. ЦСР је утврђивао мишљење деветоро од десеторо деце у поступку за вршење родитељског права,²⁸² и сво седамнаесторо деце у поступку за лишење родитељског права, а гледајући у односу на поступак за вршење/лишење родитељског права, уз један изузетак, то је учињено посредно, јер је мишљење утврђивано *преко* ЦСР-а, а не (и) непосредно од стране суда, уз сарадњу ЦСР-а (чл. 65 ст. 6 ПЗ). Дакле, мишљење детета је утврђивано, само се разликују технике утврђивања, одн. начин изражавања мишљења детета (вербалним/невербалним путем).

ЦСР је у својој пракси уважио став да право детета на изражавање мишљења не треба везивати за узраст детета јер је дете способно да обликује мишљење од најранијег доба, чак и када можда није у стању да га вербално изрази, па се мишљење може изразити и невербалним путем, нпр. кроз игру, говор тела, изразе лица, цртање... То видимо из налаза ЦСР-а у поступцима за лишење родитељског права, где се ни у једном од ових случајева не наводи да су се деца изричито вербално изјаснила да желе да њихови родитељи буду лишени родитељског права над њима, као и из налаза ЦСР-а у поступцима за вршење родитељског права, где је само петоро деце вербално изразило своје мишљење (ком родитељу жели да буде поверено и у погледу одржавања личних односа са родитељем са којим не живи), а четворо је то учинило невербалним путем.

Налази ЦСР-а у поступцима за вршење/лишење родитељског права једино садрже опис изгледа и понашања детета, *али не и оцену способности детета да формира своје мишљење (дете је способно/није способно да формира своје мишљење)*, иако је то неопходна претходна радња ЦСР-а као органа поступка приликом давања могућности детету да изрази своје мишљење, и у крајњем, уколико се оцени да дете није способно да формира своје мишљење, може му се ускратити право изражавања мишљења.

Из већине налаза ЦСР, уз један изузетак, *не може се утврдити да ли је дете поучено да има право, не и обавезу, да изрази своје мишљење* о томе са којим родитељем жели да живи и о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи, одн. о томе о томе да ли родитеља/е треба лишити родитељског права, што је

²⁸² У том једном случају разлог неутврђивања мишљења детета од стране органа старатељства јесте то што је у питању била једнострана обрада личности оца детета од стране ЦСР Сврљиг пошто се једино он налазио на територији ЦСР Сврљиг.

посебно важно имајући у виду да изражавање мишљења детета противно његовој вољи представља повреду његових права гарантованих ПЗ и КПД.

Такође, уочила сам да ЦСР у својим налазима у поступцима за вршење/лишење родитељског права није наводио ни обавештења које су детету саопштена у циљу омогућавања формирања „информисаног мишљења“, нити да ли је мишљење детета утврђивано у присуству лица које дете само изабере и које је лице дете изабрало. Не наводи се ни изричито и јасно у којој је средини дете изражавало своје мишљење, јер се на основу тога утврђује да ли је дете сасвим слободно изразило мишљење или је у таквом окружењу постојала могућност да буде инструкисано/изложено нечијем утицају. Иначе, најчешћа места где је орган старатељства успоставио контакт са дететом ради утврђивања његовог мишљења су стан/кућа где дете живи и зграда Центра за социјални рад. ЦСР није користио могућност да утврђује мишљење детета у предшколској установи/школи, нити на неком другом месту.

С обзиром на то да је у скоро свим случајевима у којима је дете изразило своје мишљење, то учинило (само) посредно, преко ЦСР, требало је да стручњак ЦСР-а, пошто је он једини остварио непосредни контакт са дететом, утврди способност детета да формира своје мишљење, информише дете о његовим правима у вези са изражавањем мишљења и да детету пружи обавештења која су му потребна за формирање мишљења, као и да се у самом налазу и мишљењу ЦСР констатује да је дете способно да формира своје мишљење, да је поучено о својим правима и да се наведе која су обавештења пружена детету. И судови би требало да у својим налозима којима траже израву налаза и мишљења ЦСР-у захтевају да је потребно да ЦСР поучи дете о овим правима и да му пружи неопходна објашњења.

ЦСР је, ради утврђивања мишљења детета у поступцима за вршење/лишење родитељског права, од техника најчешће користио посматрање и интервју, што је било и очекивано. Такође, у одређеној мери коришћене су и неке друге технике (дечији цртежи, игра, постојећа документација ЦСР „Свети Сава“ Ниш. Нема података о томе да ли су коришћени упитници и психолошке технике и тестови (нпр. тестови личности). Можда ЦСР треба уврстити и то у редовне технике за утврђивање мишљења детета, као и нешто друго погодно, а иновативно и креативно.

Такође, ЦСР је у својим налазима наводио утврђени став детета о томе са којим родитељем жели да живи, али ни у једном случају није доставио суду транскрипт разговора који је стручњак ЦСР-а водио са дететом приликом утврђивања његовог мишљења, што би свакако било пожељно и корисно учинити.

Што се тиче елемената који су узети у обзир од стране ЦСР-а приликом утврђивања најбољег интереса детета ради давања налаза и мишљења у поступцима за вршење/лишење родитељског права, ситуација је следећа. Поред тога што је речено да је ЦСР скоро увек узимао у обзир мишљење одн. жеље детета, потврђен је став да је уобичајено да ЦСР овде у обзир узима *узраст детета, интегрисаност у одређену социјалну средину, моралне квалитете и понашање родитеља и став родитеља према родитељству*. Из категорије „нешто друго“ издваја се, прво, у поступцима за вршење родитељског права, то да је ЦСР узео у обзир *став да не треба одвајати дете од сестара и чињеница да родитељи живе у истој кући*, и, друго, у поступцима за лишење родитељског права, *отпор старијег детета према одласцима код мајке (старијег детета исте мајке према којој се поступак за лишење родитељског права води*. Пол детета није играо значајну улогу, обзиром на то да су деца често поверавана родитељима супротног пола; једино је у једном поступку за вршење родитељског права пол одиграо битну улогу, у комбинацији са адолесцентским узрастом детета (15 година), па је закључено да дете мушког пола због тога треба поверити оцу детета.²⁸³

У свим случајевима кад је ЦСР утврђивао мишљење детета донета пресуда је била у складу са израженим мишљењем детета. Овај податак представља важан показатељ да су деца способна да процене шта је у њиховом најбољем интересу. То показује да је оправдан став да су право на слободно изражавање мишљења детета и принцип најбољег интереса детета узајамно повезани,²⁸⁴ а да је неоправдан став законодавца да право на слободно изражавање мишљења детета и принцип најбољег интереса детета могу бити међусобно контрадикторни и да у том случају превагу има најбољи интерес детета,²⁸⁵ што значи да треба у сваком поједином случају омогућити детету да оствари право на изражавање свог мишљења, уколико је способно да формира своје мишљење.

Како изражено мишљење детета може бити у нескладу са његовим најбољим интересом, законодавац предвиђа обавезу управног органа - органа старатељства (као и суда) да мишљењу детета посвети *дужну пажњу* у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима у складу са годинама и

²⁸³ „... С обзиром да се он налази у адолесцентној развојној фази, када му је изразито битан отац као модел за идентификацију и уважавајући жељу детета, мишљења смо да би вршење родитељског права требало поверити оцу, а модел виђања са мајком није потребно уредити с обзиром на чињеницу да сво троје живе на истом спрату куће и да не долази до икаквих промена у породичном функционисању. Уколико мајка оде из породичне куће онда модел виђања са мајком уредити по договору, у складу са обавезама мал. детета и мајке...“.

²⁸⁴ Према Комитету за права детета, једно од њих је циљ, а друго начин/средство остварења циља.

²⁸⁵ Петрушић Н., *op.cit.*, стр. 113

зрелошћу детета (чл. 65 ст. 3 ПЗ). Такође, иако, према закону, обавеза ЦСР-а као органа поступка да у образложењу своје одлуке наведе разлоге због којих јесте или није уважио мишљење детета, ЦСР би требало да то чини увек. Без детаљног навођења разлога због којих није уважио мишљење детета, не постоји могућност да инстационални орган изврши контролу начина на који је ЦСР вредновао мишљење детета, тј. разлоге због којих није уважио мишљење детета.²⁸⁶ *De lege ferenda* требало би предвидети овакву обавезу суда и управног органа. Овакво правило је неизоставно потребно јер се само тиме могу обезбедити реални услови да мишљење детета заиста има адекватан третман у поступку, тј. да буде брижљиво размотрено и вредновано и оствари одговарајући утицај на садржину саме одлуке.²⁸⁷

Нема података о томе да ли је у поступцима за вршење/лишење родитељског права дете припремљено за суд од стране органа старатељства и на који начин је то орган старатељства урадио (у случају непосредног изражавања мишљења пред судом), нити о томе да ли се дете преко органа старатељства обратило суду и затражило помоћ у остваривању свог права на слободно и непосредно изражавање мишљења пред судом, па закључујем да тога и није било. Ово потврђује да ове две области деловања ЦСР-а треба унапредити.

На посматраном узорку није било ниједног случаја учешћа органа старатељства у извршењу ради одузимања и предаје детета (и извршењу ради одржавања личних односа са дететом), па нема места разматрању учешћа ЦСР-а у том поступку.

С обзиром на то да орган старатељства није предложио одређивање привремене мере у поступцима за вршење родитељског права, *суд је у сва четири случаја затражио мишљење органа старатељства о потреби одређивања привремене мере*. Мишљења сам да је ова тенденција суда да обавезно тражи мишљење ЦСР о потреби одређивања привремене мере последица дужности суда да затражи мишљење ЦСР у поступку за вршење родитељског права (чл. 270 ПЗ) као главног поступка коме је придружен поступак за одређивање привремене мере.

С обзиром на то да суд не може тражити мишљење ЦСР о сврсисходности тражене мере у поступку за заштиту од насиља у породици у ситуацији кад тај исти ЦСР као орган старатељства покрене тај поступак, а пошто је овде ЦСР Сврљиг покренуо сва четири поступка за заштиту од насиља у породици извршеног према

²⁸⁶ *Ibid.*, стр. 114-115

²⁸⁷ *Ibid.*, стр. 115

детету, није било места анализи мишљења ЦСР о сврсисходности тражене мере. Иста је ситуација и у погледу захтева суда за пружање помоћи у прибављању потребних доказа упућеном ЦСР-у, па нема места разматрању врсте прибављених доказа и начина њиховог прибављања.

Не изненађује чињеница да суд није затражио од органа старатељства давање налаза и мишљења у поступку за преиспитивање разлога за даље трајање изречене мере продужење родитељског права, већ само постављање привременог старатеља који би штитио интересе детета у овом поступку, с обзиром на то да законом није изричито наложено прибављање мишљења ЦСР у поступку за преиспитивање разлога за даље трајање изречене мере продужења родитељског права као што је то регулисано код поступка за продужење родитељског права (чл. 73 ст. 2 ПЗ).

У принципу, нема неког посебног образложења зашто је суд у сва три поступка за давање дозволе за ступање у брак пре пунолетства уважио или није уважио налаз и мишљење ЦСР-а, већ се само резимирају резултати рада ЦСР-а на случају. Оно што се једино истиче је то да и суд и ЦСР придају посебно велики значај сагласности родитеља да њихово мал. дете може ступити у брак, односно стиче се утисак да дозвола за склапање брака не би била дата да су се родитељи успротивили томе у својим изјавама, иако се нигде у закону не предвиђа обавезно давање сагласности родитеља.

Обављен интервју са запосленима ЦСР Сврљиг укљученим у породичноправне ствари, разних стручних профила и разноликим бројем година рада у ЦСР-у, показује да су они делимично упознати са Конвенцијом о правима детета и концептима које је она увела у наше породично законодавство, што је углавном и одговор на то питање.

Одговори на питање шта сматрају да је најзначајнија улога ЦСР-а у остваривању и заштити права детета у породичном окружењу показују да су запослени ЦСР-а свесни тога да је најбоље да, у нормалним и редовним околностима, се о детету старају првенствено родитељи тј. да живи у породичном окружењу.

Одговори на питање колико често се налазе у сукобу између потребе да сведоче пред судом и жељом да задрже поверење породице указују да су честе такве ситуације, па је овде једино прихватљиво решење пажљива обрада случаја и мишљења и пажљива селекција чињеничног материјала на коме се заснива мишљење органа старатељства од стране суда. Потребно је наћи начин да се из мишљења ЦСР-а изоставе непотребни и ирелевантни подаци који дифамирају (срамоте) странку и који не служе процесној сврси. Тако, нпр. нема потребе да се у мишљењу о поверавању деце одређеном родитељу наводе узроци који су довели до развода брака. Уместо да се изнесу

околности и подаци о подобности родитеља за подизање и васпитавање детета, обично се пише о узроцима неуспелог брака иако у мишљењу ове врсте нема места за узрок поремећених брачних односа.²⁸⁸

На питање да ли сматрају да свако одбијање детета да изрази своје мишљење треба тумачити као право да одбије ову могућност или је то можда знак нечег другог (нпр. љутња на родитеља), па и то на неки начин представља изражавање мишљења детета, троје запослених је само одговорило „да“, па није јасно на шта су мислили, двоје је одговорило да то зависи од ситуације и да треба анализирати и испитати о чему се ту ради, а један „углавном је у питању инструисаност детета и конфликт лојалности“. То указује да запослени ЦСР-а углавном сваку овакву појединачну ситуацију у свом раду детаљно испитују, што је пример добре праксе.

Већина запослених је одговорила да је често у дилеми између поштовања рокова и стручног (квалитетног) поступања, што је и очекивано.

Одговори на питање колико често суд од ЦСР-а коме припадају тражи помоћ око прибављања доказа, варирају од „веома често“ и „често, увек када је у питању предмет који је покренут тужбом једног од родитеља, а у случајевима споразумног развода брака суд не тражи мишљење од ЦСР-а“, затим „није ми познато“ и „нисам сигурна“, све до „ретко“ и „ретко, тражи се искључиво мишљење са предлогом“, па није јасно шта су запослени овде подразумевали под појмом „доказ“, да ли само изразу налаза и мишљења, или и неке друге доказе. Полазна претпоставка је била да суд ретко тражи од ЦСР-а помоћ у прибављању доказа, а чешће тражи изразу налаза и мишљења.

По оцени и мишљењу запослених у овом ЦСР-у, правник има највећу улогу, одн. оно у шта се највише укључује у ЦСР-у је заступање ЦСР пред судом и приликом доношења решења. Након тога, следе улоге правника овде изложене редом према датом значају: консултације са стручним радницима, покретање поступака по службеној дужности и укључивање у све етапе стручног поступања. Учешће правника у консултације са дететом и породицом није наведено као одговор.

По оцени запослених ЦСР Сврљиг (од 1-најгоре до 5-најбоље), од понуђених значајних установа и државних органа, ЦСР Сврљиг остварује најбољу сарадњу са полицијом, затим следе (према датој оцени) тужилаштво, други ЦСР, суд, образовни систем и здравствени систем (са којим остварују најмањи квалитет сарадње). Вероватно

²⁸⁸ Станковић Г., *op.cit.*, стр. 11

је најбоља сарадња са полицијом последица тога да у последње време има доста пријављених случајева насиља у породици, па су упућени једни на друге за сарадњу.

По оцени запослених ЦСР-а, највећа тешкоћа у непосредном раду са децом у судским поступцима су следеће три ствари: када је у питању насиље у породици, застрашеност детета и инструисаност детета од стране родитеља, са једнаким бројем одговора. Затим следе (према броју одговора) ситуације кад изражена воља детета није у складу са његовим најбољим интересом, кад родитељи нису спремни на сарадњу, а у категорији „нешто друго“ није било одговора. Ради превазилажења наведених тешкоћа, требало би организовати обуке запослених ЦСР-а, или макар радити на стручној литератури која би била од помоћи запосленима у ЦСР-у.

Недостатак адекватног простора је, према оцени запослених ЦСР Сврљиг, убедљиво најчешћа тешкоћа с којом се запослени суочавају када се ради о виђању детета са родитељем у контролисаним условима (у просторијама ЦСР). Након тога следе недостатак времена, страх за безбедност, мишљење да су таква виђања „психички напорна за све“ и „увек непредвидива и психички тешка за све чланове“. Један запослени се само изјаснио да тешкоће постоје, али није навео које.

Од услова за рад, како би квалитетније радили са децом, запосленима највише недостаје то што нема специјализације послова - „сви раде све“ и недостатак времена. Затим следе недостатак упутстава за утврђивање мишљења детета и недовољна лична знања и вештине - недовољна обученост, па недостатак стручног материјала/стручне литературе. Боља сарадња са колегама из ЦСР-а у којем раде, неадекватан простор, средства за анимирање деце (нпр. играчке) и нешто друго нису наведени у одговорима као недостаци. Ово све указује на то да су и сами запослени ЦСР-а свесни да је потребно наставити даљу константну и перманентну обуку и едукацију свих укључених у доношењу одлуке која се тичу права и интереса детета (првенствено у породичном окружењу). Едукација треба да буде усмерена ка повећању свести о концепту „права детета“, која су детету, као аутономном субјекту и самосталном титулару ових права призната Конвенцијом УН о правима детета - основним и иновативним документом у области права детета, а која оно остварује у складу са својим развојним способностима. Дакле, поред неопходних законодавних реформи, битан фактор промене праксе и поступања у овим правним стварима је и „кампања“ о концепту „права детета“, правној области која ће тек доживети свој процват.

ЛИТЕРАТУРА

1. Atkinson J., Criteria for Deciding Child Custody in the Trial and Appellate Courts, *Family Law Quarterly*, Vol. 18, No. 1, 1984, 8-36
2. Центар за права детета, *Анализа законодавства Републике Србије с аспекта права детета*, Београд, 2011, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године, http://www.unicef.rs/files/FINAL_Analiza%20zakonodavstva%20RS_9_2_11.pdf
3. Цвејић Јанчић О., „Recent legal reform of the parentage: Serbian Family Law“; у: Ingeborg Schwenzer (ур.), *Tensions Between Legal, Biological and Social Conceptions of Parentage*, Antwerpen-Oxford, 2007, Intersentia, 321-341
4. Драшкић М., *Породично право и права детета*, Београд, 2011, Правни факултет Универзитета у Београду
5. International Federation of Social Workers (IFSW), “*Social Work and the Rights of the Child: A Professional Training Manual on the UN Convention*”, Berne, 2002, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године, http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_124952-4.pdf
6. Јанић Љ., Право детета на слободно изражавање мишљења у поступку за лишење родитељског права; у: Ђурђић, В. и Лазић, М. (ур.), *Зборник радова студената докторских студија права*, Ниш, 2016, Правни факултет Универзитета у Нишу, 177-191
7. Јањић-Комар М., Обретковић М., *Права детета – права човека*, Београд, 1996, Досије, Удружење Правника Србије за социјално право
8. Јовић С., Петровић М., Радуловић С., Стевановић И., Вељковић Л., *Како до правосуђа по мери детета. Положај детета у грађанским судским поступцима у Републици Србији – поштовање и остваривање права на партиципацију и најбоље интересе детета у судским поступцима*, Београд, 2015, Центар за права детета, [Electronic version], преузето 30.03.2019. год., http://www.cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/ка_правосудју_по_meri_deteta_gradjansko.pdf
9. Ковачек-Станић Г., Самарцић С., Ковачевић М., Развод брака и заједничко родитељско старање као последица развода брака у теорији и пракси, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2017, Нови Сад, 2017, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 1285-1303
10. Ковачек-Станић Г., *Породично право: партнерско, дејче и старатељско право*, Нови Сад, 2014, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Центар за издавачку делатност
11. Lansdown G., “Can you hear me? The Right of Young Children to Participate in Decisions Affecting Them”, *Working Papers in Early Childhood Development*, Vol. 36; 2005, Bernard van Leer Foundation, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године, <http://www.bibalex.org/Search4Dev/files/282624/114976.pdf>
12. Lansdown G., “*Every child’s right to be heard, A resource guide on the UN Committee on the rights of the child general comment No. 12*”, London, 2011, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године, www.unicef.org/adolescence/files/Every_Childs_Right_to_be_Heard.pdf
13. Lindley B., „State intervention and Parental Autonomy in Children’s Cases: Have We Got the Balance Right?“, у: *What is a Parent? A SocioLegal Analysis*, 1999, Hart Publishing, Oxford – Portland, 197-215

14. Панов. С, *Породично право*, Београд, 2010, Правни факултет Универзитета у Београду
15. Петрушић Н., Игњатовић Т., Делибашић З., Андрејевић С., Џуца Ј., *Смернице за поступање центара за социјални рад у контексту грађанских судских поступака који се тичу права и интереса детета*, Београд, 2016, Центар за права детета, [Electronic version], преузето 30.03.2019. год.,
https://www.pars.rs/images/biblioteka/Smernice_za_postupanje_centara%20za%20soc.rad%20u%20kontekstu%20gradanskih%20postupaka%20koja%20se%20ticu%20prava%20detetaCSR_2016.pdf
16. Петрушић, Н., Заступање детета у парници; у: Ђорђевић, М. (ур.). *Правни живот* бр.10/2006, Београд, 2006, 169-191
17. Петрушић Н., Право детета на слободно изражавање мишљења у новом породичном праву Републике Србије; у Станковић Г. (ур.), *Научна конференција „Новине у породичном законодавству“*, Ниш, 2006, Правни факултет Универзитета у Нишу, 99-117
18. Поњавић З., *Породично право*, Крагујевац, 2013, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке
19. Станковић Г., Процесни положај центра за социјални рад као органа старатељства у грађанском судском поступку, *реферат са Стручног скупа: „Процесни положај центара за социјални рад пред судовима“*, 26. и 27.09.2013., Дивчибаре, [Electronic version], преузето 30.03.2019. год.,
http://www.asocijacijacsr.org/prof_dr_gordana_stankovic.pdf
20. Станковић Г., Дете као странка у парничном поступку, *Зборник радова „Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног“*, Пале, 2012, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 29–46, [Electronic version], преузето 17.05.2019. год.,
<https://www.pravni.ues.rs.ba/Download/Zbornik-Prava-djeteta/PDRPI1.pdf>
21. Станковић, Г., *Грађанско процесно право. Св. 1, Парнично процесно право*, Ниш, 2010, Правни факултет Универзитета у Нишу
22. Станковић, Г., *Грађанско процесно право. Св. 1, Ванпарнично и извршно процесно право*, Ниш, 2007, Правни факултет Универзитета у Нишу
23. Старовић Б., Кеча Р., *Грађанско процесно право*, Нови Сад, 2004, Правни факултет Универзитета у Новом Саду
24. Stewart A. G., „Interpreting the Child’s Right to Identity in the UN Convention on the Rights of the Child“, *Family law Quarterly*, Vol. 26, No. 3, 1992
25. Влашковић В., *Начело "најбољег интереса детета" у породичном праву*, докторска дисертација, Крагујевац, 2014, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
26. Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., *Права детета*, Ниш, 2015, Правни факултет Универзитета у Нишу
27. Вучковић Шаховић Н. (ур.), *Права детета у међународним документима*, Београд, 2011, Заштитник грађана, Повереник за заштиту равноправности, [Electronic version], преузето 17.5.2019. године,
http://www.unicef.rs/files/Publikacije/PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentima_F.pdf
28. Вучковић Шаховић Н., *Права детета и међународно право*, Београд, 2000, Југословенски центар за права детета
29. Вујовић Р., *Поступак за лишење родитељског права*, докторска дисертација, Ниш, 2017, Правни факултет Универзитета у Нишу

ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ

1. General comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, [Electronic version], преузето 17.05.2019. год., <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>
2. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), CRC/C/GC/14, [Electronic version], преузето 17.05.2019. год., https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf
3. Закон о браку и породичним односима, *Службени гласник СРС*, бр. 22/80, 24/84, 11/88, + 22/93, 25/93, 35/94, 46/95, 29/01
4. Закон о извршењу и обезбеђењу, *Службени гласник РС*, бр. 106/2015, 106/2016 - аутентично тумачење, 113/2017 - аутентично тумачење и 54/2019
5. Закон о лечењу неплодности поступцима биомедицински потпомогнутог оплођења, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009
6. Закон о матичним књигама, *Службени гласник РС*, бр. 20/2009, 145/2014 и 47/2018
7. Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014 и 87/2018
8. Закон о поступку прекида трудноће у здравственим установама, *Службени гласник РС*, бр. 16/95 и 101/2005 - др. закон
9. Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење
10. Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011
11. Закон о ванпарничном поступку, *Службени гласник СРС*, бр. 25/82 и 48/88 и *Службени гласник РС*, бр. 46/95 - др. закон, 18/2005 - др. закон, 85/2012, 45/2013 - др. закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015 - др. закон
12. Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/2009
13. Конвенција УН о правима детета, [Electronic version], преузето 14.04.2019. год., <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>
14. Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015
15. Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - др. правилник и 1/2012 - др. правилник
16. Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији послова у Центру за социјални рад Општине Сврљиг, Сврљиг, 2018.
17. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006

УПИТНИК ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА ИЗ СПИСА ПРЕДМЕТА

Тема мастер рада:

Учешће центра за социјални рад у остваривању и заштити права детета у породичном окружењу: пракса Центра за социјални рад у Сврљигу

Истраживач: Наталија Недељковић

Број индекса: M010/18-O

Датум: _____ године
У _____

Центар за социјални рад у Сврљигу

Број предмета: _____

(Напомена: У зависности од врсте поступка у питању у коме је Центар за социјални рад учествовао, попуњава се само тај део упитника.)

ПРЕВЕНТИВНИ И КОРЕКТИВНИ НАДЗОР НАД ВРШЕЊЕМ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА

1. Шта је био предмет превентивног надзора:

- 1) одређивање личног имена детету од стране органа старатељства - ако родитељи нису живи, ако нису познати, ако у законом одређеном року нису одредили име детету, ако не могу да постигну споразум о имену детета, односно ако су одредили погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине;
 - 2) претходна или накнадна сагласност органа старатељства за располагање непокретном имовином и покретном имовином велике вредности од стране родитеља;
 - 3) нешто друго (навести шта)
- _____
- _____

2. Како је остварен корективни надзор:

1. упозорени су родитељи на недостатке у вршењу родитељског права;
2. упућени су родитељи на разговор у породично саветовалиште или у установу специјализовану за посредовање у породичним односима;
3. захтевано је од родитеља да положи рачун о управљању имовином детета.
4. покренут је судски поступак у складу са законом

УЧЕШЋЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ПОСТУПЦИМА ЗА ВРШЕЊЕ, ОДНОСНО ЛИШЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА

1. Врста поступка у питању:

- 1) поступак за вршење родитељског права
- 2) поступак за лишење родитељског права

2. Поступак у парници за вршење родитељског права вођен је као:

- 1) главни (самостални)

- 2) адхезиони уз:
 - a) парницу за развод брака
 - b) матернитетску или патернитетску парницу
 - c) парницу за заштиту права детета
3. Поступак у парници за лишење родитељског права вођен је као:
 - 1) главни (самостални)
 - 2) адхезиони уз:
 - a) парницу за развод брака
 - b) матернитетску или патернитетску парницу
 - c) парницу за заштиту права детета
 - d) парницу за вршење родитељског права
4. Поступак у парници за вршење родитељског права покренут је:
 - 1) тужбом :
 - a) детета
 - b) родитеља детета
 - c) органа старатељства
 - 2) *ex officio* (суд по службеној дужности)
5. Поступак у парници за лишење родитељског права покренут је:
 - 1) тужбом :
 - a) детета
 - b) другог родитеља детета
 - c) јавног тужиоца
 - d) органа старатељства
 - 2) *ex officio* (суд по службеној дужности)
6. Године детета (узраст):
 - 1) 0-9
 - 2) 10-14
 - 3) 15-17
7. Налаз и мишљење органа старатељства у поступку за вршење/лишење родитељског права?

_____.
8. Да ли је суд уважио налаз и мишљење органа старатељства у поступку за вршење/лишење родитељског права:
 - 1) није уважио
 - 2) делимично је уважио
 - 3) у потпуности је уважио
 - a) Навести образложење одлуке суда зашто јесте или није уважио налаз и мишљење органа старатељства

_____.

9. Да ли је орган старатељства утврђивао мишљење детета приликом доношења налаза и мишљења:

1) да

2) не

а) Ако није, зашто није?

10. На који начин је орган старатељства утврђивао способност детета да формира своје мишљење и какав је био његов закључак (дете је способно/није способно да формира своје мишљење)?

10.1. Да ли је орган старатељства детаљно образложио свој закључак о способности детета да формира своје мишљење?

1) јесте (навести образложење)

2) није.

11. Да ли је дете добило обавештења од органа старатељства која су му потребна за формирање мишљења:

1) да

2) не

12. Да ли је дете информисано од стране органа старатељства да има право, а не и обавезу да изрази своје мишљење:

1) да

2) не

13. Да ли је дете информисано о свом праву да мишљење изражава у присуству лица које само изабере:

1) да

2) не

14. Ако је дете само изабрало лице које би присуствовало утврђивању његовог мишљења, које лице је дете изабрало?

15. Ако је орган старатељства утврђивао мишљење детета, на који начин је то урадио/које технике је применио:

1) посматрање

2) интервју

3) упитници

4) психолошке технике и тестове (нпр. тестови личности)

5) нешто друго (нпр. дечији цртежи, игра)

_____.

16. Где је орган старатељства успоставио контакт са дететом ради утврђивања његовог мишљења:

- 1) зграда Центра за социјални рад
- 2) стан/кућа где дете живи
- 3) предшколска установа/школа
- 4) негде другде (навести где)

_____.

17. Да ли се дете преко органа старатељства обратило суду и затражило помоћ у остваривању свог права на слободно и непосредно изражавање мишљења пред судом?

- 1) да
- 2) не

18. Да ли је орган старатељства у свом налазу и мишљењу детаљно образложио своју оцену да је мишљење детета у супротности са најбољим интересом детета:

- 1) да (навести образложење)

_____.

- 2) не.

19. Шта је орган старатељства узео у обзир приликом утврђивања најбољег интереса детета у контексту доношења налаза и мишљења у поступку за вршење/лишење родитељског права:

- 1) пол детета
- 2) узраст детета
- 3) жеље детета
- 4) интегрисаност у одређену социјалну средину
- 5) морални квалитети и понашање родитеља
- 6) став родитеља према родитељству
- 7) нешто друго (навести шта):

_____.

20. Да ли је дете припремљено за суд од стране органа старатељства:

- 1) да
- 2) не

20.1.У случају да је дете припремио за суд, на који начин је то орган старатељства урадио?

_____.

21. У поступку је дете заступано од стране:
- 1) законског заступника
 - 2) колизијског старатеља
 - 3) привременог заступника
22. Да ли је дете тражило од органа старатељства да му постави колизијског старатеља?
- 1) да
 - 2) не
- 22.1. На који начин је дете тражило од органа старатељства да му постави колизијског старатеља:
- 1) само
 - 2) преко другог лица – (навести ког _____)
 - 3) преко установе – (навести које _____)
- 22.2. Како је одлучио орган старатељства и образложење те одлуке:
- _____
- _____
- _____
- _____
- 22.3. У случају да је постављен колизијски старатељ, које лице је постављено за колизијског старатеља?
- _____

УЧЕШЋЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ПОСТУПКУ ЗА ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ ИЗВРШЕНОГ ПРЕМА ДЕТЕТУ

1. Поступак у парници за заштиту од насиља у породици извршеног према детету вођен је као:
 - 1) главни (самостални)
 - 2) адхезиони уз:
 - a) парницу за развод брака
 - b) матернитетску или патернитетску парницу
 - c) парницу за заштиту права детета
 - d) парницу за вршење/лишење родитељског права

 2. Поступак за заштиту од насиља у породици извршеног према детету покренут је:
 - 1) тужбом:
 - a) детета, према коме је насиље и извршено
 - b) дететовог законског заступника
(навести ко _____)
 - c) јавног тужиоца
 - d) органа старатељства
 - 2) *ex officio* (суд по службеној дужности)

 3. Ако Центар за социјални рад као орган старатељства није покренуо поступак за заштиту од насиља у породици, какво је било његово мишљење о сврсисходности тражене мере (навести меру), односно због чега је сматрао да је тражена мера одговарајућа у конкретном случају – образложење тог мишљења?
- _____
- _____

3.1. Да ли је суд уважио мишљење Центра за социјални рад као органа старатељства о сврсисходности мере приликом доношења одлуке у поступку за заштиту од насиља у породици извршеног према детету:

- 1) да
- 2) не

3.1.1. Ако је уважио, да ли је дошло до поновљеног насиља у породици према детету?

- 1) да
- 2) не

3.1.1.1. У ком периоду након доношења одлуке о изрицању мере за заштиту од насиља у породици извршеног према детету је дошло до поновљеног насиља у породици према детету:

- 1) мање од 6 месеци;
- 2) више од 6 месеци, а мање од 1 године;
- 3) више од 1 године.

4. Ако Центар за социјални рад као орган старатељства није покренуо поступак за заштиту од насиља у породици, да ли је од њега затражено да пружи помоћ суду у прибављању потребних доказа?

- 1) да
- 2) не

4.1. Ако јесте, које доказе је орган старатељства прибавио и на који начин?

УЧЕШЋЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ПОСТУПКУ ИЗВРШЕЊА

ОДУЗИМАЊЕ И ПРЕДАЈА ДЕТЕТА (И ИЗВРШЕЊЕ РАДИ ОДРЖАВАЊА ЛИЧНИХ ОДНОСА СА ДЕТЕТОМ)

1. Предлог за извршење је поднео:

- 1) родитељ коме је поверено вршење родитељског права
- 2) друго лице или установа којој је дете поверено на чување и васпитавање –

- 3) орган старатељства

2. Колико пре почетка спровођења извршења је достављено решење о извршењу Центру за социјални рад као органу старатељства?

3. На основу резултата рада свог психолога, орган старатељства је предложио судији:
3.1.подробније услове уређења простора у коме се спроводи извршење

1) да

2) не

- 3.2.начин предаје детета

1)да

2)не

4. На ком месту и на који начин је извршена предаја и одузимање детете:

УЧЕШЋЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ПОСТУПКУ ОБЕЗБЕЂЕЊА

ПРИВРЕМЕНЕ МЕРЕ У ПОСТУПЦИМА ЗА ВРШЕЊЕ/ЛИШЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА И У ПОСТУПКУ ЗА ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

1. Врста главног поступка којем је придружен поступак за одређивање привремене мере:

1) поступак за вршење/лишење родитељског права

2) поступак за заштиту од насиља у породици

2. Орган старатељства је предложио одређивање привремене мере:

1) да

2) не

3. Ако је предложио, коју привремену меру је предложио и због чега?

4. Ако није предложио одређивање привремене мере, да ли је од органа старатељства затражено да да мишљење о потреби одређивања тражене привремене мере:

1) да

2) не

4.1. Ако је затражено, какво је мишљење органа старатељства о потреби одређивања привремене мере? Навести укратко образложење тог мишљења.

УЧЕШЋЕ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ВАНПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ

ПОСТУПАК ЗА ПРОДУЖЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА

1. Поступак за продужење родитељског права покренуо је орган старатељства:

- 1) да
- 2) не

2. Да ли је орган старатељства поставио детету привременог старатеља?

- 1) да
- 2) не

3. Мишљење органа старатељства о целисходности продужења родитељског права?

3.1. Да ли је суд уважио мишљење органа старатељства о целисходности продужења родитељског права?

- 1) да
- 2) не

3.1.1. Зашто је суд уважио или није уважио мишљење органа старатељства о целисходности продужења родитељског права?

4. Да ли је орган старатељства предложио престанак продуженог родитељског права пре истека времена проверавања (рока након кога ће се проверити да ли постоје разлози за даље трајање продужења родитељског права)?

- 1) да
- 2) не

ПОСТУПАК ЗА ДАВАЊЕ ДОЗВОЛЕ ЗА СТУПАЊЕ У БРАК

1. Мишљење органа старатељства о испуњености услова за давање дозволе за ступање у брак/оправданости предлога:

2. Да ли је суд уважио мишљење органа старатељства о испуњености услова за давање дозволе за ступање у брак/оправданости предлога?

- 1) да
- 2) не

2.1. Зашто је суд уважио или није уважио мишљење органа старатељства о испуњености услова за давање дозволе за ступање у брак/оправданости предлога?

УПИТНИК ЗА ИНТЕРВЈУ

Тема мастер рада:

Учешће центра за социјални рад у остваривању и заштити права детета у породичном окружењу: пракса Центра за социјални рад у Сврљигу

Истраживач: Наталија Недељковић

Број индекса: M010/18-O

Датум: _____ године
У _____

Центар за социјални рад у Сврљигу

ПИТАЊА

1. На ком радном месту радите?
2. Колико година радите у Центру за социјални рад?
3. Колико сте упознати са Конвенцијом о правима детета и концептима које је она увела у наше породично законодавство?
4. Шта је, према Вашем мишљењу, најзначајнија улога Центра за социјални рад у заштити и остваривању права детета у породичном окружењу?
5. Оцените сарадњу од 1 (најгоре) до 5 (најбоље) са:
 - 1) здравственим системом - _____
 - 2) образовним системом - _____
 - 3) судом - _____
 - 4) тужилаштвом - _____
 - 5) полицијом - _____
 - 6) другима (навести ко _____) - _____
6. Која је највећа тешкоћа у непосредном раду са децом у судским поступцима:
 - 1) када је у питању насиље у породици
 - 2) застрашеност детета
 - 3) инструкисаност детета од стране родитеља

- 4) кад родитељи нису спремни на сарадњу (нпр. одбијање да дозволе самостални разговор са дететом)
 - 5) кад изражена воља детета није у складу са његовим најбољим интересом
 - 6) нешто друго (навести шта)
-
-

7. Шта Вам од услова за рад недостаје како бисте квалитетније радили са децом:

- 1) боља сарадња са колегама из Центра за социјални рад у којем радите
 - 2) то што нема специјализације послова („сви раде све“)
 - 3) неадекватан простор
 - 4) недостатак времена
 - 5) средства за анимирање деце (нпр. играчке)
 - 6) неадекватан простор
 - 7) недостатак упутстава за утврђивање мишљења детета
 - 8) недостатак стручног материјала/стручне литературе
 - 9) недовољна лична знања и вештине (недовољна обученост)
 - 10) нешто друго (навести шта)
-
-
-

8. Која је улога правника, односно у шта се он укључује у Центру за социјални рад:

- 1) у свим етапама стручног поступања _____
- 2) заступање ЦСР пред судом _____
- 3) покретање поступака по службеној дужности _____
- 4) приликом доношења решења _____
- 5) консултације са стручним радницима
- 6) консултације са дететом и породицом

9. Да ли сте често у дилеми између поштовања рокова и стручног (квалитетног) поступања?

10. Колико често се налазите у сукобу између потребе да сведочите пред судом и жељом да задржите поверење породице?

11. Да ли се и са каквим тешкоћама суочавате када се ради о виђању детета са родитељем у контролисаним условима (у просторијама ЦСР)?

12. Да ли сматрате да свако одбијање детета да изрази своје мишљење треба тумачити као право да одбије ову могућност или је то можда знак нечег другог (нпр. љутња на родитеља), па и то на неки начин представља изражавање мишљења детета?

13. Колико често суд од Центра за социјални рад коме припадате тражи помоћ око прибављања доказа?

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Значај и циљ овог мастер рада је био да се испитају, кроз теоријску, правну и емпиријску анализу, начини деловања Центра за социјални рад у Сврљигу (ЦСР) као органа старатељства у појединим поступцима који су предмет истраживања, а који се тичу остваривања и заштите права детета које оно остварује у породичном окружењу, као што су право детета на идентитет - право детета на везе са породицом (право детета да живи са родитељима и право детета на личне односе са родитељем) и права детета која имају и ранг принципа, према Комитету за права детета, јер без њих ниједно друго право не би могло бити остварено (право детета на живот, опстанак и развој, поштовање мишљења детета, најбољи интерес детета и право детета на недискриминацију). Овде је, на посматраном узорку, показано како и у којој мери ЦСР у Сврљигу, као један од ЦСР-а у Републици Србији, препознаје и поштује концепт „права детета“, која су детету, као аутономном субјекту и самосталном титулару ових права призната Конвенцијом УН о правима детета - основним и иновативним документом у области права детета.

Предмет емпиријског истраживања у овом раду јесу одређени предмети из праксе ЦСР у Сврљигу (превентивни и корективни надзор над вршењем родитељског права, одређене врсте парничног, ванпарничног и извршног поступка и поступка обезбеђења) у којима је дошло до укључивања ЦСР-а у Сврљигу у периоду од 1.1.2016. до 31.12.2018. године, а који су од значаја за остваривање права детета у породичном окружењу.

Како би се постигао циљ истраживања, користила сам следеће методе: нормативно-догматски метод, метод анализе садржаја и статистички метод.

Кључне речи: Центар за социјални рад; орган старатељства; права детета; породица; Породично право.

SUMMARY AND KEYWORDS

Title: Participation of Center for Social Work in the realization and protection of the children's rights in the family environment: the practice of the Center for Social Work in Svrlijig

Summary: The significance and purpose of the research conducted for the purpose of this master's thesis was to examine, through theoretical, legal, and empirical analysis, the ways in which the Center for Social Work (CSW) in Svrlijig acts as a guardianship authority in certain procedures concerning the realization and protection of the rights of the child which are realized in the family environment, such as the right of the child to identity - the right of the child to family relations (the right of the child to live with parents and the right of the child to maintain personal relations with the parent) and the rights of the child which are also principles in the field of children's rights, according to the Committee on the Rights of the Child, because any other right can not be realized without those four principles (the right of the child to life, survival and development, respect for the opinion of the child, the best interests of the child and the right of the child to non-discrimination). Here, the observed sample shows how and to what extent the CSW in Svrlijig, as one of the CSWs in the Republic of Serbia, recognizes and respects the concept of "the rights of the child", which are granted to children by The UN Convention on the Rights of the Child - a basic and innovative document in the field of children's rights, and the child is recognized as an autonomous entity and an independent title holder of these rights.

The subject of empirical research in this master's thesis are certain CSW in Svrlijig practice cases (preventive and corrective supervision over the exercise of parental rights, certain types of civil, non-contentious and enforcement and security procedures), in which the CSW in Svrlijig was included in the time period from the 1st of January 2016 to 31st December 2018, which are of importance for the rights of the child in a family environment.

In order to achieve the objective of the research, the following research methods were used: normative-dogmatic methods, content analysis method and statistical method.

Keywords: Center for Social Work; guardianship authority; rights of the child; family; Family Law.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Наталија Недељковић рођена је 22.07.1995. године у Нишу.

Основну школу „Добрила Стамболић“ у Сврљигу завршила је 2010. године са одличним успехом, као носилац дипломе „Вук Караџић“. Средњу школу „Правно-пословна школа Ниш“ у Нишу, смер правни техничар, завршила је 2014. године, такође као носилац дипломе „Вук Караџић“. Освојила прво место на републичком такмичењу из Историје у 4. разреду средње школе и за то добила више признања и награда (од стране: Фондације „Драгица Николић“, Града Ниша, Правно-пословне школе Ниш). Такође, током похађања средње школе учествовала на „HIPPO“ међународном такмичењу из енглеског језика организованом на Народном универзитету у Нишу

Основне академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу уписала је шк. 2014/2015. године. Дипломирала је 05.10.2018. године са просечном оценом 10,00. У току студирања је била награђивана за постигнуте успехе у току студирања од стране Правног факултета Универзитета у Нишу, Града Ниша и Општине Сврљиг, а била је и стипендиста Општине Сврљиг, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Фонда за младе таленте Министарства омладине и спорта (стипендија „Доситеја“). Шк. 2018/2019. године уписала је мастер академске студије права на Правном факултету Универзитета у Нишу, општи смер, ужа грађанскоправна научна област и положила све испите предвиђене студијским програмом и израдила студијско истраживачки рад, са просечном оценом 10,00.

Полазник је Правне клинике за заштиту од дискриминације, организоване од стране Правног факултета Универзитета у Нишу у сарадњи са Канцеларијом Високог комесара Уједињених нација за људска права. Учествовала је у раду Летње школе Европског приватног права у Салзбургу (Аустрија) у организацији Правног факултета Универзитета у Салзбургу, јула 2019. године. Завршила је Семинар из беседништва, а учествовала је и у пројекту „Практични правници“, оба организована на Правном факултету Универзитета у Нишу. Такође, учествовала у раду Конференције младих „Нови лидери (*New leaders 180*)“, априла 2019. године у организацији *AISEC-a*.

У периоду од 19.11.2018. до 19.01.2019. год. била волонтерски ангажована у адвокатској канцеларији адвоката Ненада Крстића из Ниша у својству приправника-волонтера. За школску 2018/19. годину изабрана у звање демонстратора – сарадника ван радног односа на Правном факултету Универзитета у Нишу за предмет Породично право. Течно говори енглески језик и поседује знање рада на рачунару.